

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

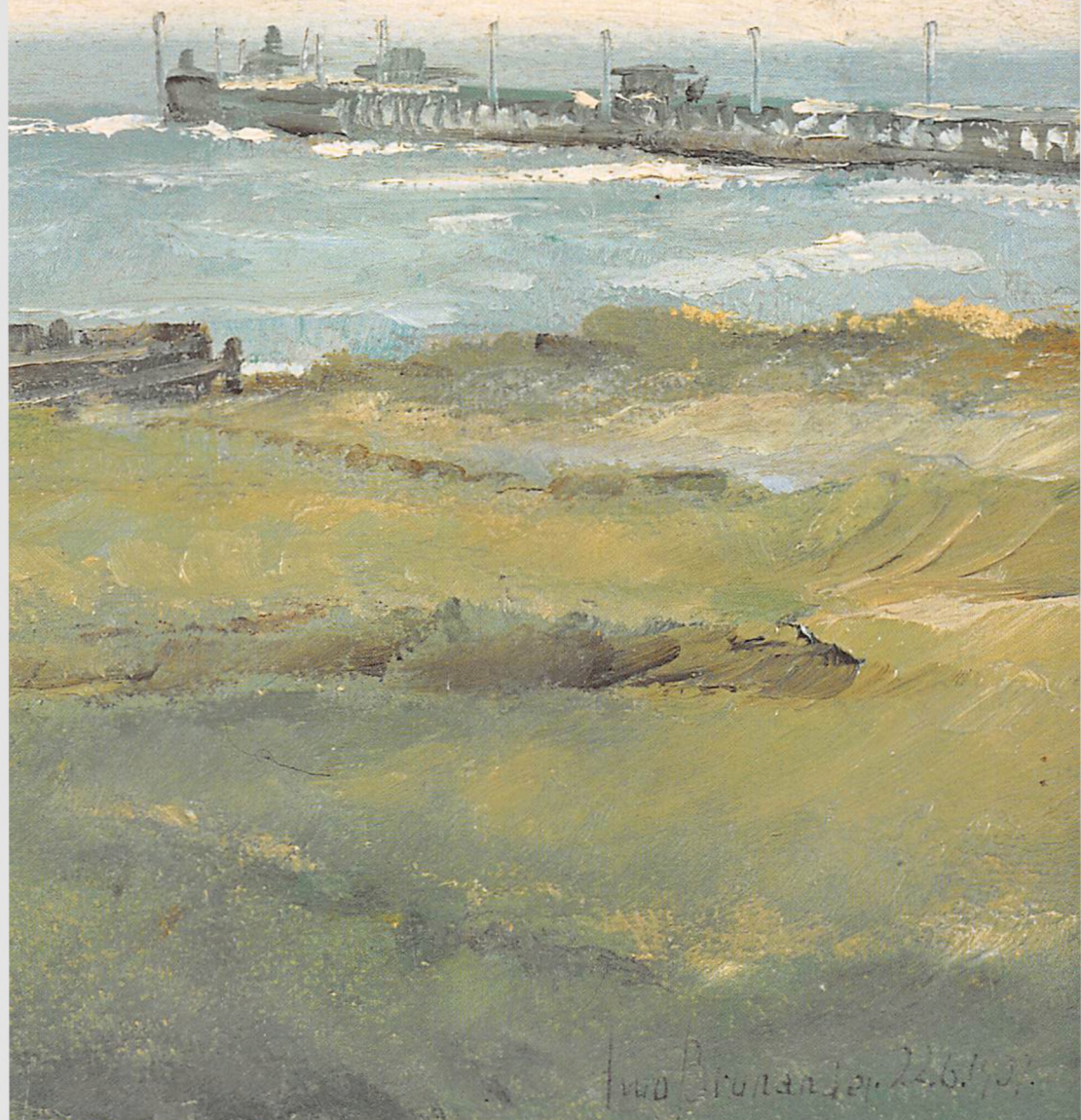
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK
ÅRBOG 1998
THY OG VESTER HANHERRED

Two Brothers, 2001

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

1998

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

Redaktion:

Knud Holch Andersen

Jytte Nielsen

Svend Sørensen

Omslag:

Iwo Brunander: Havnen (gråvej) fra strandkajhytten.

Hanstholm 22/6 1937.

22 x 29 cm. THY 1136 x 20

Illustrationer:

Chr. Schmidt, Hanstholm

Årbogens adresse:

Redaktion:

Røllikevej 11, Hillerslev, 7700 Thisted

Tlf. 97981648

Ekspedition:

Rosenvænget 21, 7752 Snedsted

Tlf. 97934063

© Kort & Matrikelstyrelsen (A. 204-98).

ISBN 87 - 87382 - 05 - 9

WADMANN BOGTRYK/OFFSET APS

1998

Indhold

CHR. SCHMIDT: Portrætskitser.....	s. 7
HANNE MATHIESEN: Blæsten, sandet og bølgerne – om Hanstholm Havns historie.....	s. 9
JENS-HENRIK BECH: På kanten	s. 23
JENS ANDERSEN: De første kanoner på Hanstholm	s. 33
IB CHRISTENSEN: Jens Nicolaj Christensen	s. 41
BODIL NØRGAARD SKOUST: To eventyrfortællere fra Thy	s. 47
PETER EIGAARD, SØREN PRÆSTHOLM OG MORTEN STENAK: Udviklingen af kulturlandskabet i Thy igennem 300 år illustreret ved Sønderhå Sogn	s. 55
ELSA BRANDT LASSEN: Hundborg-Gjærsbøl mose	s. 69
ELLEN AMTOFT GREGERSEN: Den jæn-årmede Severin, veteran fra 1848	s. 73
CHR. FOGTMANN: Da Bjerget Marked var tilført 16 gendarmer.....	s. 79
AKSEL KIRK: Gammelfar og husflidsbevægelsen	s. 91
BENT CRISTENSEN: Bager A. C. Dragsbeck, Nørregade 9.....	s. 101
ANDREAS KRISTENSEN: En husmand fra Tømmerby	s. 109
HENNING THALUND: Drengen fra Thisted blev skibsbygger i Californien	s. 115
SVEND SØRENSEN: Familien Fibiger og Øland	s. 121
ARNE RINGGAARD PEDERSEN: En thybo på jagt efter fortiden	s. 141
KAREN BECK: Thisted Realskole	s. 153
CHR. HOUMARK HAMMER: Mejeribruget i Thisted Amt	s. 157
REDAKTIONEN: Siden sidst	s. 163
ANE MARIE HOLMEHAVE: Lokalhistorisk litteratur 1997-98.....	s. 164
FRANK WEBER: Formandsberetning 1997-98	s. 165
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred.....	s. 167
Forfatterfortegnelse	s. 168
Historisk Samfunds foredragsrække for vinteren 1998.....	s. 169

CHR. SCHMIDT

Portrætskitser

6-9 årige børn fra Hanstholm Skolefritidsordning – tegnet i maj 1998.

Efter 8 år som medarbejder ved Hanstholm Skoles SFO forlod jeg jobbet i juni '98. I 8 år blev jeg gennemstrømmet (energi!) af 6-9 årige drenge og piger – nye hold hvert år.

Min baggrund som tegner har jeg i de 8 år brugt i forskellige projekter i skolefritidsordningen. Med visheden om at jeg ville forlade jobbet i juni '98, faldt det mig ind at markere mit »farvel« med at tegne en portrætskitse af (så godt som) alle de ca. 90 børn i SFO.

10-15 minutters seancer – et ophold i legen – falde til ro på en stol (sådan da!) – og så »tog jeg dem af« – et kort koncentreret møde, hvor jeg og modellen smelter sammen i nogle kulstregere på et stykke papir – intimt? – blufærdigt? – af og til var det som at sætte tiden i stå – at glide ud af tiden, og oven i en anden dimension, men så reagerer modellen: »Er du ikke snart færdig? – Jeg leger altså med Maria!«

skitser, der er efterladt, nogensinde blev materialiseret i egentlige anlægsarbejder.

Senere i 1800-tallet (1829) opstod Polyteknisk Læreanstalt i København, som uddannede ingeniører. Drømmen om at bygge havn ved et stærkt hav fremgår så overbevisende i Henrik Pontoppidans udviklingsroman Lykke-Per. Disse visionære og idealistiske personer var langt forud for deres tid. Det er ingen let sag at bygge havn ud i dybt hav. Erfaringer fra andre kyster, hvor bl.a. tidevandet virker med sin indflydelse på kystforholdene, og studier i bølgebevægelsers reaktion ved mødet med forskellig modstand var forudsætningerne for de første havnebyggers forestillinger om havnekonstruktion på Jyllands vestkyst.

1864 og de danske havne

Det danske nederlag til Preussen i 1864 har sat sig mange spor i den danske virkelighed – både på det åndelige og det materielle plan. Man kan undre sig over, hvordan det militære nederlag kan påvirke bygning af havne i Danmark. Sammenhængen er dog ganske klar. Med nederlaget og tabet af Hertugdømmerne var det tyske marked lukket for dansk landbrug. England blev den nye, store satsning. Der etableredes 1868 en udskibningshavn ved Esbjerg, som ligger i læ bag Fanø og ørækken i Vadehavet. Esbjerg blev endog endestation for den nybyggede, tværgående jernbane, så den bedst mulige eksportsituation kunne etableres.

Andre egne fandt, at de også måtte have en udskibningshavn til det engelske marked. Røster i det nordlige Jylland rejste sig for at få en udskibningshavn i Thisted amt til glæde for hele den nordlige del af Jylland?

Man nedsatte en kommission, som skulle undersøge både de tekniske muligheder og den økonomiske bæredygtighed af et sådant havneanlæg.

Det var i 1868.

Suezkanal i Thy?

Endnu inden der arbejdedes med havnen i Esbjerg, fremsatte en ung morsingbo og ingeniørofficer, premierløjtnant L. C. Nyholm i 1863 ansøgning om koncession på at grave en kanal mellem Vesterhavet og Limfjorden, som skulle muliggøre sejlads fra hele Limfjordsområdet.

Ganske vist havde der været adgang til Vesterhavet siden det store gennembrud af Aggertangen i 1825, men tilsandingsproblemer bevirkede, at denne gennemsejling ikke kunne betragtes som sikker. Det nye projekt skulle etablere kanal og havn ved Vigsø.

De nordjyske landbrugsinteresser støttede varmt tankerne om en eksporthavn i Thisted amt. Nyholm anførte, at havnen med de moler, der måtte bygges ud i havet, ville kunne danne en nødhavn for for den internationale sejlads, der passerede langs den jyske »jernkyst«.

Han byggede sine planer på de erfaringer, der samtidig blev gjort i Ægypten ved bygningen af Suezkanalen. Nyholm fik positive tilkendegivelser fra Indenrigsministeriet i 1864, men planerne blev aldrig virkeliggjort.

Drøftelserne bølgede videre. Et nyt forslag blev fremlagt, idet man efter grundige undersøgelser fandt, at området ved Sandnæshage øst for Vigsø og Lildstrand ville være meget velegnet til dette vandbygningsarbejde. Nu skriver vi 1869.

Mange tanker, mange initiativer, men stadig ingen konkrete planer om et havne-

byggeri. Tiden var fuld af unge polyteknikere med mange spændede idéer, som ønskedes afprøvet.

Sagen flyttede fra det spekulative til det meget konkrete ved den store, tragiske ulykke den 23. november 1893, hvor et stort antal fiskere fra både Klitmøller, Agger og Harbøre omkom på havet i en pludseligt opstået storm. Hovedstadspressen gjorde sit til, at det voldsomme naturdrama på vestkysten blev kendt over hele landet. Politiken havde ligefrem en forsiderubrik, der havde overskriften Dødens Kyst¹.

Dette var ikke alene en stor personlig tragedie for beboerne på kysten, men det åbnede samtidig manges øjne for livsbetingelserne for fiskerne på vestkysten.

For mange i hovedstaden havde fiskerne udgjort de eksotiske kulisser for badegæsterne, når de fotograferede hinanden ved bådene på stranden. Med den store ulykke flyttedes fokus fra borgerlig romantik til en seriøs drøftelse af livsbetingelserne for de folk, der skulle drive deres farlige fiskerierhverv ud fra den åbne kyst.

Mange velmenende mænd i høje stillinger engagerede sig i spørgsmålet ud fra humane hensyn, men også med klart blik for det nationaløkonomiske⁴.

I de sidste årtier af 1800 tallet havde kystfiskeriet taget til i omfang og derfor også i økonomisk betydning.

Der opstod ligefrem nye bopladser ved kysten, hvoraf Lildstrand, der grundlagdes i 1883, er det bedst belyste eksempel⁴. Disse voksende fiskerlejer evnede at optage en væsentlig del af den tiltagende overbefolkning i landområderne, som måske ellers ville være afvandret til storbyerne eller måske til USA. Der opstod således nye erhvervsmuligheder og lokali-

teter, som rummede en befolkning med stærk lokal forankring, men med nye livsbetingelser.

Om igen

L. C. Nyholms planer kom ikke til virkeliggørelse.

De sidste par årtier af århundredet rummede både planer og gennemførte vandbygningsarbejder og inddæmninger af søer og fjorde. Englænderne, der arbejdede på at inddæmme Vejlerne i Hanherred, viste også interesse for at involvere sig i anlæg af den meget efterspurgte vestkysthavn. Sagen kom til behandling i folketinget og faldt vel nok især på, at englænderne krævede et garanteret provenue ved havnedriften over de næste hundrede år.

En folketingsmand, valgt i Thisted amt, søofficer og kaptajn i marinen Carl Trolle, engagerede sig stærkt i sagen. For første gang var det ikke længere landbrugets interesser, der vejede tungest, men fiskeriets. Han interesserede sig brændende for fiskeriets vilkår, havde selv i en periode fisket under Island og havde i en periode været chef for fiskeriinspektionen.

Trolle beklagede, at havnesagen ikke havde nydt fremme i rigsdagen. Der blev nedsat en kommission af sagkyndige til at analysere hele vestkysthavnesagen, og Trolle blev dens formand i 1897.

Kommissionen afgav betænkning 14. november 1900. Som en dark horse var pludselig en havn ved Skagen kommet ind i billedet. Kommissionen mente, at en sådan havn var langt billigere i anlægskostninger. Ministeren for offentlige arbejder fremsatte på baggrund af denne kommissionbetænkning forslag om anlæg af en fiskerihavn ved Skagen.

Lovforslaget berørte slet ikke hele Sagen om havne på vestkysten.

Vi skriver nu 1902. Der var tale om et erhverv, der under de vanskeligst tænkelige vilkår havde arbejdet sig op til en virkelig nationaløkonomisk betydning. Det var ikke længere muligt blot at tale hen over hovedet på fiskerne og deres organisationer. Siden først i 1880'erne havde de fleste af kystpladserne været organiseret i fiskeriforeninger. Disse mænd havde indtil dette tidspunkt kæmpet bravt, overlevet og forbedret både deres egne og nationens økonomiske forhold. Tiden var nu inde, hvor de ikke længere følte sig underlegne, men tværtimod stod frem og præsenterede sig som de stærke individualister og dygtige mænd, som de hele tiden har været. Der blev afholdt protestmøder mod »Skagensloven«, og det blev krævet, at en havn i Skagen ikke måtte bygges, før man havde taget stilling til de alvorlige forhold på den jyske vestkyst.

Moler i stedet for havn

Protesterne virkede. Politikerne tog på en rejse for at bese de forhold, de sad og lovgav om i København. Det førte til en ændring af forslaget. Skagensinvesteringen skulle være mindre, og til gengæld skulle der anlægges læmoler ved Vorupør og Hanstholm som kompensation for den havn, der stadig kun kunne drømmes om.

Forbilledet for læmolerne dannede den læmole, der allerede i 1879-80 var opført ved Hirtshals.

Loven er dateret 15. maj 1903.

Molebyggeriet skulle være afsluttet i løbet af 4 år. Men som det så ofte er set, har havet svært ved at tilpasse sig folketingets lovgivning og tidsplaner.

De to moler stod først færdige i 1911.

Den store Titankran, der var benyttet ved Roshagemolen i Hanstholm, stod der mange år efter. Den fik lov til at ruste sammen og blev kort før 1920 fjernet som en rusten skrotbunke.

Endelig!

Det kan ikke komme bag på nogen, at denne moleløsning ikke svarede til hverken forventning eller behov.

Der gik kun kort tid, før diskussionen om vestkysthavnen igen kom op.

Man kan med en opskrivning af sprogbugen kalde tilhængerne af vestkysthavnen, og senere især havn ved Hanstholm for en af Danmarks første græsrodsbevægelser. I februar 1914 fremsattes et privat lovforslag om havnebyggeriet. Der var

*Ingeniør Jørgen Fibiger (1867-1936). En lille mand med en stor udstråling. Hans engagement var medrivende og hans resultater respektindgydende.
Foto: MuseumsCenter Hanstholm.*

imidlertid stor uenighed både blandt fiskere og lokalt valgte folketingspolitikere om placering af en kommende fiskerihavn. Denne uenighed gav ministeren, Hassing-Jørgensen, mulighed for at trække sagen ud. I juni 1914 nedsatte han imidlertid endnu en kommission. Den skulle udarbejde betænkning om »en større fiskerihavn i Thisted amt« samt udtale sig om nytten og forsvarligheden af en sådan havn. Pludselig blev den tilsyneladende endeløse række af kommissioner konkret. For første gang var fiskerne udpeget til at have repræsentanter i kommissionen. Formålet med havnen var nu politisk defineret som en fiskerihavn. Kommissionens sammensætning var ligeledes udtryk for nytænkning, idet der udpegedes to private havnebygningsingeniører, der havde erfaring fra lignende byggerier.

Karisma og bølger

Den ene af ingeniørerne var Jørgen Fibiger.

Han var en person med stor polyteknisk viden, international og dansk erfaring og ikke mindst en evne til at overbevise om sine synspunkters holdbarhed.

Han var en spinkel mand med stort, vildt hår, en højpuldet filthat med skygge var hans foretrukne hovedbeklædning, og hans selskabelige talent var kendt videnom. Han var ikke skåret over den læst, gennemsnitsmennesker skæres over. Han ejede evnen til at være medrivende, til at lade andre frigøre deres fantasier i et kreativt skaberarbejde. Han gjorde dem også visionære i et krævende og kreativt samarbejde. Han ejede evnen til ved enkle midler at overbevise om sine faglige synspunkters bærekraft. Han var en ener.

Danmark har ingen national tradition for at dyrke sine enere. Fibiger mødte stor modstand fra det etablerede Vandbygningsvæsen og fra mange af sine kolleger.

Alligevel kunne han ved betænkningens fremlæggelse i 1916 glæde sig over en sober, gennemdokumenteret anmeldelse af havnebygmester G. Lorenz i fagbladet *Ingeniøren*.⁶

Historien om Hanstholm havns tilblivelse og etablering som en moderne havn, har været skrevet i mange sammenhænge, som det fremgår af noterne til dette essay. Men inden historien når så vidt, skal man gå så gruelig meget ondt igennem.

Fra havnen blev besluttet ved lov og frem til midt i 1920'erne samlede man materialer på kajen til de store tømmerkiste konstruktioner, som skulle danne moleværket. Enorme mængder af tømmer, grus, sand, sten og ral lå ophobet på stranden ved sorteværket og tømrværkstederne.

Arbejdet skred langsomt frem – man manglede en fornuftig finansiering, og folketinget var i 1920'erne nødt til at spare på grund af de internationale konjunkturer. To skridt frem og et tilbage. Sådan var virkeligheden for molearbejdet ved Hanstholm Havn.

Bygningen af vestmolen skred alligevel frem – men langsomt.

Hanstholm – som ingeniørers, tømmeres og børsters by

Anlægsarbejderne ved Hanstholm Havn tiltrak både faglærte håndværkere og løsarbejdere, der flyttede land og rige rundt efter opgaverne. Mange trak videre efter nye opgaver, men en del bosatte sig i byen

De hvide huse på Bådsgårdsvej. Chr. Schmidt akvarel.

og opførte nogle af de boliger, der nu udgør den gamle by og går under betegnelsen de hvide huse.

Under den tidlige anlægsperiode i 1920'erne forsøgte man fra flere sider at lægge hindringer i vejen for anlæg af Hanstholm Havn. Mest indædt modstander var ing. A. Poulsen fra Vandbygningsvæsenet i Thyborøn. Han udgav ligefrem en pamflet i 1932 med titlen: Hanstholm Havn bør ikke bygges.⁷

Ingeniør Poulsen var hverken beundrer eller ven af Jørgen Fibiger og dennes holdninger til havnekonstruktioner.

Trods modstand fra sine fagfæller arbejdede Fibiger videre både i Hirtshals og i Hanstholm.

Havnebyggeriet førte mange nye mennesker til byen, og alle skulle have en bolig. De største og mest købstadsagtige af bygningerne i Hanstholm er opført af eller til ingeniører, knyttet til havnebyggeriet.

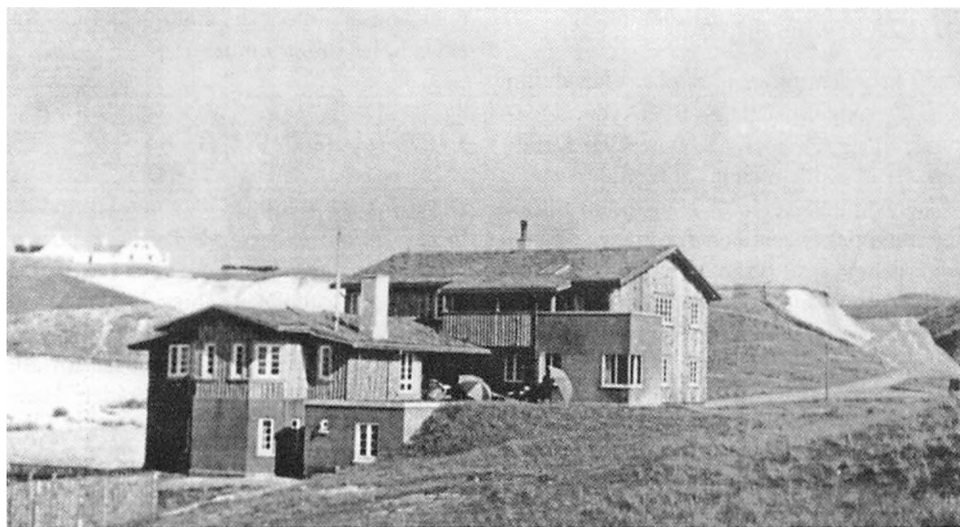
Selv holdt Fibiger til i en administrationsbygning, der var tegnet af en af dati-

dens store arkitekter, Ulrik Plessner. Det var en betydelig villa, bygget i træ, som opførtes på sletten ved Rosvig. Bygningen kendes nu kun fra arkitektens tegninger og enkelte fotos og postkort fra tiden.⁸

Fibiger boede på Frederiksberg i København, men tilbragte det meste af sin tid ved de to havne i Hirtshals og Hanstholm. I Hirtshals deltog han i det sociale liv, så de deroppe nærmest anså ham for én af deres egne. Giftede sig også med en lokal kvinde.

Ved konstruktionen af ydermolerne i Hirtshals havde han ladet indrette et gravkammer til sig selv i molehovedet. Efter sin død ønskede han at hvile ved et af sit livs hovedværker. Dette blev ikke tilladt. Fibiger stedtes til hvile på Hirtshals kirkegård i 1936 under den største sten, der findes på kirkegården. Og han, som i levende live siges aldrig at have benyttet en overdyn!

Jørgen Fibiger døde midt i sit livsværk. Han nåede end ikke at se vestmolen på

Arkitekt Plesners administrationsbygning, som blev nedrevet under krigen. Privat foto.

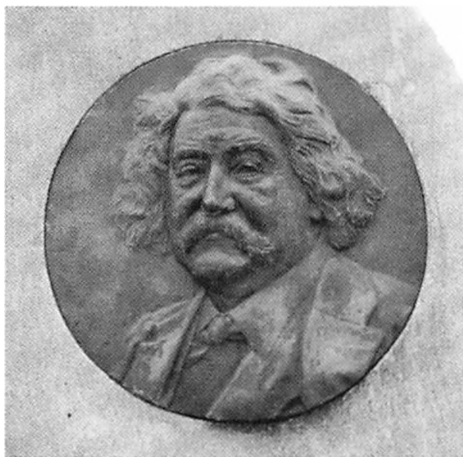
Hanstholm Havn færdigbygget. Ironisk nok fik Vandbygningsvæsenet pålagt at færdiggøre havnen.

Det lykkedes ikke inden udbrudet af 2. verdenskrig og den tyske invasion af Danmark.

Hanstholm under tysk besættelse

Hanstholm Havn, der altså var under opførelse i 1940, spillede en rolle i den overordnede tyske taktiske planlægning. Man søgte desperat efter havne uden for Kanalområdet, og havde et ønske om at færdiggøre Hanstholm Havn for at gøre den til basehavn for den tyske nordatlantiske flåde. I løbet af 1942 blev disse planer opgivet, samtidig med at arbejdet for at fjerne byens indbyggere blev iværksat. Meget materiale fra havnen blev anvendt i det efterfølgende befæstningsbyggeri, som

fortsatte til krigen sluttede. I stedet blev havneområdet fyldt med spæringsanordninger efter generalfeltmarskal Rommels anvisninger ligesom andre kyststrækninger langs Atlantvolden ved Europas vestkyst.

Mindesten over Jørgen Fibiger i Hirtshals. Relief af Elias Rasmussen Ølsgaard. Foto: MuseumsCenter Hanstholm.

Fred!

Ved krigsafslutningen henlå Hanstholm som et spøgelsesanlæg. Byen var uigenkendelig og ubeboelig. Havnen var forfalden. Hvad skulle man nu gribe til?

Den militære side af Hanstholm tiltrak sig stor opmærksomhed fra mange sider i årene efter den tyske kapitulation. Men havnen og striden om dens opførelse tog ny fart. Hvor den militære krigsafslutning bragte fred, startede der på havnefronten en ny krig, som skulle vare det næste tiår. Skulle denne havn virkelig bygges?

Alle tidligere skeptikere, incl. nu pensionerede ingeniør Poulsen fra Vandbygningsvæsenet i Thybøren, meldte sig igen under fanerne. Det kunne ikke lade sig gøre, det var for dyrt, og det var ikke nødvendigt, nu da Hirtshals var færdigbygget.

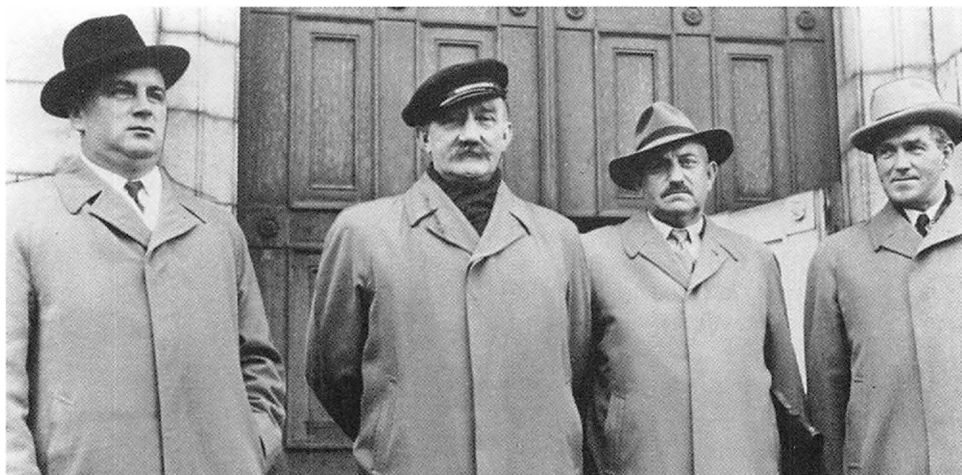
Dertil kom nu et konkurrencemoment, idet de østjyske havne begyndte at se Hanstholm som en konkurrent, især hvis

man også imødeså mulighederne for Hanstholm som trafikhavn.

Den lokale vilje

Disse mange stemmer, der talte i vinden, førte i 1946 til nedsættelse af et meget bredt sammensat udvalg under ledelse af amtmænd Egedorf i Thisted. Amtmand Egedorf var en person med stor forståelse for det politiske arbejde, men også for alt, hvad der rørte sig i lokalområdet. Hans taktiske evner og hans besindighed blev den ledetråd, der endelig førte til, at folkettinget i 1960 bekræftede sin egen lov af 1917, efter at en række videnskabelige arbejder blev sat i gang sidst i 1950'erne.

Det folkelige element og lokale engagement bag bygningen af Hanstholm Havn må ikke undevurderes. Naturligvis er alle beslutninger truffet i folketinget, men der lå i årene fra 1946 til 1960 et meget stort arbejde i både fiskeriforeninger, sogneråd

Den folkelige kamp for Hanstholm Havn sendte bl.a. en delegation til kongen for at bede om hjælp til byggeriets videreførelse. Delegationen bestod af fra venstre: H. P. Hammer, Chr. Harboe, Marius Madsen, Anders Præstgaard. Foto: MuseumsCenter Hanstholm.

og blandt ikke direkte organiserede personer, som skulle gøre politikerne opmærksomme på denne væsentlige opgave på Danmarks vestligste forpost.

Mange forskellige faktorer spillede sammen og folketinget tilsluttede sig ved lov af 29. april 1960 trafikminister Kaj Lindbergs ønske om endelig at få denne havn færdigbygget. Mens alle disse overvejelser og kampe havde fundet sted, var store dele af vor landsdel blevet delvist affolket, fordi der ikke fandtes beskæftigelsesmuligheder nok i landbruget, og der var mangel på alternative beskæftigelsesformer. Den politisk iværksatte egnsudviklingsstøtte blev aktuel for området.

Videnskab og politik

Hovedparten af de hidtidige planer og ønsker for Hanstholm Havn havde bygget på iagttagelser af naturens funktioner og teoretiske overvejelser. Men med trafikminister Kaj Lindbergs beslutning blev der iværksat de første videnskabelige forsøg med molekonstruktioner og bølgebevægelser. Laboratorieundersøgelser og videnskabelige eksperimenter overbeviste ministeren og folketinget om, at det teknisk var gennemførligt.

Under professor Helge Lundgrens ledelse blev det på Danmarks tekniske Højskole gennemført en række forsøg, som blev banebrydende for det videnskabelige vandbygningsarbejde i Danmark og senere i andre dele af verden. Som en afledt effekt af modelforsøgsarbejdet dannedes den selvejende institution Dansk hydraulisk Institut i Hørsholm, som i dag har opgaver både indenfor og udenfor rigets grænser. DHI anses på verdensplan for at være den fremmeste ekspert i moderne

Professor Helge Lundgren. Hans videnskabelige modelforsøg om muligheden for bygning af havn ved Hanstholm bekræftede, at Jørgen Fibiger havde været på rette vej. Helge Lundgrens forsøg fik banebrydende betydning for udvikling af viden om vandbygningsarbejder. Foto: MuseumsCenter Hanstholm.

vandbygningsteknologi. Og det begyndte i Hanstholm.

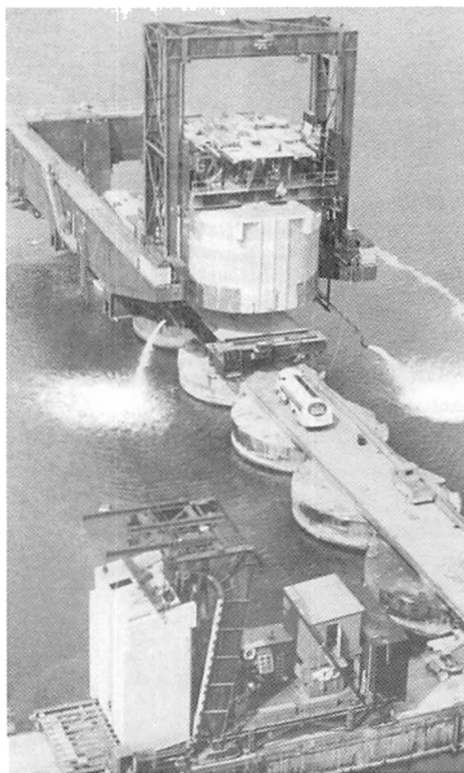
Selve anlægsarbejderne blev efter licitation lagt i hænderne på Hanstholm-konsortiet, der bestod af tre danske entreprenørfirmaer Wright, Thomsen & Kier, Topsøe-Jensen & Schrøder og E. Pihl & Søn.

Blæst og bølgegang

Heller ikke havnens færdiggørelse efter loven af 1960 kom til at forløbe i det tempo, man fra Christiansborg havde forestillet sig.

De videnskabelige forsøg og modelarbejder havde ikke ændret væsentligt på Fibigers gamle moleforløb. I mellemtiden havde man dog haft tid og stor erfaring med byggerier i beton. I stedet for Fibigers firkantede tømmerkister valgte man nu at konstruere cylindriske betonmoduler, som skulle sættes ud på den faste grund ud for Hanstholmknuden.

Byggeperioden var en tid fuld af stærke vinde og meget drama. Havet gav ikke frivilligt sit skarpe hjørne fra sig. Folkene, der arbejdede i den store, specialkonstruerede kran, som satte betoncylindrene ud, kan fortælle om lidt for spændende episo-

Den specialbyggede skotske kran, der satte betonkasserne på plads på havbunden. Kranen vejede 600 tons. Foto: Chr. Schröder.

der, hvor de i perioder var afskåret fra land af stærk bølgegang og heftige vinde.

1967 – havnens år

1967 blev året, da havnen kunne tages i brug for fiskebådene.

Flere fiskere havde igennem årene fra havsiden observeret byggeriet og drømt sig til en plads ved kaj i Hanstholm.

Skønt ikke alle anlæg var færdige i 1967, blev havnen dog taget i brug, og majestæten, kong Frederik 9., indviede havnen den 8. september 1967. Festlighederne var nok de mest omfattende, det endnu lille samfund ved porten til Atlanten havde oplevet.

Efter 1967 kom det til at gå hurtigere end førhen med havneudbygningen.

Det viste sig, at behovet for havnen var til stede, og der opbyggedes over et sejt træk et antal virksomheder i forbindelse med havnens aktiviteter.

Disse håndværkere, fiskeeksportører og andre kom også til at spille en anden rolle. De blev en del af den guldgravergruppe, der byggede det moderne Hanstholm.

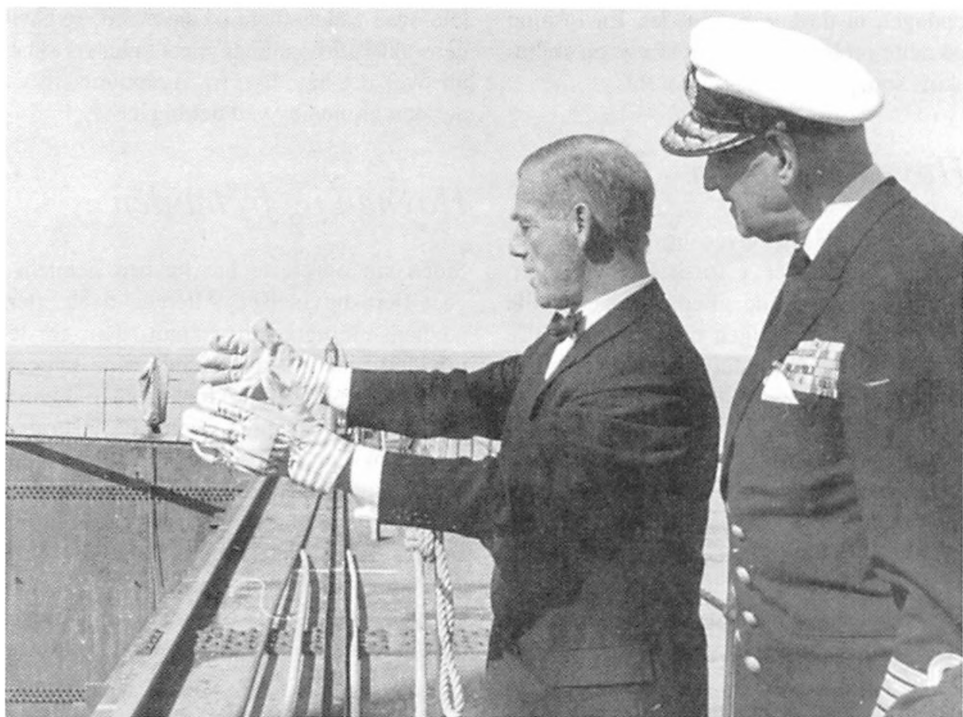
Den grønne by ved det blå hav

Hansted by havde igennem hele dette århundrede regelmæssigt haft boligmangel som følge af de mange anlægsarbejder.

Nu skete det igen.

Der var stort pres på boliger, og folk boede under kår, vi i dag har svært ved at forestille os.

Under ledelse af amtmand Fl. Martensen-Larsen nedsattes et Hanstholm-udvalg,

Ingeniør Chr. Schröder forklarer den 8. september 1967 ved havneindvielsen kong Frederik 9., hvordan det hele kommer til at virke. Foto: Chr. Schröder.

der skulle varetage statens interesser i etableringen af det nye samfund.

Det er almindeligt at høre folk sige, at Hanstholm er sådant et interessant samfund, fordi det er så ungt. Og planlagt. Det skal dog her i historiens interesse bemærkes, at allerede i jægerstenalderen færdedes der folk på det senere havneområde. En af dem mistede en økse af hjortetak, hvor bassin 2 nu findes.

Senere har bronzealderfolket også været her i området, og i middelalderen lå her en borg (Nørtope) ligesom der blev opført fint forarbejdede romanske kirker af kvadersten i 1100-årene.

Alligevel har det et gran af sandhed, at Hanstholm er en ung by.

Det gamle fisker- og bondesamfund med sine tilvandrede anlægsarbejdere fik en byplan. Den var strikket sammen i København efter de regler for planlægning, der var herskende dengang i 1960'erne. Især synes byområdet Alberstlund vest for København at have dannet forbillede for planlæggerne. Det har på mange måder fungeret godt for byens borgere – især dem uden biler. Stisystemer fører gennem beboelsesområderne frem til skole, idrætsanlæg og indkøbscenter. Her kan den svage trafik færdes uden at generes af biltrafikken og børn lege uforstyrret."

Byplanen har i vor tid den gene, at turister, der jo er efterspurgt overalt, kan køre gennem eller uden om byen uden at have

opdaget, at de har været der. En løsning på dette problem ville nok kræve en skilteskov, som ingen er interesseret i.

Havnen og byen

Hanstholm Havn giver beskæftigelse til mange mennesker i forskellige sektorer. Uden havnen og de afledte erhverv ville der næppe være nogen by. Omkring 70% af Hanstholm Kommunes indtægter er på den ene eller den anden måde afledte af havnens virksomhed.

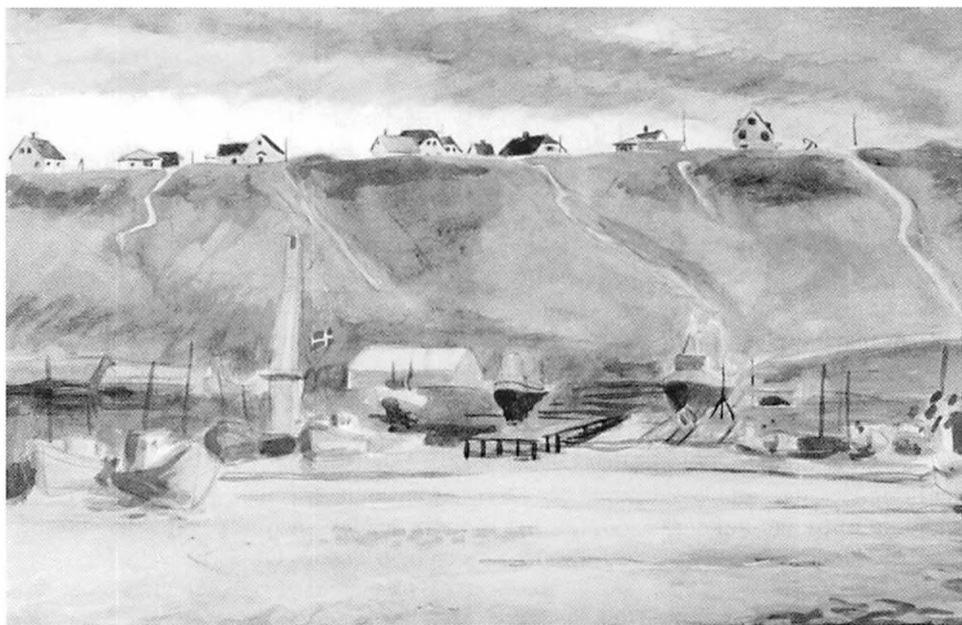
De geografiske forhold bevirker dog, at der planlægningsmæssigt har været problemer. Havnen har næsten intet bagland, men må konstant udvide sig til siderne. På toppen af den stejle skrænt ligger byen. Herfra kan man se ned på havnen. Sådan er der nogle, der udlægger det. Men man

kan også vælge at stå på skrænten, se havnens aktive liv i alle døgnets timer og skue ud over det hav, hvorfra rigdomme tilflyder den grønne by ved det blå hav.¹⁰

Havnen og fremtiden

Siden sin opførelse har havnen gennemgået flere udvidelser. Allerede ti år efter havnens ibrugtagning fandt den første udvidelse sted. Trafikhavnen blev bygget og dannede grundlag for, at man kunne begynde at planlægge færge- og lastrafik på Hanstholm. I september 1977 fandt den festlige indvielse sted. Det var nu dronning Margrethe, der indviede det nye bassin og slog på skibsklokken i auktionshallen.

Gennem de efterfølgende ti år voksede skibene i størrelse, og Hanstholm Havn besøgte af stadigt flere store både fra

Skrænten, akvarel af Chr. Schmidt.

Ved havneudvidelsen i 1977 var det dronning Margrethe II, der slog på skibsklokken i auktionshallen. Foto: MuseumsCenter Hanstholm.

fremmede nationer. Endnu en havneudvidelse med et dybere bassin blev bygget. Det blev taget i brug i 1987. Tiåret efter udvidede havnen igen med en forbedring for større skibe, der bl.a. indebærer etablering af endnu en losserrampe til brug for færgetrafikken, ligesom der er ændrede pladsforhold ved vestmolen.¹¹

Syd- og Vestnorge har gennem århundreder været faste handelsforbindelser for Hanstholm og Thy, som det kom til udtryk i den gamle skudefart. Den moderne kontakt finder sit udtryk bl.a. i transportkorridoren Westlink, der med udgangspunkt i Bergen forbinder det store vækstområde i Vestnorge med det europæiske kontinent via Hanstholm.

Hvor færgefarten tidligere især har fragtet personer, der var på vej til natur- og fritidsoplevelser, har billedet nu ændret sig, så en betydelig tonnage af erhvervstrafik sættes over med færgerne.

Den gamle sommertrafik mellem Hanstholm, Norge, Færøerne, Island og Shetlandsøerne blev genoptaget fra 1998.

Hanstholm by night

Hovedparten af Hansthols borgere slutter deres arbejdsdag sidst på eftermiddagen. Det gælder ikke for de mennesker, der er beskæftiget på havnen. For mange af dem er i et stand-by-job, der kan bevirke, at de midt om natten må på arbejde, når både kommer ind og har brug for assistance.

For den, der ikke kender til livet på havnen, er det en spændende oplevelse at komme i nattimerne. Utallige lastbiler afhenter fisk fra de både af mange nationer, der anløber havnen. Et udviklet serveringsprogram gør, at mange både foretrækker Hanstholm Havn, hvor professionelt mandskab står klar døgnet rundt til at bistå de anløbende skibe. Havnens firmaer arbejder sammen i et effektivt team, så bådene får den bedste og hurtigste behandling, hvorefter de igen kan stikke til søs for at hente nye ladninger af fisk eller gods.

Siden havnen blev taget i brug i 1967 har den udviklet sig til at være Danmarks største fiskerihavn for landing af konsumfisk.¹³

Havnens fysiske rum

Hanstholm Havn har gennem årene også udvidet mærkbart på land. Blandt de første bygninger i 1967 var auktionshallen og Claus Sørensens isværk. Men inden der var gået lang tid, begyndte andre anlæg og forretninger at komme til. Byplanen for Hanstholm er sektoropdelt således, at kun firmaer, hvis virksomhed er direkte havne-

Det var en dag af symbolsk betydning, da Smyril Line i maj 1998 genoptog sin sejlads fra Hanstholm. Skibet »Norrøna« ses her i havn sammen med Fjord Lines »M/S Bergen«. Som noget nyt opretholder Smyril Line fra efteråret helårssejlad til Færøerne.

Foto: Peter G. Mork.

relateret, kunne få plads på det sparsomme havneområde. Egentlig fiskerindustri er placeret i sin egen bydel. Behovet for udvi-

delse har gennem årene været tiltagende, og udvidelse under havneskrænten har fundet sted både mod øst og sydvest. Det er til stadighed et puslespil at finde plads til den moderne havns behov.

Viljens kraft

Hanstholm Havns historie er historien om, hvor svært det var at komme i gang og at kæmpe mod den megen modstand, som havde mangeartede motiver. Især er det historien om, at mange menneskers energiske indsats og tro på opgaven har båret frugt, så både havnen og samfundet Hanstholm kan se med fortrøstning på fremtiden.

Historien har vist, at uden en fast vilje går det ikke.

NOTER

1. Disse skitser fra Hærens arkiv er gengivet i Fl. Martensen-Larsen: Brød til Norge. 1987.
2. Fl. Martensen-Larsen: Hanstholm Havn. 1992. Bogen blev udgivet ved havnens 25 års jubilæum i 1992 og må med sin grundighed og præcision anses for at være hovedværket om havnens historie. For detaljerede oplysninger henvises til dette værk.
3. Ulykken er beskrevet i Fl. Martensen-Larsen: Ulykken på havet. 1973. Desuden i Palle O. Christiansen og Hanne Mathiesen: Fiskere og bønder i: Familie, hushold og produktion. 1974.
4. Fyrmester Heering, Hanstholm Fyr var blandt de personer, der engagerede sig både i fiskernes forhold og i havnesagen.
5. Hanne Mathiesen & Niels K. Nielsen: Lildstrand 100 år. 1883.
Hanne Mathiesen: Men klitterne er tavse – et essay om Lildstrand. i: MIV 13, 1985.
6. Anmeldelsen af betænkningen findes i Ingeniøren, ugeblad for Dansk Ingeniørforening 9. sept. 1916. Fibigers replik fulgte 25. okt. 1916 i samme blad.
7. Fibiger holdt desuden et foredrag: Anlæg af havne på Jyllands Vestkyst ved ingeniørforeningens årsmøde 7. febr. 1917. Dette foredrag er udgivet som særtryk af Ingeniøren nr. 48 og 49 1917.
8. Ingeniør Poulsens indlæg blev først trykt i Ingeniøren i 1931 og derefter udsendt som pamflet i 1932 på Skatteborgernes Forlag.
9. Den store bygning blev revet ned af besættelsesmagten i forbindelse med befæstningsbyggeriet 1940-45.
10. By ved Hanstholm. Dispositionsplan for Hanstholm Kommune. 1966.
11. Dette slogan blev indført af Hanstholm Tursitforening sidst i 1960'erne.
12. Hanstholm Havn. Ændring af bassin I. udgivet af SHAF 1997.
13. Port of Hanstholm, Denmark. The Northatlantic Gateway to the European Market. Udgivet af Hanstholm Havneforum 1996.
14. Statistik 1996 for Hanstholm Havn, Danmarks internationale fiskerihavn.

På kanten

Spor efter ældre jernalders bebyggelse på Hanstholm Knuden.

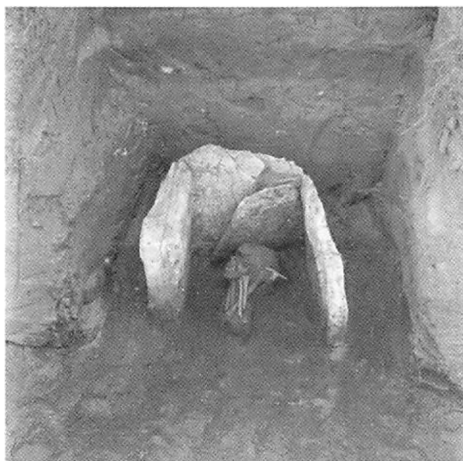
I Thisted Amts Avis stod der den 31. januar 1927: »Sjældent – eller aldrig – er der paa Hanstholmen gjort Oldtidsfund af større betydning«. Denne udtalelse var indledningen til den første omtale i dagspressen af jernalderfund fra Hanstholm knuden og indvarslede, at der var ved at dukke nye fund frem, som kunne ændre tingenes hidtil triste tilstand. I dag, godt 70 år senere, må vi konstatere, at det ganske rigtigt ikke er så galt fat længere. En af grundene hertil er de mange gravfund fra ældre romertid (0-170 e. Kr.), som fra 1927 og frem er påtruffet på kanten af Hanstholm knuden mellem Hanstholm og Ræhr. I betragtning af hvor få gravfund der overhovedet kendes fra denne periode i Thy, er gravene fra Hanstholmen af stor betydning og skal her være genstand for en nærmere omtale.

Stenkister i løbegravene

Under værnemagtens anlæg af befæstningsværker i Hansted blev ved flere lejligheder fundet oldtidsfund. Således i 1943, hvor der under gravning af løbegrave umiddelbart ovenfor Hanstholm knudens sydskrænt, lidt øst for Brunbjerg og godt 1,5 km øst for Hanstholm Fyr, blev påtruffet 4 stenkister fra ældre romersk jernalder (fig. 7 nr. 3). Hvad der var tilbage af disse grave blev i oktober 1943 undersøgt for Nationalmuseet af arkæologen, senere professor, Carl Johan Becker, der i Thy-sammenhæng

er mest kendt for sine udgravninger af flintminer i Hov i 1950'erne.

Gravene lå mellem $\frac{3}{4}$ og 1 meter under jordoverfladen og var anlagt i flyvesand og kun lidt eller slet ikke nedgravet i den gamle overflade under sandet. Værnemagtens anlægsarbejder var gået hårdt ud over gravene, hvor der ved én kun var lidt af den ene ende bevaret (fig. 1). På bunden af en lille N-S orienteret stenkiste bygget af flade kalksten lå et skelet på siden med hovedet imod syd og ansigtet vendt mod øst. Armene var stærkt sammenbøjede med hænderne hvilende på halsen. Hele resten af graven var ødelagt. At knoglerne var så velbevarede, skyldes det velkendte forhold, at kalk og kalksten medvirker til bevaringen af såvel dyre- som menneskeknogler.

Fig. 1: Delvist ødelagt stenkiste fra ældre jernalder i 1943 øst for Brunbjerg. Foto: C. J. Becker.

Den bedst bevarede stenkiste var gennemskåret midtpå af en løbegrav, der havde fjernet et par af sidestenene, men heldigvis ikke havde berørt kistens bundlag (fig. 2). Den afdøde lå med hovedet i syd, med ansigtet mod vest og med stærkt sammenbøjede ben. Mellem benene i knæhøjde fandtes 12 små blanke strandsten, der lå fordelt i tre grupper (to med hver tre sten og én med seks sten). Kisten, der var bygget af tynde kalkstensfliser, havde en indvendig længde på kun 1,1 m (bredden varierede fra 0,55 - 0,7 m). At det til trods for størrelse ikke drejer sig om en barnegrav, godtgøres af knoglebestemmelser foretaget på Nationalmuseet, hvor den afdøde er bestemt som en voksen mand (Sellevold et al. 1984, 91).

Selv om der ingen oldsager fandtes i de to omtalte grave, kan deres alder dog afgøres, da de på flere punkter ligner andre grave fra Hanstholm knuden, der ved deres indhold er sikkert tidsfæstet til de første århundreder efter Kristi fødsel. Som nævnt ovenfor dukkede de første grave allerede op i 1927.

Et fund fra 1927

I en beretning dateret 4. august 1927 skriver P. L. Hald: »Den 2/8 1927 meddelte gårdejer Chr. Madsen, Røer, at han ved Behandling af sin Roemark havde paatruffet 4 grave... Han anmodede Museet om snarest muligt, hvis det havde nogen Inter-

Fig. 2: Stenkiste fra ældre jernalder gennemskåret af løbegrav øst for Brunbjerg i 1943. Foto: C. J. Becker.

esse af at undersøge Stedet, da at komme til Stede, da Gravene ellers snarest blev jæv- nede, da de laa i Vejen for Markarbejdet.

Den 4/8 undersøgte Museet Fundet ved undertegnede.

Fundstedet var Matr. nr. 33, Ræer Sogn, tæt ved Sogneskillet til Hansted Sogn, umiddelbart ved Skrænten af det Højde- drag, som udgør »Hanstholmen«.

Fælles for alle 4 grave var, at de var opførte af flade Kalksten »Bleger«; Dæk- stenene var ligeledes af Kalksten, men alle var fjernede, og Gravene mer eller mindre fyldt med nedskredet Sand. Samtlige Grave laa i Retning Syd og Nord. Knoglerne der fandtes var (mere) eller mindre opløste og kun faa Rester tilbage, men det skønnedes tydeligt, at de gravlagte havde ligget med Hovedet mod Syd og vendt mod Øst.«

I én af gravene fandtes tre lerkar fra ældre romersk jernalder (fig. 3) og i en anden tre bronz nåle, der lå i gravens syd- ende ovenpå det næsten forvitrede kranie. Nålene har givetvis indgået i den gravlagte kvindes håropsætning og er ligeledes med

til at tidsfæste denne grav til de første århundreder e. Kr.

Ved undersøgelsen blev længden på tre af gravene angivet til henholdsvis 1,4-1,25 og 1,15 m; der er altså igen tale om meget korte grave, og da gennemsnitshøjden for kvinder i ældre romersk jernalder ifølge knoglespecialisten Pia Bennike har været 162,3 cm og for mænd 174,3 cm (Bennike 1985, 50), må de gravlagte også her have ligget med undertiden stærkt optrukne ben for overhovedet at kunne være i kisterne.

Ikke bare før og under, men også efter 2. verdenskrig er der ved forskellige lejlig- heder dukket jernalderkister op på Hanst- holm knuden. Senest udgravede Signe Gjødesen for Thisted Museum i oktober 1956 en lille samling på 4 stenkister hos sognefoged Thomas Oddershede, Nytorp (fig. 7 nr. 5). Alle gravene var forholdsvis små, orienteret N-S, og hvor der var knog- ler bevaret, kunne det vises, at den døde havde ligget med hovedet i sydenden af graven. Med andre ord fuldstændig det samme billede, som vi har set tidligere.

Fig 3: Lerkar fra stenaldergrav undersøgt i august 1927 hos gdr. Chr. Madsen, Ræhr. Foto: Per Sowinsky.

Stenkister fra ældre romertid i Nordthy

I årenes løb er der til Thisted Museum og Nationalmuseet i alt indkommet oplysninger om fund af 19 stenkister fra jernalderen på Hanstholm knuden. Dette tal er givetvis kun en minimumsangivelse af, hvad der rent faktisk er blevet fundet. Således foreligger der eksempelvis oplysninger om fund af mange grave påtruffet under nedgravning af kabler i 1944 ved værnemagten's 4. batteri et par hundrede meter øst for Hanstholm Fyr (fig. 7 nr. 1). Disse grave er aldrig blevet fagmæssigt undersøgt.

Stensatte grave fra ældre romertid kendes også fra andre lokaliteter i Nordthy, men dog ikke i så stort tal som på Hanstholmen. På den vestlige del af Hjørdemål knuden undersøgte Per Boe i forbindelse med vejanlæg ved Korsø i 1958 for Thisted Museum ialt tre mindre kalkstenskister, der alle er nøje paralleller til de allerede beskrevne. Den hidtil største samling af stenkister uden for Hanstholm knuden dukkede, ligesom fundet fra Korsø, op i slutningen af 1950'erne ved planeringsarbejder forud for opførelsen af Vester Vandet skole. Gravene blev ved denne lejlighed undersøgt under ledelse af Olfert Voss fra Nationalmuseet. Også her viste hovedparten af byggematerialet sig at være kalkstensblokke, som det bl.a. fremgår af billederne fra den veludstyrede kvindegrav (fig. 4-5). Oldsagerne herfra består bl.a. af to ringspænder af bronze og en sølvfibula fra 2. århundrede e. Kr., der kan ses i Thisted Museums permanente udstilling. Bortset fra at kisterne ved V. Vandet skole hovedsaglig var orienteret i SV-NØ, i modsætning til den mere almindelige N-S orientering, så var det et gennemgående træk, at

Fig. 4: Stensat jernaldergrav med velbevarede dæksten. Afdækket forud for opførelsen af V. Vandet Skole. Foto: Olfert Voss.

Fig. 5: Samme grav som fig. 4 efter fjernelse af dækstenene. Foto: Olfert Voss.

den døde var gravlagt liggende på siden med optrukne ben og med hovedet i kistens sydende, helt i overensstemmelse med sædvanen i denne del af Thy.

At karakteristiske træk i ældre romertids gravskik fortsætter ind i begyndelsen af den følgende periode, yngre romertid, kan næppe undre. Selv om samtlige fire jordfæstegrave fra ca. 200 e. Kr., der blev fundet i forbindelse med udgravningerne ved Hejrhøjvej uden for Thisted, alle er trækister uden stenopbygning, så udviser de ved deres størrelse, orientering og den dødes placering i graven klare fællestræk med de beskrevne stenkister fra ældre romertid (Mikkelsen 1995, 158). Vi må således konstatere, at igennem et par århundreder har gravskikken i Nordthy været meget konstant. På samme tid har den imidlertid adskilt sig noget fra, hvad der var reglen i andre dele af Jylland.

Naturligt nok gør kalkstenen som det lokale byggemateriale i den nordlige del af Thy sig gældende som en speciel faktor, men også gravenes opbygning og orientering er anderledes end i den øvrige del af Nordjylland. Eksempelvis er gravenes orientering i Himmerland og Vendsyssel almindeligvis Ø-V (Lysdahl 1971, 86ff). Et fællestræk mellem Thy og Vendsyssel er dog de samlinger af småsten i gravene, der er kendt i flere tilfælde fra Nordthy (fig. 6) og som forklares enten som spillesten eller som symbolske erstatninger for gravgaver (Lysdahl 1971, 94).

På kanten af knuden

Vender vi nu tilbage til Hanstholmen og ser nærmere på, hvor fundene stenkister er gjort, er det typisk, at på nær et par af sten-kisterne fra Hestkjær Mark lidt vest for

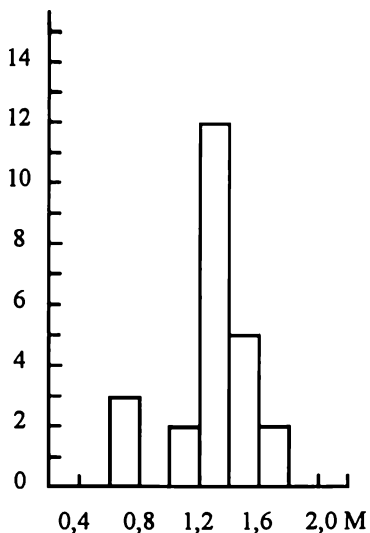

Fig. 6: Diagram over den indvendige længde på stensatte jernaldergrave i Nordthy. To børn på henholdsvis 6 mdr. og 4 år er ved Korsø gravlagt i to af de korteste grave. Flere sikre voksengravelser er derimod fundet i kister med en indvendig længde på mellem 1,2 og 1,3 m. Tegning: Jens-H. Bech.

Vigsø (fig. 7 nr. 6), ligger samtlige andre grave fra ældre romertid på sydkanten af Hanstholm knuden på strækningen mellem Hanstholm og Ræhr (fig. 7 nr. 1-5). Denne fordeling er næppe tilfældig, men afspejler et karakteristisk træk ved jernalderbebyggelsen på Hanstholm knuden.

Som udgangspunkt må vi konstatere, at det er meget begrænset, hvad der i det hele taget vides om bopladsfund fra tiden omkring Kristi fødsel på Hanstholm knuden. Der er ingen større udgravninger foretaget, hvorfor vi må lade os nøje med en række spredte oplysninger, der dog alligevel bringer os et stykke vej i den rigtige retning.

Hos Chr. Madsen, Hansted, foretog P. L. Hald for Thisted Museum en lille

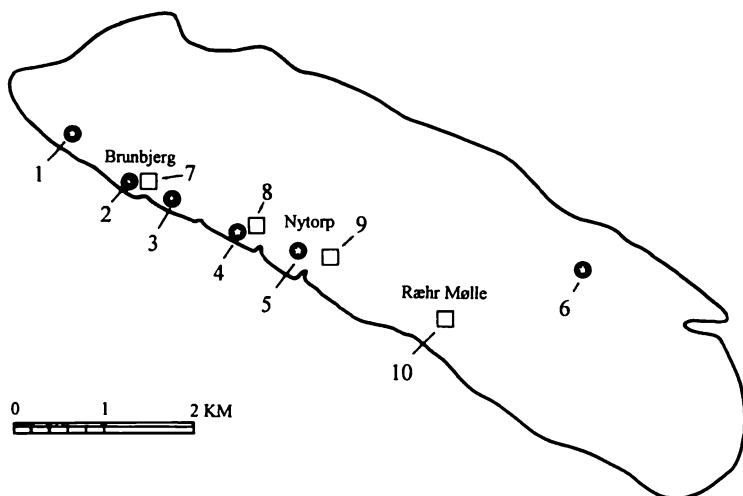

Fig. 7: Udbredelsen af gravfund (cirkel) og bopladser (firkant) fra ældre jernalder på Hanstholmen. Tegning: Jens-H. Bech.

prøvegravning i marts 1927, hvorved der blev afdækket en uregelmæssig brolægning af flade kalksten på et sted, hvor ejeren tidligere havde fundet dele af en ryghvirvel fra en hval (fig. 7 nr. 7). Ved prøvegravningen fandtes et par knusesten, nogle velbevarede dyreknogler samt forskellige skaller: Smådynger af strandsnegle, enkelte blåmuslingskaller og stærkt opløste østersskaller. Dette fund, som af den ledsagende keramik dateres til ældre romertid, minder på flere punkter om fundene fra den delvist samtidige jernalderlandsby ved Smedegård i Tved Sogn, hvor der under udgravningerne forud for opførelsen af en transformerstation blandt meget andet blev fundet hvalknogler samt talrige blåmuslingskaller (Nielsen 1996, 58). Der er derfor ingen tvivl om, at det var en del af en regulær jernalderboplads, som P. L. Hald ved prøvegravningen i Hansted havde blotlagt. Ydermere stammer denne bebyggelse fra samme tid som de ovenfor omtalte stenkister, der blev undersøgt ved museets ud-

gravning i august samme år – blot ca. 50 m derfra (fig. 7 nr. 2).

At boplads og grav kan ligge endog meget tæt sammen, er iøvrigt allerede vist ved Smedegård landsbyen, hvor en grav fandtes i staldenden af et af langhusene (Nielsen 1996, 60). Graven var iøvrigt specielt ved at være øst-vest orienteret og være uden den sædvanlige stenopbygning. Dens størrelse på 1,2 x 0,8 m og den dødes stilling med stærkt sammenbøjede ben er imidlertid træk, som vi efterhånden kender godt fra andre grave i Nordthy.

På kortet fig. 7 er som nr. 10 angivet en formodet jernalderboplads, hvor Ræhr Mølle tidligere lå. Ifølge inspektør Hans Kjær fra Nationalmuseet, som i 1913 rejste rundt på Hanstholmen og gjorde optegnelser om fund af fortidsminder, skulle der ved Ræhr Mølle omkring 1890 være fundet »... et lag af snegleskaller og deri lerkarskår. Det var ikke samlede Kar; også sort Jord blev fundet«. Fundet minder ved forekomsten om skaller og skår om det

Fig. 8: Hanstholmen i slutningen af 1700-årene. Forarbejde til Videnskabernes Selskabs kort.

allerede nævnte fund fra 1927 og er muligvis af samme alder.

De to næste fund af boplads karakter stammer begge fra Nytorp og er markeret på fig. 7 som henholdsvis nr. 8 og 9. Tæt vest ved Trælshøj blev i 1971 under gravning af køkkenhaver påtruffet boplads, hvori der bl.a. blev fundet brudstykker af et stort forrådskar samt anden keramik fra tiden lige omkring Kristi fødsel. Løst i overjorden fremkom endog en lille jernkniv fra formentlig samme tid. Senest er i august 1998 ved kabelarbejde tæt ved vandværket i Nytorp fundet lerkarskår fra ældre romertid. Ved en besigtigelse kunne det konstateres, at der i de sandede boplads lag på stedet også fandtes et par tynde vandrette lag af granuleret kridt, som sikkert, i lighed med fundene fra Smedegård, enten skal tolkes som gulvlag eller som stabiliseringslag på gårdspladser eller stier lige uden for husene på

pladsen (jvnf. Nielsen 1996, 55). Fra det sted ved vandværket, hvor disse iagttagelser er gjort, og til findestedet for en lille fundtom kalkstens kiste, der dukkede op i 1926, og som er markeret med nr. 4 på kortet fig. 7, er der højst 150 m. Igen må vi konstatere, at fundene ligger tæt her på kanten af Hanstholmen.

Bebyggelsen

Årsagen til de mange fund langs kanten af Hanstholm knuden er utvivlsomt den samme, som også i historisk tid har været afgørende for placeringen af Bjerre, Ræhr, Nørtope og Hansted (fig. 8). Samtlige bebyggelser ligger nemlig på grænsen mellem to udnyttelsesområder: På den ene side agerjorden og på den anden side klithederne og engene for foden af knuden. I historisk sammenhæng er en sådan place-

ring mellem engene og agerjorden velkendt, men den gør sig også ofte gældende i forhistorisk tid, hvor der især kendes mange eksempler fra ældre jernalder. Fra Nordthj kan blot nævnes jernalderlandsbyerne ved Hejrhøj udenfor Thisted (Mikkelsen 1995, 155) og Smedegård ved Nors (Nielsen 1996, 52).

At der ikke har været hav syd for Hanstholm knuden i jernalderen står fast. For at finde vidnesbyrd herom skal vi nemlig mere end 4000 år tilbage i tiden til midten af bondestenalderen, hvor krumodden ved Korsø blev dannet (Bowman et. al 1989, 56). Fra undersøgelser i Bjerre Enge ved vi iøvrigt, at den hævede havbund på dette sted var bebygget med gårde og udnyttet til agerbrug og græsning i en periode på godt 800 år fra ca. 1500 f. Kr. til ca. 700 f. Kr. Så selvom gårdene i ældre jernalder rykkede op på »det faste land«, og formentlig ikke længere drev agerbrug herude, er den gamle havbunds ressourcer givetvis fortsat blevet udnyttet igennem hele jernalderen til bl.a. græsning, høslæt, tørveskær og jagt.

Der er meget, vi fortsat ikke ved om jernalderen på Hanstholm knuden. Der er f.eks. aldrig blevet foretaget større af-

dækninger på de steder, hvor de stensatte kister er blevet fundet. Vi kan derfor blot formode, at der er tale om små indbyrdes adskilte familiegravpladser i nær tilknytning til de enkelte bebyggelser, men vi ved ikke med sikkerhed, hvor store gravpladserne har været, og om der også findes andre gravtyper end lige netop stenkister på dem. Kisterne har nemlig altid været nemme at kende, når ploven stødte på en overligger eller en sidesten, medens andre gravtyper er vanskeligere at erkende. Eksempelvis kunne der udmærket forekomme grave uden stenopbygning af samme slags som de ovenfor nævnte jordgrave, der er fundet ved Hejrhøjvej og Smedegård. Hvad angår bopladserne er der endvidere kun foretaget en mindre prøvegravning på én af disse, så vi ved for eksempel intet om, hvor store pladserne har været. Helt sikkert er antallet af bopladser også langt større. Til sidst må det også konstateres, at det indtil nu kun er en mindre del af jernalderens 1500 år, der overhovedet er belagt med fund, selv om Hanstholm knuden med stor sandsynlighed har været bebygget igennem hele perioden. Der er således meget af historien, som fortsat mangler at blive fortalt.

LITTERATUR:

Bennike, Pia (1985):

Palaeopathology of Danish Skeletons. A comparative Study of Demography, Disease and Injury. Akademisk Forlag 1985.

Bowman, Dan (et.al 1989):

Late-holocene coastal evolution in the Hanstholm-Hjardemaal region, NW Denmark. Morphology, sediments and dating. *Geografisk Tidsskrift* bd. 89.

Lysdahl, Per (1971):

Vendsyssel som lokalgruppe i ældre romersk jernalder. I: *Brudstykker, Festskrift tilegnet Holger Friis på firårsdagen 15. okt. 1971*. Historisk Samfund for Vendsyssel 1971 s. 85-108.

Mikkelsen, Martin (1995):

Jernalderlandsbyerne ved Hejrhøj, 3 km nordøst for Thisted. Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1995 s. 155-160.

Nielsen, Bjarne Henning (1996):

Smedegård – en byhøj fra den ældre jernalder ved Nors. Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1996 s. 51-60.

Selleved, Berit Jansen (et. al. 1984):

Iron Age Man in Denmark. *Prehistoric Man in Denmark, vol. III*.

LEA

UFFE

DANIELA

SOFIE

LINE B

EVA

PAN

SOS

EMMA

1178R

De første tyske kanoner på Hanstholm

Den tyske militære opbygning på Hanstholm blev påbegyndt d. 10. april 1940. På grundlag af forskning i de tyske arkiver er Jens Andersen i stand til at følge den tidlige militære opbygning på Hanstholmen og de strategiske begrundelser for den. Artiklen kan betragtes som et supplement til bogen »Atlantvolden fra Agger til Bulbjerg«, som Jens Andersen har under udgivelse.

Den Anden Verdenskrig har sat sig tydelige spor på og omkring Hanstholm i form af de mange tyske betonbunkere. De fleste bunkere, man endnu kan se i området, er bygget som et led i den »Atlantvold«, Hitler ved årsskiftet 1941/42 befalede påbegyndt. Det skete da krigslykken var begyndt at vende for Tyskland, og risikoen for en allieret landgang på det besatte europæiske fastland begyndte at tegne sig. Den tyske befæstning af Hanstholm blev imidlertid påbegyndt længe inden da. Faktisk begyndte den allerede den 10. april 1940, dagen efter den tyske besættelse. Da skete det imidlertid ikke som led i en defensiv strategi, men derimod for at understøtte og sikre erobringen af Norge.

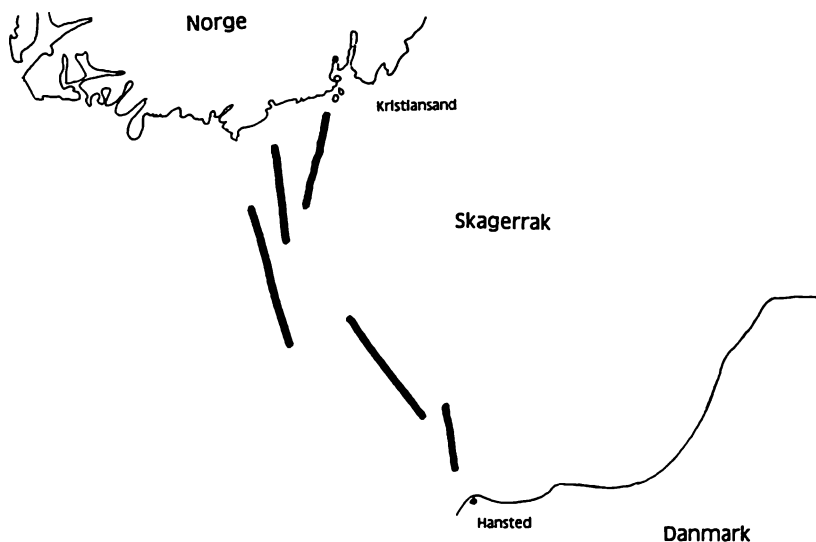
Disse første, beskedne foranstaltninger er nærmest druknet i de overvældende arbejder, som blev udført senere. Det er dog nok så interessant at se på den beskedne begyndelse. På baggrund af de tyske arkivalier vil jeg i det følgende beskrive de forsvarsanlæg, tyskerne indrettede på Hanstholm i april-dagene i 1940.

Skagerrak i de tyske krigsplaner

Straks efter 2. Verdenskrigs udbrud be-

gyndte den tyske flåde at arbejde på at skaffe sig nye baser, som lå uden for Nordøen. Det skulle gøre det muligt for den tyske flåde at rette effektive angreb mod Englands forsyningslinier over Atlanterhavet. Norske havne ville være meget velegnede, fordi de lå udenfor den engelske flådes blokadelinjer med direkte adgang til det åbne hav. Der var imidlertid ingen udsigt til, at det neutrale Norge selv ville give Tyskland lov til at anvende norske havne. Så det ville blive nødvendigt med en militær aktion mod Norge.

I første omgang fandt flådens ønsker imidlertid ikke megen forståelse hos Hitler og de andre værn. Først efter en lang og kringlet proces, som ikke skal beskrives nærmere her, nåede Hitler frem til en beslutning om at overfalde Norge. Den 21. februar 1940 blev general von Falkenhorst udpeget til leder af angrebet på Norge, operation »Weserübung«. Von Falkenhorst var chef for »Gruppe XXI«, som skulle gennemføre operationen, som i første omgang kun omfattede Norge. Efter få dages arbejde nåede staben imidlertid frem til, at Danmark også måtte besættes i samme omgang for at sikre forsyningslinjerne til Norge. »Höheres Kommando XXXI« under kommando af general von Kaupitsch blev derfor i slutningen af fe-

Placeringen af de minefelter, som den tyske flåde i april 1940 udlagde i indsejlingen til Skagerrak.

bruar udpeget til at udføre denne opgave, som fik kodenavnet »Weserübung-Süd«.

For at den tyske operation mod Norge skulle kunne lykkes, var det af afgørende betydning, at tyske skibe uforstyrret kunne sejle forsyninger frem til de kæmpende tropper. Derfor var det vigtigt for tyskerne at beherske Skagerrak og forhindre, at allierede flådestyrker trængte ind i farvandet.

Den tyske flåde var imidlertid langt svagere end den engelske og franske, og ville ikke være i stand til at forhindre allierede flådestyrker i at trænge ind i Skagerrak og Kattegat alene med sine krigsskibe. Derfor overvejede den tyske flåde allerede i det sene efterår 1939 at spærre Skagerrak med en minespærring, som skulle lægges tværs over Skagerrak mellem Kristianssand og Hanstholm. Det skete i forbindelse med flådens indledende overvejelser om en aktion mod Norge – og længe inden Danmark var inddraget i planerne.

Idéen om en »Skagerrak-Spærring« (»Skagerrak-Sperre«) fulgte tidligt med over i planlægningen af operation »Weserübung«. Den første instruks fra den tyske flådes overkommando for operationen fra 6. marts 1940 fastslog således, at udlægningen af minespærringen skulle begynde natten før »Weserdag«.

Den tyske flåde forventede dog ikke, at den ville være i stand til at lukke Skagerrak fuldstændigt med minerne. Det skyldtes, at minefelter er passive hindringer, som kræver konstant bevogtning og beskyttelse for at være fuldt effektive, idet fjenden ellers uden videre kunne uskadeliggøre minerne. Minespærringerne ville dog utvivlsomt kunne forsinke og forstyrre større fjendtlige operationer, som ville have mindre udsigt til at lykkes på grund af det tyske luftvåbens herredømme over farvandet.

De første miner i »Skagerrak-Spærringen« blev udlagt omkring midnatstid nat-

ten mellem den 8. og 9. april. Indtil den 24. april blev der udlagt fem minefelter i farvandet med ialt 1642 søminer.

For at tyske skibe kunne sejle ud og ind af Skagerrak, skulle der inde under land ved hver ende af minespærringen være en 10 sømil (18,5 km) bred åbning. Minespærringens åbninger kunne kun benyttes med særlig tilladelse og var under konstant bevogtning af patruljebåde, »forpostbåde«. Patruljebådene var imidlertid ikke alene i stand til at forhindre allierede krigsskibe i at trænge gennem åbningerne. Det drejede sig nemlig om ombyggede trawlere, som var udrustet med en enkelt kanon af beskednen kaliber.

Derfor indgik opstillingen af kanoner på landjorden til bevogtning af åbningen i minespærringen tidligt i de tyske planer.

Planer for kystartilleri

Forsvaret af kysterne var i princippet den tyske flådes opgave. Det var imidlertid vigtigt, at kanonerne var skudklare så hurtigt efter besættelsen som muligt. Og her havde flåden et problem: Stort set alle dens kystbatterier var nemlig udstyret med ældre skibskanoner, som skulle monteres på betonfundamenter, før de kunne affyre så meget som et eneste skud. Den tyske flåde rådede kun over et enkelt batteri, som kunne være indsatsklart, så snart det nåede frem. Det drejede sig om et batteri, »Gneisenau«, som var udstyret med fire ældre 15 cm skibskanoner monteret på jernbanevogne. Kanonerne havde en rækkevidde på 18 km.

Allerede den 7. marts overførte flådens kommando batteri »Gneisenau« til Marinegruppenkommando Ost, som havde ansvaret for flådeoperationerne under besæt-

telsen af størstedelen af Danmark (undtaget vestkysten op til Thyborøn). Batteriet skulle ifølge ordren indsættes på de danske jernbaner, og det var åbenbart hensigten, at batteriet skulle bevogte minespærringen ved Hanstholm. Som planlægningen skred frem, viste det sig imidlertid et problem: der var ingen jernbane til Hanstholm! Derfor bad Gruppe Ost den 19. marts om at få lov til i stedet at anvende batteriet mellem Skagen og Frederikshavn, hvor der fandtes en egnet jernbane. Den 5. april oplyste flådens overkommando, at »Gneisenau« alligevel ikke stod til rådighed for »Weserübung«, fordi det skulle reserveres til operation »Gul«, det tyske angreb på Frankrig, Holland og Belgien, som skulle løbe af stablen i begyndelsen af maj.

Flåden var derfor nødt til at »låne« mobile batterier af hæren og luftvåbnet. I stedet for jernbanebatteriet ønskede Marinegruppe Ost, at hæren stillede med et mobilt batteri af langløbende kanoner med en kaliber på mindst 15 cm. Marinegruppekommando West, som også havde interesse i sagen, da den havde til opgave at bevogte farvandet på vestsiden af minespærringen, bad desuden den 6. april flådens overkommando om, at der blev placeret et svært, motortrukket luftværnsbatteri ved Hanstholm.

Hæren havde længe været forberedt på den mulighed, at den måtte stille kanoner til rådighed for flåden. Allerede den 2. marts 1940 reserverede chefen for den tyske hærs generalstab, Halder, seks svære batterier med tjekkiske 10,5 cm kanoner til kystforsvar i forbindelse med »Weserübung«. Batterierne tilhørte de svære Artilleriafdelinger Nr. 729 og 730, som var helt nyopstillede.

Den 10. marts blev der overført to batterier (2. og 3.) fra Artilleriafdeling Nr. 729

til 170. Infanteridivision, som skulle stå for besættelsen af Jylland. Det må formodes, at batterierne stadig var øremærkede til indsats i kystforsvaret, som var en opgave, de var velegnede til, fordi de havde lang rækkevidde (ca. 18 km) og god skudhastighed (ca. 8 skud i minuttet).

Det var også planen, at luftvåbnets svære luftværnsbatterier til en vis grad skulle indsættes ved kysterne. Således var det fra et tidligt tidspunkt besluttet, at tre batterier skulle stationeres ved Esbjerg, hvor de både skulle forsvare byen mod angreb fra søen og luften. Derimod synes luftvåbnet ikke på forhånd at have reservet skyt til Hanstholm.

Luftvåbnets svære luftværnsbatterier var udstyret med 8,8 cm kanoner, som havde en rækkevidde mod sømål på ca. 15 km og en skudhastighed på 15-20 skud i minuttet.

Opstilling af de mobile batterier

De tyske landstyrker var endnu ikke nået frem til Aalborg den 9. april, da Gruppe XXI gav ordre om, at 1. afdeling af Luftwaffes 19. Flakregiment skulle afsende et svært luftværnsbatteri til Hanstholm for at lukke åbningen i minespærringen. I sin morgenmelding (kl. 10) den følgende dag til Værnemagtens overkommando oplyste Höheres Kommando XXXI, at et 8,8 cm luftværnsbatteri og et hærbatteri tilhørende Artilleriafdeling Nr. 729 var på vej mod Hanstholm, og ville ankomme samme dag.

Det er usikkert, hvor de to batterier blev opstillet. Med de store byggearbejder, som siden fandt sted på Hanstholm, er det næppe sandsynligt, at der er nogen synlige spor tilbage i dag. Udsagn fra lokale be-

10,5 cm feltkanon af tjekkisk fabrikat fotograferet i Hornbæk Plantage nær Helsingør i april 1940. Det var et søsterbatteri til det feltbatteri, som blev opstillet på Hanstholm. (Bundesarchiv, Koblenz).

Tysk 8,8 cm luftværnskanon (Flak 36/37) tilhørende det tyske luftvåben opstillet i klitterne på den nordlige del af Fanø. Billedet er taget den 22. april 1940, og giver et indtryk af, hvordan det tilsvarende batteri på Hanstholm har taget sig ud. (Bundesarchiv, Koblenz).

boere giver dog visse holdepunkter for at placere batterierne. Således kunne det se ud til, at luftværnsbatteriet blev opstillet yderst på pynten ved Helshage, vest for Fyret, og at hærens feltbatteri blev opstillet på kanten af Holmen, omtrent hvor den vestligste af 38 cm-batteriets kanonstillinger senere blev bygget. En sådan placering af batterierne virker også taktisk fornuftigt.

Det ser imidlertid ud til, at hærens feltbatteri forholdsvis hurtigt atter blev trukket bort. I hvert tilfælde meldte den tyske flådes afsnitskommandant for vestkysten, som havde hovedkvarter i Esbjerg, den 18. maj, at der aldrig havde været et hærbatteri på Hanstholm. Afsnitskommandanten havde dog først fået Hanstholm ind under sit ansvarsområde den 23. april; så hans kategoriske oplysning viser formodentlig blot, at batteriet blev flyttet før hans tid.

Det kan være dette batteri, som 22. april omtales som opstillet ved Hirtshals, og som muligvis atter igen blev flyttet til Skagen. I hvert tilfælde stod der frem til 26. maj 1940 et 10,5 cm feltbatteri ved Skagen. Dette batteri er efter al sandsynlighed det, som oprindeligt blev placeret på Hanstholm; dets flytning omtales nemlig i sammenhæng med et andet feltbatteri, som stod ved Hornbæk, og var Artilleriafdeling Nr. 729's 2. batteri.

Luftvåbnets luftværnsskyts var også borte, da afsnitskommandanten den 18. maj afgav sin melding. Det blev formodentlig trukket bort i begyndelsen af maj, da flådens faste kystbatteri var skudklart. Kommandanten omtalte i sin melding, at der havde været to luftværnsbatterier (det er uvist, om luftvåbnet virkelig lod opstille to svære luftværnsbatterier) ved Hanst-

holm; det havde nemlig rigeligt brug for kanonerne til beskyttelse af de vigtige flyvepladser ved Aalborg.

Fast kystartilleri

De første oplysninger om planer for permanent kystartilleri ved Hanstholm finder vi i Gruppe XXI's operationsbefaling for »Weserübung-Süd« fra 20. marts. Heri anføres det, at flåden senere skulle lade et fast batteri opstille ved Hanstholm. Logisk set må man dog betydeligt tidligere have gjort sig overvejelser om at placere fastopstillet kystartilleri ved Hanstholm, så de mobile batterier kunne frigøres til andre opgaver.

Vi får dog først flere detaljer om planerne for det permanente kystforsvar i begyndelsen af april. Således bad Marinegruppenkommando West den 6. april flådens overkommando om, at der blev opstillet et kystbatteri ved Hanstholm, som jo eller lå uden for gruppens ansvarsområde. I tankerne havde man et af de tre kystbatterier (to 17 cm batterier og et 15 cm batteri), som i december 1939 var reserveret til indsats i operation »Gul«.

Kort efter besluttede den øverste flådeledelse, at der skulle opstilles et 17 cm batteri med navnet »Schill« ved Hanstholm, og et tilsvarende, »Raule«, ved Agger. Batterierne var hver bevæbnede med fire gamle skibskanoner (model 1902) med en rækkevidde på ca. 20 km.

Tysk 17 cm kanon i batteriet i vildtreservatet neden for Hanstholm. Billedet er taget i august 1943, næppe meget har dog ændret sig ved kanonstillingen siden foråret 1940. Det var først i foråret 1944, de store kanonbunkere blev bygget. (Frihedsmuseet).

Tyskland. Den 29. april var monteringsarbejdet så vidt fremskredet, at begge batterier meldte, at deres kanoner var betinget skudklare. Den 4. maj blev Hanstholm-batteriets kanoner prøveskudt, og batteriet blev herefter meldt endeligt skudklart.

Dette batteri blev stående på det samme sted helt frem til Befrielsen i maj 1945. Batteriet skiftede i løbet af sommeren 1940 navn til batteri »Hanstholm«, da det svære batteri i 1941 blev opstillet på holmen ændredes 17 cm batteriets navn til »Hanstholm I«.

Afslutning

Efter at de mobile batterier var flyttet, fulgte en forholdsvis stille tid på Hanst-

holm. Det endte imidlertid, da den tyske flådes overkommando i slutningen af september 1940 besluttede, at der skulle opstilles et 38 cm batteri ved Hansted. Byggeriet gik i gang i midten af november, og allerede mens det stod på, trak det ekstra tropper og våben til, som skulle beskytte det vigtige anlæg mod engelske angreb fra både søen og luften. Senere, da krigen begyndte at gå skævt for Tyskland, betød det svære batteris tilstedeværelse, at Hanstholm blev udbygget til det stærkeste tyske befæstningsanlæg i Danmark.

På denne baggrund kan det være svært at forestille sig den beskedne start i foråret 1940. De eneste spor af den, som i dag er synlige, er betonfundamenterne i tre åbne kanonstillinger i 17 cm batteriet i vildtreservatet.

KILDER:

LITTERATUR

Gemzell, Carl-Axel: *Raeder, Hitler und Skandinavien*. Lund 1965.

Halder, Franz: *Kriegstagebuch*, Bd. I. Stuttgart 1962.

Kutzleben, K. v., W. Schroeder & J. Brennecke: *Minenschiffe 1939-1945*. Herford 1974.

Otmer, Hans-Martin: *»Weserübung« – Der deutsche Angriff auf Dänemark und Norwegen im April 1940*. München 1994.

INTERVIEWS (VED FORFATTEREN):

Egon Harbo (f. 1921), 26.11.1997.

Bent Johansen (f. 1933), 25.11.1997.

– notater og udskrift i MuseumsCenter Hanstholm.

UTRYKTE KILDER:

Rigsarkivet, Håndskriftssamlingen XVI

Kriegstagebuch des Kommandanten im Abschnitt dänische Westküste

09.04.1940-15.01.1943. Pk. 22 læg 263/A.

Kriegstagebuch des Kommandierenden Admirals der Marinestation der Ostsee

09.04.-13.06.1940. Pk. 16 læg 235.

Kommandanten im Abschnitt dänische Westküste. *Geheime Kommandosache I*.

Pk. 28 læg 278.

1./Seekriegsleitung.

Akten I oII Op Weserübung.

Pk. 9 læg 163 og 165.

Gruppe XXI. Abt. Ia.,

Anlageband 1 zum KTB 2 und 3.

Pk. 55 læg 705.

Tägliche Meldungen der Gruppe XXI an OKW,

09.04.-14.06.1940. Pk. 55 læg 704.

Befehlshaber der deutschen Truppen in Dänemark.

Verschiedenes, 10.03.1940-14.11.1942.

Pk. 71 læg 956.

Jens Nicolaj Christensen

Tirsdag d. 16. juli 1946 kunne man i Thisted Social-Demokrat læse et digt med titlen »Æ Tysker' dje stuer Kanoner«. Jens Kirk tog digtet med i sin digtsamling »Nae i æ Thue« fra 1949, samme år som det blev bragt i »Jul i Thy«. Af senere gengivelser kan bl.a. henvises til bogen »Krigsværk« fra 1982. I avisen var digtet undertegnet med et »C«, mens senere optryk bærer forfatternavnet J. N. Christensen. Digtet har helt fortjent overlevet i Thy, hvorimod forfatterens navn næsten er gået i glemmebogen. Det rådes der bod på i denne artikel, som er redigeret af Svend Sørensen på grundlag af et materiale, der er stillet til rådighed af Ib Christensen, en søn af J. N. Christensen.

Jens Nicolaj Christensen blev født den 17. juli 1899 i Sinding ved Herning, hvor faderen Peder Kristensen var mølleforpagter. Et par år senere flyttede familien til Skovby mellem Silkeborg og Århus. Her arbejdede faderen også som møller.

Jens Nicolaj var den mellemste af tre drenge, der var født med ca. tre års mellemrum. Allerede i 1905 døde moderen Marie Kirstine. Det slog faderen ud, og familien gik mere eller mindre i opløsning. De to ældste drenge fik ophold hos to af faderens brødre, mens den yngste blev adopteret af en familie i Århus.

Farbroderen Mads fra Silkeborg hentede Jens Nicolaj i en fjedervogn med to heste for. På sine ældre dage karakteriserede han mødet med Silkeborgs lys som sit livs største oplevelse:

»Vi var under køreturen mod Silkeborg nået frem til bakken, der skråner ned mod bådehavnen. Vi kørte altså ad den gamle Århus landevej. Fra nævnte bakke var der dengang fri udsigt ned over Silkeborg by. Det var blevet mørkt, og det regnede og blæste lige stærkt. Jeg sad med tæppet op over hovedet, og jeg erindrer ikke, om farbror Mads sagde noget til mig, eller om jeg

fik en pludselig indskydelse. Jeg tror, det var det sidste, der skete, resultatet blev i hvert fald, at jeg trak tæppet lidt til side og så fremefter, og der lå Silkeborg by med alle sine gadelamper tændte, gaslamper var det, og byen var ikke særlig stor dengang, men synet af de mange lampers lys-skær virkede stærkt på mig og efterlod i mit sind en afglans, der fulgte mig livet igennem som »lyset forude«, netop sådan lød stemmen i mit sind mange, mange gange siden, når jeg under min livsvandring følte mørket om mig og i mig –, så kunne dette forunderlige syn genskabes i mit sind som »lyset forude«, og jeg håber, at det må stå sådan for mig, når mit livs afslutning kommer.«

Som det tydeligt fremgår, var J. N. Christensen allerede fra barnsben en person med et stærkt indre liv, der rummede både lyse og mørke sider. Men lyset i form af en stærk kristentro forblev livet igennem ledetråden.

Jens Nicolaj havde det godt i Silkeborg, hvor han begyndte sin skolegang. Opholdet blev imidlertid kun på et par år. Derefter var han en kort tid hos den farbror, hvor hans storebror var kommet hen. Farbrode-

ren ejede fødegården i Frederiksdal, Kragelund sogn, hvor faderen også arbejdede som møller.

Selv om flytteturen kun var på godt en halv snes kilometer, så betød det store forandringer. Efter en kort overgang kom Jens Nicolaj ud at tjene hos et yngre ægtepar i Hesselskov ved Frederiksdal. Han var da omkring otte år. Stoltheden over at kunne klare arbejdet fik ham til at overleve, selv om det var hårdt. Han ville ikke klage sig, og der gik op mod et par år, før faderen opdagede, at han fik en dårlig behandling. Så sørgede han for, at drengen kom hen til sin faster på Tøndborggård, der også lå i Kragelund sogn. Det skulle blive Jens Nicolajs egentlige barndomshjem. Her fik han en kærlig pleje, og hans fire fætre og kusiner blev som en slags søskende for ham.

Efter flytningen til Tøndborggård kunne Jens Nicolaj fortsætte med at gå i Frederiksdal skole. Her havde han i lærer Petersen en pligttopfyldende og dygtig lærer. Skolen blev drevet efter den vestjyske ordning, hvor der var to skoledage om sommeren og fire dage om vinteren. I skolen kunne eleverne få hæfter, hvortil der kunne købes to øres mærker. Når de så nåede op på f.eks. 50 øre, kunne de købe hæfter og bøger som »Den sidste Mohikaner« og »Jorden rundt i 80 dage«. Her blev de første kim sikkert lagt til et langt livs optagethed af bøgernes verden.

Hvis læreren sagde god for det, kunne man dengang forlade skolen før tiden. På det grundlag kom Jens Nicolaj ud af skolen et halvt år før tiden. Der blev nu mere tid til at hjælpe ved landbruget på Tøndborggård, men han måtte dog passe konfirmerationsforberedelsen i Kragelund. For at komme de 5-6 km dertil havde han fået sin første cykel, der var med stort tandhjul og

fast nav. Den var god i medvind, men krævede sin mand i modvind.

Påklædningen var blåt jakkesæt, løse, stive manchetter samt hvidt kravebryst med fast knækflip, da Jens Nicolaj blev konfirmeret i Funder kirke den 5. oktober 1913. Selve konfirmationen fæstnede sig ikke hos ham som noget særligt. Det gjorde derimod den vækkelse, der som en stormvind fejede hen over sognet. Jens Nicolajs far tog afstand fra indre mission, mens hans onkel og faster på Tøndborggård blev en del af vækkelsen. Om sin egen modtagelighed skrev J. N. Christensen mange år senere: *»Med en ensomhedsfølelse i hjertet og med et åbent og modtageligt, men vurderende sind, kunne jeg ikke undgå at blive berørt af stærke guddommelige kræfter.«* Her er det nok værd at hæfte sig ved ordet »vurderende«. J. N. Christensen var ikke en medløbernatur. Både dengang og senere forsøgte han at finde sin egen sandhed, og der var ingen lette løsninger. Livet blev sat i perspektiv af dyrekøbte livserfaringer og en stille sans for humor.

Efter nogle år ved landbruget på hjemegnen besluttede J. N. Christensen sig for en lærergerning. I skoleåret 1922-23 var han tilknyttet Haslev skole som lærerlærling, som det hed dengang. Han deltog i undervisningen og fik af læreren det ønskede vidnesbyrd, der erklærede ham egnet til skolegerningen. Med dette papir i hånden kunne han efter en lov fra 1894 optages på seminariet i Haslev. Her fik han for første gang lejlighed til at skrive for en større kreds, idet han var ansvarlig for seminariets elevblad.

Da J. N. Christensen var færdig på seminariet i 1926, var det svært at få en plads som lærer. Han vendte derfor hjem til landbruget en tid, før han rejste til Thi-

sted, hvor han boede og arbejdede på KFUM. En periode var han også tilknyttet et forsikringselskab. I Thisted mødte han i 1928 Jenny Boisen fra Hansted, og året efter blev de forlovet. Hun arbejdede på sygehuset, men fik i 1930 ansættelse på havnekontoret i Hansted.

Jenny skaffede sin forlovede ind ved havnearbejdet, hvor han kom til at hjælpe tømrerformanden i arbejdet med de sænk-kasser, der skulle bruges til havnebygge-riet. I slutningen af 30'erne åbnede hans læreruddannelse mulighed for, at han fik en stilling på Vandbygningsvæsenets kontor.

Jens og Jenny giftede sig i 1934. Deres første barn, Ib, kom til verden i 1942, der var en meget vanskelig tid. For eksempel måtte Jens på arbejde lige efter, at drengen var født ved midnatstid, idet det var hans opgave at samle et hold samaritter på kroen, når luftalarmen gik i gang. Sidst på året beordrede tyskerne, at Hansteds be-folkning skulle flytte inden marts 1943. Havnekontoret flyttede til Thisted, og da Jens og Jenny skulle klare den sidste oprydning, var de nogen af de sidste, der forlod Hansted. For at klare opgaven måtte de sende deres nyfødte søn ned til familien ved Silkeborg i syv uger.

I Thisted var det umuligt at få et ordentligt sted at bo, og de nybakte forældre måtte klare sig med et beskedent træhus, som blev sat op i redaktør Brunsgaards baghave på Nr. Allé. Efter krigen trak det ud med at få bedre boligforhold, så Jenny klagede sin nød til trafikministeriet. Det resulterede da også i, at de fik lov til at vælge det bedste hus, da det i 1946 blev muligt at vende tilbage til Hansted. Det blev et af de hvide huse, hvor der var indlagt centralvarme (Bådsgårdsvej 19). Her blev Børge født i 1947.

I sommeren 1953 blev J. N. Christensen udstationeret i Esbjerg, fordi havnebygge-

riet var delvist indstillet. Året efter tog familien permanent ophold i Esbjerg, hvor alle faldt godt til. J. N. Christensen arbejdede som fuldmægtig ved Vandbygningsvæsenet i Esbjerg indtil 1968, da han gik på pension. Han døde den 17. november 1981 og tilbragte de sidste par år på plejehjem, hvor han dog var åndsfrisk til det sidste. Jenny er i skrivende stund 91 år og endnu ved godt helbred.

Da Jens fyldte 80, udtalte han til en avis: *»Når jeg blev regnskabsmand og ikke lærer, var det, fordi jeg måtte bestille noget. Det var nødvendigt for at opleve tilfredsheden med mig selv. Kunne det ikke blive som lærer, måtte det – som tiderne var dengang – blive som kontormand.«*

Forfatterskabet

J. N. Christensen var bestemt ikke typen, der pralede af sine skrivelier. Derfor kan det være svært at vide, hvor tidligt han kom i gang. Men der er ingen tvivl om, det har haft betydning, at han i 1943 kom til at bo tæt på redaktør Brunsgaard. Ved at læse et eller flere digte har han sikkert givet J. N. Christensen den fornødne selvtillid til at lade tingene offentliggøre.

Som nævnt indledningsvis satte forfatteren kun et beskedent »C« under de første digte, der ikke kun blev trykt i Brunsgaards avis, Thisted Social-Demokrat, men også i de to andre lokale aviser, Thisted Amts Avis og Thisted Amts Tidende. I 1946 kunne man læse digtene »Æ Kystfeskere« og »Hansthalm« (en titel der dukkede op igen ved havneindvielsen i 1967, men med et andet indhold). Det er ikke undersøgt nærmere, om der har været digte i avisen før 1946, men det er ikke sandsynligt. Ifølge Jenny startede skrivelierne først

for alvor, efter at de i 1946 var vendt tilbage til Hanstholm. Senere kom der digte til som »Fritz fræ Berlin«, »Kræn Hywwl« og »Mads å Maren«.

Offentliggørelsen af digtene i aviserne gav J. N. Christensen mod på at skrive en roman, og i 1948 fik han på Lohses forlag udgivet romanen »Korset paa Mosebakken«. Hans beskedenhed fornægtede sig dog ikke, idet romanen blev udgivet under pseudonymet Bjørn Bringe. I en anmeldelse i bladet København beskrives indholdet således: »*Bjørn Bringe viser i denne Bog, hvordan Grundvagianisme, Indremission, Socialisme og moderne Verdslighed brydes i et vestjyds Sogn.*«

Udgivelsen gav selvfølgelig lyst til at fortsætte, og i foråret 1949 indsendte J. N. Christensen romanen »Brænding« til Fridomts forlag. Fra forlæggeren fik han følgende svar: »*Min Konsulent finder Deres Arbejde ualmindelig velskrevet, Handlingen udmærket opbygget og Tendensen i Bogen tiltalende.*« På trods af de pæne ord kunne forlaget ikke påtage sig at udgive romanen, og desværre er manuskriptet nu gået tabt.

J. N. Christensen fortsatte livet igennem med at skrive, og han fik bl.a. udgivet et par noveller i »Ugens Nyheder«. Det blev også til flere digte, og selvfølgelig skrev han sange til vigtige familiebegivenheder. Som regel er tingene skrevet under navnet J. N. Christensen, men han brugte også andre skrivemåder som f.eks. J. Nic. Christensen, Jens N. Christensen og J. Christensen. Måske er han allerede i sin barndom blevet kaldt ved forskellige navne, efter hvor han opholdt sig. På seminariet gik han under navnet »Nic«, mens Jenny altid kun har brugt navnet Jens. På grund af sin uddannelse blev han i Hansted omtalt som »Jens Degn«.

I slutningen af 1960'erne gav J. N. Christensen sig i kast med at beskrive Hanstholms historie. Det blev til et manuskript på 131 maskinskrivne folieark med titlen »Havnen«. Han forsøgte at få det udgivet, men det lykkedes ikke. Dette manuskript eksisterer imidlertid stadigvæk.

Da J. N. Christensen ved sin 80 års fødselsdag af »Vestkysten« blev spurgt, om han ikke havde haft lyst til at blive professionel skribent, svarede han: »*Nej, det er ikke mig. Jeg har været glad ved at have skriveriet som hobby – og ikke mere.*«

Nej, J. N. Christensen skrev kun, når han følte, han havde noget på hjerte. Erkendelsen af egen begrænsning og respekten for kunstens krav udtrykkes i denne strofe:

*Der er sange, som aldrig blev sunget,
fordi slet ingen formår
at tolke de største dybder,
som lykken og sorgerne når.*

Læserne skal ikke snydes for »Æ Tysker' dje stuer Kanoner«, der er anledningen til, at denne artikel overhovedet er blevet skrevet. Da der ikke er vedtagne regler for gengivelse af dialekt, har stavemåden været lidt forskellig – bl.a. adskiller udgaven i »Jul i Thy« sig en del.

Digtet gengives her i den udformning, det havde første gang i avisen. Her er der to linjer (understreget), som senere er gledet ud. Om udeladelsen er sket på J. N. Christensens initiativ, kan vi ikke vide. Selvfølgelig skal man tænke sig om for at få »Kanon« til at rime på »Fakson« (facon), men det kan sagtens lade sig gøre. Ved en nærlæsning forekommer det meningsfyldt at tage de to linjer med, så udeladelsen må sikkert tilskrives en tilfældig fejl, som upåagtet har gentaget sig.

J. N. Christensen 1899-1981.

Æ Tysker' dje stuer Kanoner

No di æ væk, ka'et eet' gjø aa sæj,
te di Tysker' di va no nøj praalvorn Strabejs,
Som di da kund skaab sæ aa ta po Væjj,
blaat di sku' spøt eller ta'r djæ Nies.
De skuld' aalti ly'e aa Praas aa Staahæj,
aa de pa'st dæm bejst, hvis di so en va ræj.

Saaen va'et da osse dengaang de fand' o
aa lav stue Kanoner i Stæj faa dem smo,
da rænd' di rundt o æ Holm aa faataal,
te nær di skuld' sky', kund' dæ ingenteng hold'.
I fjovten Daw haad vi djæ Tur aa dje Rend,
æ Huús bløv taal op aa maal op hver en jæn,
faa nær di haad skot mæ djæ stuer Kanon,
vild' æ Huús fo en hiel ajen Fakson.

Æ Daer aa æ Vinjer maat et væ lot,
faa saa vild' di spring ve æ Knald fræ æ Krudt.
Saa skuld' vi si ætter forovn aa fornejn,
æ Billeder skuld' nie, men æ Sæm maat blyv sejjen,
æ Spejl maat hværken leg eller hing –
hvis et vi rejst væk, vild' wo Trommelhind' spring,
vi skuld hiel te Tved eller Skjeldsgord Bakk',
dæe kund' vi saa sej en Daasti aa snaakk'
mens æ Tysker' fik skot en fi' Skod eller trej,
ja saan bløv di ve – aa manne va ræj.
De va væst faa dæm mæ forloren Tænd',
di skuld hiel ud o Ballerum Hie hver jen.

Men vi wa no nown, dæ snød den Daae,
da di hæer fi' Skod eller trej skuld' go aae,
fu vi had' no løst vos te Rætt' i en Bog
a jen, dæ va nøj en Graan drøwen Slog,
aa om de hær Skyden han osse faatold',
te æ Trommelhind den kund' no sajtens hold',
naar blot i de Law æ Ku'ul stak i Rend,
vi haaj en Stomp Pind imell' vo Tænd'.
Aa vi vild' no gja'e nok si aa faanemm,
hvodan de spænd' aa, aa saa bløv vi hjæmm.

Tegning fra digtsamlingen »Nae i æ Thue«.

Vi va slæt et saa dre'ste ve di hæer Kanoner,
 faa di brojt nue brølandes stue Patroner.
 Men dæ va en Krom Dig en Støk søjen æ By,
 saa dær kund' vi leg' faa djæ Skyden i Ly.
 Dæ'er rend vi saa hæn mæ æ Pind' i wo Mund,
 aa Aj's kom baade mæ Kat aa mæ Hund,
 di skuld' et go dæhjæmme aa kom gal astæj,
 Kræn Knap haaj taaen hans Bornholmer mæj,
 de wa mæ aa pas o, hva æn mjest holdt aa,
 faa fae de wa Awten, en kjendt et æ Daa.

De fø'st Skod skul go omkreng æ Klok' ni,
 men fø'st bløw en de, aa saa bløw en ti,
 aa vi laa aa Ke'g aa tøg'ed de hæer Kakkelvnsbrind',
 aa ve'st knap, hvovidt vi skuld' roel eller grinn.
 Dæ wa jen dæ saae, i de Law han tared hans Øwn:
 »Aa di Tysker', dæ wa aaller nøj sand' i djæ Løwn.«

Mæn da æ Bornholmer slow ølle just,
 saa skod di en Skod, aa dæ kom en graan Pust –
 æn Fowl skræpped op, aa æn Foer stak i Rend,
 aa vi smed æ Pind', vi had nell wo Tænd' –
 vi ke'g wos omkring – hæn po æ Væj
 nue Tysker' stejled baagøwer li po æ Stæj,
 men de wa no nøj, dje Kaptejn had saa,
 te de skuld' di gjø, naar en stue Kanon gik aa.
 Men bette Pier saae: »Mon de wa æ Skod –,
 eller wa'et æ Bornholmer dæ tabt' æn Lød?«
 Vi ke'g i æ Ka'es, dæe wa et nøj i Bræk,
 æ Klok' hyvled aa ætter tøl, aa vi fæk
 wos en Grin aa de hæer tysk' Praaleri –,
 dæ wa trej Skod tebaag, mæn wo Skræk wa faabi.

Vi sov te æ Klok' wa hænad fi'–fem,
 da wa de færre, aa saa gik vi hjem.
 Hæn o æ Awten kom dæm fræ Skjeldsgord igjen,
 aa si'n kom dem, dæ wa længer hænn.
 Di wa aalsammel løkle ve aa kom hjæm
 aa find' i Behold baade Belder aa Sæm,
 Vinjer aa Daer – aa æ Hu'us et aa glæmm,
 faa en holder ilywel aa de dæhjæmm.

To eventyrfortællere fra Thy

Med henblik på udgivelse af en bog med folkeeventyr fra Thy har artiklens forfatter undersøgt, hvad der gemmer sig på Folkemindesamlingen i København. Hun præsenterer her to af de fortællere, som optræder hyppigt i Evald Tang Kristensens optegnelser fra Thy.

»Hun fortalte for mig, så skummet stod hende om mundvigerne,« skrev folkemindesamleren Evald Tang Kristensen om Mette Skrædder fra Sundby. Det var i 1889, og det hun fortalte var eventyr. Eventyr, som hun havde fået fortalt af sin mor, som havde fået dem fortalt af sin mor o.s.v. Nu blev de skrevet ned af den nidkære skolelærer Kristensen, som havde taget den opgave på sig, at samle hvad der endnu var tilbage af de mundtlige fortællinger, der i århundreder havde levet blandt folket.

Det var, her sidst i 1800-tallet, på høje tide. Tang Kristensen havde på sine talrige indsamlingsrejser opdaget, at det kun var de sidste rester af fortidens rige fortællekunst, der endnu kunne huskes. Og han havde erfaret, at det ikke var blandt de oplyste, han skulle søge efter det gamle stof. Nej, det var i de mest ydmyge rønner, blandt fattiglemmerne, håndværkerne og daglejerne, og især hos de gamle, at fortællingerne blomstrede.

Fortællerne var populære, hvor de kom frem, og mange fattige har fortalt sig til et måltid mad. Vi kender fra Blichers »Æ Bindstouw«, hvordan der blev fortalt under arbejdet, men også på sygestuer, i folkestuerne og blandt soldater er der blevet udvekslet sagn, eventyr og viser. Med den almindelige oplysning blev disse fortællinger efterhånden sat i et dårligt lys, blandt

de hellige blev de endda betragtet som skadelige, og da Tang Kristensen gik rundt og indsamlede var der flere, der var flove over at skulle fortælle »det gamle skidt«.

I dag kender vi bedre Grimms tyske eventyr, og Asbjørnsens og Moes norske eventyr end vi kender vores egne jyske. I Tyskland og Norge omskrev indsamlerne eventyrene, så de kunne læses af romantikkens borgerskab – og af deres børn. Men Tang Kristensen ville udgive eventyrene ordret, som de var fortalt for netop at få den enkelte fortællers vendinger og folkemål med.

Da det var hos den jyske almue, at Tang Kristensen samlede sine eventyr, er de fortalt i et meget jævnt sprog, fortællerne underdriver hellere end overdriver, og der er mange specielt jyske ord og vendinger. Det er sikkert derfor, at de eventyrsamlinger Tang Kristensen udgav, aldrig blev folkeeje, og de er aldrig blevet genoptrykt.

Det var især i de fattige, jyske hedeegne, Tang Kristensen indsamlede; men også i det afsidesliggende Thy fandt han levende fortællere, og det er om to af disse, der skal berettes i det følgende. Det er kun få oplysninger vi har om dem; men hvis vi fordyber os i deres eventyr, kan vi danne os et billede af to forskellige kvinders liv og livssyn. Hele Tang Kristensens store eventyrsamling ligger i dag på Folkemindesamlingen i København, og her kan man

Evald Tang Kristensen på indsamlingstur med den karakteristiske skuldertaske med skriveblokken og blyanten og den uundværlige paraply.

læse ordret, hvad de har fortalt for omkring 100 år siden. Vi er endda så heldige, at han lod nogle af sine store fortællere fotografere, og disse billeder er blevet udgivet i en usædvanlig portrætsamling: »Gamle Kildevæld«, hvorfra artiklens portrætter stammer.

Mette Skrædder

Mette Marie Jensdatter er født den 28. november 1809 i Årup, Snedsted Sogn. Hun var datter af fisker Jens Christian Andersen og Ane Olesdatter. Indtægten fra faderens fiskeri var jammerlig, og da hans helbred var skrøbeligt, så han ikke mere kunne tage på arbejde, blev det svært at holde brødet i huset. For at skaffe mad måtte moderen gå og tigge. Derom fortæller Mette Skrædder:

»Min moder hed Ane Olesdatter og var fra Sperring i Ty, og hun var en stakkel i de sidste 30 år hun levede. Vi var så fattige, og hun gik og trak om landet for at få lidt til os børn. Det var et år, kornet var blæst af, da havde vi ingen verdens ting at leve af andet end vikkemel og kâjmel, som vi lavede dej af og bagte hårdt på kakkelloven som skoldkager, og vi havde ikke nogen verdens ting af tilmad i huset.

Da a var 8 år så begyndte a at følge med hende omkring i landet. Hun var nok fattig; men var dog en rig kone, for hun lærte mig godt. En gang kom vi forbi et får med et sort lam, og så siger a: »Sikkek dejligt lam, gid det var mit«. Dertil svarede hun: »Det skal du ikke sige, mit barn, hvad skal de andre så have. Sky begjærlighed, den hæslige last.« Siden stod min moders ord for mig, som de var skrevne. Når nogen kom til os og bad hende fortælle og

synge, så gjorde hun det, og så var a så letnem, te a kunde huske det ved at høre det én gang. Men til vi børn sagde hun aldrig noget om det.»

Som man kan forstå heraf var eventyr dengang ikke noget, der var beregnet for børn; men de lyttede selvfølgelig til, hvad der blev fortalt.

Da Tang Kristensen mødte Mette Marie Jensdatter, levede hun som almissemænd i den vestre ende af et lille hus i Sundby på Mors; men hun sagde til ham, at hun aldrig havde haft det så godt. Hun syede for folk og læste med nogle små børn fra byen. Mens Tang Kristensen var i Sundby ymte de folk noget om, at der havde været »noget i vejen med« Mette Skrædder; men han fandt aldrig ud af, hvad det var. Han skriver om hende: *»Det har i hvert fald ikke været noget vanværende. Det var et prægtigt ansigt det gamle menneske havde, og at hun var en særdeles begavet Kvinde med stærk Hukommelse kunde man snart mærke.»*

Mette Skrædder fortalte over 20 eventyr til Tang Kristensen og sang desuden en mængde viser. Eventyrene er alle korte, de er velkomponerede og godt fortalte. Mest typisk for Mette Skrædders eventyr er, at de onde ikke straffes til sidst. Det er ellers kendetegnende for folkeeventyrene, at skurken »puttes i en spigertønde og trilles over bjerg og dal« eller trækkes ihjel af fire vilde heste eller brændes på bålet. Men Mette Skrædders skurke bliver aldrig straffet, måske bliver de sendt bort eller får en lignende mild straf; men oftest bliver de simpelthen glemt. På samme måde lykkedes det altid Mette Skrædder at få sendt prinsessens børn væk, når den onde dronning vil dræbe dem.

Imellem linierne i disse eventyr hører jeg Mette Skrædders mors stemme: »Sky begjærighed«, fordi den fattige pige øn-

skede sig et lam. Man fornemmer, at moderen har haft en streng »retfærdigheds-sans«, og at hendes idealer og livsholdning har gjort et dybt indtryk på datteren, som har videregivet det i sine eventyr.

Mette Skrædder fortalte mest »Trylle-eventyr«, det er betegnelsen for eventyr, hvor der optræder overnaturlige væsener som dragere, trold, hekse eller feer, overnaturlige ting som syvmilestøvler, glasbjerge, magiske sværd og fløjter og begivenheder som rejser til verdens ende, tjeneste hos trolden og forvandling til sten eller dyr. Alle disse fantastiske begivenheder fortælleres i folkeeventyrene i et simpelt sprog, som den naturligste ting af verden. Tilhørerne har også fornemmet, at det blot er billeder på begivenheder i det virkelige liv: Tjenesten hos trolden er tjeneste hos gårdmanden, prinsessen er gårdmandens datter, uoverskuelige opgaver i eventyrene udtrykker en lille tjenestedreng eller -piges oplevelse af det arbejde, de bliver sat til; at vandre til verdens ende eller over glasbjerge for at få prinsessen fortæller, at det er hårdt arbejde at finde kærligheden.

Mette Skrædder lægger i sine eventyr ikke vægt på social uretfærdighed, forskellene mellem fattige og rige, hvilket ellers er et fast eventyremne. I stedet beskæftiger hun sig med alvorlige familiemæssige problemer: en far, der vil gifte sig med sin datter, jalousi mellem søskende, ægtefolk, der beskylder hinanden for at være skyld i barnløshed, den gode moder, der bliver til den hårde arbejdsgiver. Vi skal se et par eksempler på, hvordan Mette Skrædder fortæller.

Eventyret »Puller« begynder således: *»Der var engang en konge og en dronning, som havde en datter sammen, og hun var meget smuk og klog. Så døde dronningen. En tid efter fandt kongen på, at han ville*

have sin egen datter til ægte. Hun var sikker på, at det var en stor synd, og hun ville ikke sige ja til det. Men kongen blev ved sit, kun hende ville han have og ingen anden.»

Pigen søger i sin nød til sin moders grav, og hun råder hende til at bede faderen om en klædning som solen, én som månen og en fjederham. Da faderen i sin glæde på bryllupsdagen drikker sig fuld og falder i søvn, flygter hun ved hjælp af fjederhammen. Det er altså faderen selv, der giver hende muligheden for at flygte.

Hun kommer til et andet slot, hvor hun kommer i tjeneste som den laveste køk-

Mette Marie Jensdatter fotograferet foran det hus, hvor hun boede i Sundby. Billedet er taget i 1895, kort før hun døde.

kenpige »Pulleru«. Mette Skrædder gør især meget ud af at beskrive, hvordan de andre køkkenpiger gør hende til grin. Også prinsen ydmyger hende ved at slå hende først med sine støvler, siden med et håndklæde.

Da prinsen skal hen for at fri til en anden prinsesse, ifører pigen sig sin kjole som månen, og prinsen forelsker sig håbløst i hende; men han kan ikke løse hendes gåde »Jeg kommer fra det landskab, hvor man slår pigerne med støvler i hånd«. Det er først, da han ved et tilfælde opdager hendes solskinnende kjole under de gamle klæder, at han kan løse hendes gåde. Eventyrene lægger tilsyneladende meget vægt på det materielle: flotte klæder, sølv og guld; men i de fleste tilfælde kan de ædle metaller tolkes som indre, menneskelige værdier. Det er først, når prinsen kan se pigens gode egenskaber, at der kan holdes bryllup – og det bliver der!

Pulleru er et eventyr, der kombineres med nogle meget realistiske scener fra en ganske almindelig køkkenpigens liv med opfyldelsen af en fattig piges hedeste drømme: at kunne kaste de fattige klæder og blive set, som den, hun virkelig er.

I eventyret om Prinsen og Tigerbarnet fortælles i indledningen: »Der var engang en mand og en kone, der havde levet sammen i mange år, men de havde ingen børn. Den ene skød skylden på den anden og begge var misfornøjede. Hun sagde, at han ingen kunne lave, og han sagde, at hun ingen kunne få.« Det er altså ikke som i de eventyr, hvor der fortælles om en konge og en dronning, der elsker hinanden meget højt, men deres store sorg er, at de ikke kan få børn. Her fortælles om en virkelig konflikt mellem ægtefolk.

Konen får råd af en gammel kone, men manden spiser den ene af de tre fisk, hun

skulle have haft, han bliver også gravid og føder en pige, som han efterlader i skoven. En lindorm vil tage hende; men den dræbes af en huntiger, der tager sig af hende til den selv dør. Så lever hun alene i en jordhule.

Begyndelsen på eventyret tyder på, at der har været én eller anden skandale i forbindelse med pigens fødsel. At hun opfores af et dyr betyder måske, at hun i sin barndom blot har fået den pleje, et dyr får; men noget væsentligt har manglet: hun kan ikke tale, og altså ikke svare for sig i forhold til andre mennesker.

En konge ser hende, forelsker sig i hende og gifter sig med hende. Men det passer ikke den gamle dronning, at han gifter sig med én, der ikke kan tale. »Det er jo kun et kreatur, han har gravet op fra jorden«. I løbet af tre år får hun tre sønner, men altid er kongen i krig (fraværende når der er problemer i hjemmet?). Den gamle dronning sender børnene væk, smører pigens mund med blod og siger til kongen at hun har ædt dem. Først tredje gang må han reagere »Han ville ikke høre det, men kunne ikke blive fri«.

Han sender pigen til verdens ende med hest og vogn. Men straks hun er uden for slottet kan hun tale; når hun er uden for den gamle dronnings rækkevidde, kan hun altså godt svare for sig. Hun skaffer sig sine sønner tilbage og vender tilbage til slottet, her stiller hun kongen gåden: »*»En fisk er min fader, en mand er min moder, en orm har mig båren, en tiger har mig opfødt, en hest har mig mand givet, tre børn har jeg født, alle tre levende og dog alle tre døde, dog lever de alle endnu. Og så fik jeg mæle og fandt mine sønner igen.« Den gåde kunne kongen gætte. Hans mor fik sin straf; men kongen og dronningen var sammen igen, og siden levede de godt.»*

Pigens lave herkomst og mistænkelige fødsel har betydet, at hun ikke har kunnet tage til genmæle i svigermoderens hus; men da hun endelig beslutter sig for at vedstå sin oprindelse og forlange at blive accepteret som den hun er, har hun styrke til at gå imod svigermoderen, og kongen vælger til sidst sin hustrus side.

Problemer med »onde svigermødre« er et meget almindeligt emne for eventyr. I det gamle bondesamfund kom de unge kvinder til mandens hus efter brylluppet, og eventyrene fortæller, hvor vanskeligt det kan være at finde sin plads her. Dette eventyr fortæller pigerne, at de skal stå ved sig selv og kræve at blive anerkendt som den, de er. At kongen så i dette eksempel er længe om at vælge mellem sin mor og sin kone, gør det jo ikke lettere for pigen.

Mette Skrædder har været en klog og varm fortæller, hun har i billeder fortalt om, hvordan man kommer styrket ud af de problemer livet giver. Men hun har også fortalt sine eventyr som dagdrømme og virkelighedsflugt, og jeg tror ikke, man skal være blind for denne meget væsentlige side af eventyrene. Udover at de rummer en livsvisdom, der har betydet, at de har kunnet overleve som mundtlige fortællinger i århundreder, har de for de samfundets laveste, blandt hvem de fortæltes, betydet at de har kunnet holde en drøm i live om, at livet kunne være anderledes. Når en kvinde, der har levet et så fattigt og elendigt liv som Mette Skrædder, kan have så lysende et blik, som vi kan se på fotografiet af hende, så er det kun fordi hun har haft historierne inden i sig. Og selv om Mette Skrædder ikke i sine historier opfordrer til oprør, så er selve hendes person bevis på, at der er noget, som ikke kan tages fra selv den fattigste.

Ane Marie Jensdatter

Ikke langt fra hvor Mette Skrædder var født, boede en anden eventyrfortæller: Ane Marie Jensdatter. Hun var født den 31. august 1829 i Ydby i Sydthy. Faderen hed Jens Kristian Pedersen og moderen Ane Marie Poulsdatter. Forældrene flyttede til Bedsted og fik en fæstegård under Tandrup, og da hun var en 11-12 år kom hun ud at tjene, det var også i Bedsted. Hun tjente til hun blev gift i 1853 med Peder Christensen, med hvem hun fik tre døtre og en søn. Da Tang Kristensen besøgte hende i 1905, var hun blevet enke og sad i aftægt hos sønnen, der havde overtaget gården; stedet lå lidt øst for Bedsted Kirke og øst for den østre skole.

Om Ane Marie Jensdatter skriver Tang Kristensen: *»Denne gamle kone var aldeles fortræffelig til at fortælle, og hun kunde en masse eventyr. Jeg fik i alt 36 skrevet op. Det var virkelig forbausende, saa stærk en Hukommelse hun havde, og hun vilde gjerne fortælle for mig.«* Hendes mor kunne synge og af hende har hun hørt mange viser; men hun kunne ikke selv synge og derfor har hun ikke fået lært ret mange viser.

Mens Mette Skrædder havde alle sine eventyr fra sin mor, har Ane Marie sine »rundt omkring fra«, og måske netop derfor har hun et meget mere blandet repertoire. Mette Skrædder fortalte næsten kun trylleeventyr og kun ét af hendes eventyr var et såkaldt »Skæmteeventyr«. Hun har holdt sig til de mere alvorlige fortællinger.

Ane Marie Jensdatter holdt derimod af at fortælle muntre og også vovede historier. Af de 36 eventyr hun fortalte Tang Kristensen er omtrent halvdelen såkaldte skæmteeventyr, der er et af typen »Store Claus og Lille Claus«, et af typen »Goddag mand,

økseskaft«, et af typen »Klods Hans« og adskillige om den mere kloge, der narrer de mindre kloge. Fælles for dem alle er, at de er meget vovede i tonen og med mange slet skjulte seksuelle hentydninger; men det er nu ikke ualmindeligt for folkelige fortællere, og heller ikke for kvinder. Når vi ikke kender så mange af dem, er det fordi de er blevet sorteret fra eller kraftigt omskrevet, når de skulle trykkes.

Især har H. C. Andersen gjort sit til at forfine både sproget og omgivelserne i eventyrene. Vi kender alle hans »Klods Hans«, der hos Ane Marie hedder: »Pigen, der blev bunden i ord« og pigen er ikke prinsesse her, men datter fra Lyngholm og hun hedder Jomfru Hedenrøv. Typisk for Ane Marie er også, at hun lokaliserer sine eventyr, så de foregår i naboejnen. Brødre kommer fra Hilligsø og den yngste »æ tommis« samler på vejen til frieriet en kage og en krampe op og så »nogle store, hårde knolde, som deres heste sked mens de red«. Pigens svar til frierne, der hilser »Goddag Jomfru Hedenrøv« lyder: *»Min røv har aldrig været så kold te min Fader har ikke kund skold 12 fede galte ved den hver Morgen, før han gik ad æ Klit«*, og det kan man jo godt forstå, at de ikke kunne svare på.

Men den yngste spørger, om hun ikke så kan skolde hans krage, og da hun siger, at så revner den, tager han sin krampe frem. *»Men så står rumpen jo vidåben«* siger hun, »Ja«, siger han, *»Det er der ingen fare ved, for her har æ noget Tolde i min hat, så kan hun stoppe en af dem derind, og som hun ser er der mange, kan den ene ikke passe, så kan vel den anden«*. Så havde hun ikke mere at skulle have sagt, nu var den kommen, hun skulle have.

Som i denne historie har de fleste af Ane Marie Jensdatters eventyr mandlig

Ane Marie Jensdatter var husmandskone. Hun sidder foran sit aftægtshus, og det ses tydeligt, at huset er i bedre stand end Mette Skrædders.

hovedperson. Hun fortæller blandt andet flere eventyr om drenge, der bliver for længe hjemme hos forældrene og ikke gider at arbejde. Endelig driver forældrene dem ud at tjene, og til at begynde med går det dem ikke særlig godt; men enten ved deres snedighed eller ved hjælp af magiske genstande får de narret den dumme bjærgmand eller den kloge Rødsæg og tjent en hel masse penge. Drengene i fortællingerne er ikke helte, de er bare helde, at det lykkes for dem, de har heller ikke de store ambitioner om at drive det til noget, man har indtryk af, at de blot vil ordne det sådan, at de kan få lov til at slippe for at lave noget.

Flere af historierne ender med at drengen, efter at have skaffet sig rigdom, vender tilbage til forældrene »og siden levede de godt«, kun i et par af eventyrene skaffer de sig en kone. Det er interessant, at Ane Marie netop har holdt af at fortælle den slags eventyr, når man ved, at hun sad i aftægt hos sønnen, der var ugift.

Ane Marie Jensdatter har fortalt omkring 10 trylleeventyr, og af disse er de seks de samme som Mette Skrædder fortalte. Hvis man sammenligner de to kvinders måde at fortælle på, er det tydeligt, at trylleeventyrene har været Mette Skrædders stærke side, dem fortæller hun bedre end Ane Marie Jensdatter gør, og det er sandsynligt, at Ane Marie Jensdatter har hørt Mette Skrædder fortælle og så føjet nogle af hendes trylleeventyr til sit repertoire. Derimod er Mette Skrædder ikke så god til at fortælle de muntre eventyr, der folder Ane Marie Jensdatter sig til gengæld ud og får fortællingerne til at leve.

Man fornemmer gennem deres måde at fortælle på og deres valg af eventyr to forskellige liv og to forskellige måder at forholde sig til livet på, og selv efter 100 år kan vi stadig både lære af og fornøje os med dem. Det sidste eventyr er ikke fortalt endnu.

NOTE:

1. Evald Tang Kristensen: Minder og oplevelser I-IV, 1923-28.

Flere af Mette Skrædders eventyr kan læses i en nyudgivet samling af Evald Tang Kristensen: Eventyr fra Jylland, ved Vibeke Arndal, 1995. Jytte Nielsen og Bodil Skoust arbejder på at få udgivet en samling eventyr fra Thy.

Udviklingen af kulturlandskabet i Thy igennem 300 år illustreret ved Sønderhå Sogn

I 1802 skrev den daværende sognepræst i Skjoldborg, Knud Aagaard, at »Skove mangler Thy ganske og aldeles« og at »I Mands Minde har ingen skov været; thi de ældste Folk have ikke seet skov«. Man kan altså med stor sandsynlighed konstatere, at Thy også var skovløst ca. 100 år forinden, altså o. 1700, hvor denne artikel tager sit afsæt.

Omkring 1700 var Thys vestkyst et barskt, sandflugtsplaget og ganske tyndt befolket område, mens den frugtbare østlige Limfjordskyst bød på helt andre tiltrækkende forhold. Denne generelle forskel på de thylandske livsvilkår for både mennesker, dyr og planter beskrives nærmest poetisk af Viggo Hansen. »Man kan sige, at Thy vender ryggen mod vest og ansigtet mod øst. Ude vestpå ligger det toppede, urolige land, hvor kun få mennesker færdes og som kun begejstrer dem, der hverken skal tjene deres brød i den magre jord eller hente deres gevinst fra havet. Hvor anderledes er det ikke mod øst. Her ligger landsby ved landsby, og her er velholdte gårde og fine afgrøder, for jorden bliver, hvor den er«. Denne forskel er stadig markant i dag, hvor landskabet i den østlige del domineres af landsbyer og stationsbyer omgivet af landbrug, mens gamle fiskerlejer omringet af sommerhuse spredt mellem klitplantager og klitheder, karakteriserer Thys vesterhavskyst.

Denne store forskel på Øst- og Vestthy er i vidt omfang begrundet i jordenes forskellige dannelseshistorie. Ved isens hovedophold i sidste istid var Thy ligesom Nord- og Østjylland dækket af is. Da isen

efterhånden trak sig tilbage, efterlod den et meget blandet morænemateriale af grus, ler og sand, som var blevet slæbt med under fremstødene fra nord og øst. Nogle steder i landet var blandingsforholdet bedre end andre, men isen var gavmild ved Thy. Befriet for isens vægt hævdede de efterladte landmasser sig i takt med isens tilbagetrækning. Først omkring år 5000 f. kr. overhalede vandet fra afsmeltningen den fortsatte landhævning, og da dette såkaldte stenaldershav nåede højest, var Thy ikke landfast med Jylland. Store dele af Vestthy blev oversvømmet, og uanset hvor rundhåndet isen end havde været fik havet sorteret udgangsmaterialet godt og grundigt. Da havet igen måtte vige fra Vestthy, tog vinden over og formede de fascinerende klitlandskaber, hvor kun hårdføre skabninger siden søgte ud.

Som de utallige gravhøje stadig viser, har mennesket altid fundet, at Østthy var et fantastisk sted at slå sig ned. Og det er der jo sådan set heller ikke noget at sige til. Omgivet af rige fiskevande og en naturlig frugtbar dyrkningsjord har vilkårene for sten- og bronzealderthyboen været ideelle, når man ser bort fra havgusen og de rå vestenvinde. Derfor ser man ganske tidligt

i forhold til det meste af Danmark, at de thylandske skove må vige til fordel for mere lysåbne græsnings- og agerarealer. Dette er konstateret gennem pollenanalyser, men også en arkæologisk udgravning har vist, at man allerede i bronzealderen har brugt hedemosetørv som erstatning for træbrændsel. Det er f.eks. påvist ved Damsgård i Sønderhå Sogn, at man i mangel af træ har anvendt hedemosetørv i forbindelse med en ligbrænding. Det er altså ingen hemmelighed, at thyboerne ret tidligt har måtte finde alternativer til skovens ressourcer af bygnings- og redskabstømmer, gærdselsmateriale, brændsel, husdyrfoder m.v. Det var således en meget alsidig ressourcenyttelse der lå til grund for udformningen af det thylandske kulturlandskab.

Det thylandske kulturlandskab omkring år 1700

I 1682 og 1683 fik selv de fjerneste egne af Jylland og øerne besøg af en landmålingskommission bestående af landmålere, konduktører, protokolister og skrivere, samt taksérbønder fra nabolaget. På rentekammerets foranledning skulle de opmåle, bonitere og skyldsætte alle agerjorder i den pågældende landsby. Enge og moser skulle have fastsat høproduktionens mængde og kvalitet, ligesom antallet af oldensvin, der kunne opfedes ved at æde skovens bog og ager, skulle opgøres. Denne matrikulering benævnes Christian V's matrikel eller 1688-matriklen med henvisning til hhv. den iværksættende enevældige konge og til det år, matriklen blev taget i brug. Trods intentioner om en mere omfattende opmåling og korttegning blev

der af ressourcemæssige årsager kun foretaget opmåling af det dyrkede land. Alligevel indeholder denne matrikel righoldige oplysninger om datidens kulturlandskab og dets udnyttelse.

Det er usikkert, om der overhovedet kunne opfedes nogle oldensvin i det skovfattige eller skovløse Thy. Derimod er der med lokale variationer blevet bjerget et stort antal hølæs i det dengang udrænedede og betydeligt fugtigere Thy.

Lad os dvæle et øjeblik ved det matrikulerede agerland. Beskatningsenheden var en tønede hartkorn (hårdt korn) svarende til en tønede rug eller byg. Gennem antallet af tøneder land, der skulle til for at svare en tønede hartkorn kan man få et indtryk af jordenes ydeevne eller godhed. For Thy som helhed skulle der i gennemsnit 6,2 tdr. land til at svare en tønede hartkorn (htk.). Der var dog store regionale forskelle. Blandt sogne med højest skyldsætning pr. tønede land var Hunstrup med 3,8 tdr.-ld./tdr.htk., Skjoldborg 4,3, Kåstrup 4,5, Gettrup 4,5, Vestervig 4,5, Stagstrup 4,6, Snedsted 4,6, Visby 4,7 og Boddum med 4,7. For hovedparten af disse sogne gælder det, at de ligger på den lerede moræne i Østthy. Kun Hunstrup har i denne forbindelse en lidt afvigende beliggenhed og den høje skyldsætning kan have baggrund i adgangen til de vidtstrakte engområder ved Kløv Å og Storå, som via kvæget har givet en rigelig gødning til agerjorden. De lavest boniterede områder var derimod hovedsagligt at finde i Vestthy hvor sognene Tved 9,0, Vang 9,2, Ræhr 9,9, Torup 10,4, Vigsø 10,5, Hansted 10,8 er de lavest skyldsatte sammen med sognene nordvest for Thisted, Nors 9,3, Thorsted 11,5, Skinnerup 13,8 og Øster Vandet med 13,6 tdr.ld./tdr. htk. Alle disse tal er på den ene side ganske illustrative, men

fortæller ikke meget om den konkrete lokale landskabsudnyttelse.

Thy (og Mors) adskilte sig for 300 år siden fra resten af Danmark ved sin særlige dyrkning af jorden, kaldet »Limfjords-systemet«. Det specielle var, at man dyrkede jorden på tre intensitets-niveauer. Tættest på landsbyen lå den årligt dyrkede jord (alsædejorden), som fik gødning hvert 3. til 4. år og var meget ukrudtplaget og arbejdskrævende (I Vestthy var jorderne dog af så ringe kvalitet, at de ikke kun oppebære årlig omdrift, og man havde således ikke alsædejord). I et bælte uden om alsædejorden lå brødjorden. Brødjorden blev dyrket i 4-5 år og lå brak lige så længe. Længst væk fra landsbyen lå havrelandet, som p.g.a. den lange afstand ikke blev gødet og kun dyrket et par år, efterfulgt af måske 6 eller 10 års braklægning, se Jestrup 1683. Indtil kornet var høstet stod kvæg og heste tøjret på brakjorderne således, at de kunne få glæde af de naturligt fremvoksende græsser og urter. Efter høsten blev alle dyr sluppet løs af tøjret, så de kunne afgræsse bymarkernes afhøstede stubbe og samtidigt gøde jorden.

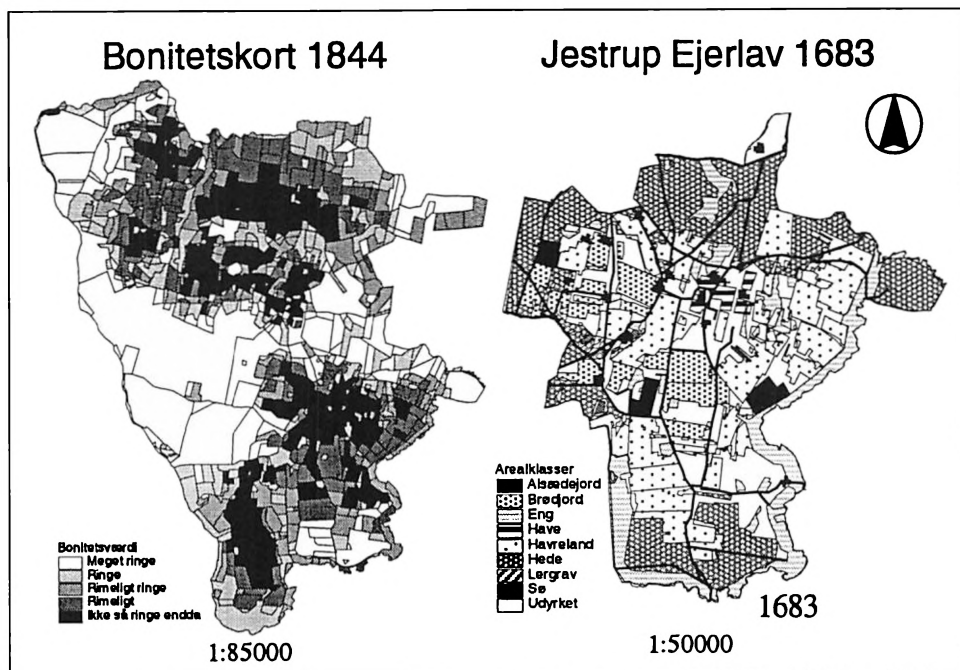
Spredt imellem markerne og langs vandløb og søer fandtes endvidere små som store områder, der var for fugtige til at dyrke, men som enten blev afgræssede eller bidrog med livsnødvendigt græs til vinterfoder – enghø. Ligeledes var landsbyernes periferi mange steder karakteriseret af vældige hede- og overdrevsstrækninger, hvor navnlig fårene gik. Hedearealerne tjente ikke blot som græsgang for fårene eller som foderreserve i vintermånederne, hvor lyng kunne hentes ind til stalene som et supplement til hø. På mange måder var der faktisk tale om en reel »minedrift« af hedearealerne. Foruden lyng- og mosetørv som brændsel fra

heden, skrællede man det øverste lyngtørvelag af (træk), og brugte det som strøelse i stalden eller opblandede det med møget. Man fik herved en gødning rig på både næring og organisk materiale, som var essentiel for opretholdelse af frugtbarheden på både alsæde- og brødjorden, især i de områder af Thy, hvor jorden var af mere sandet beskaffenhed.

På denne måde var der i Limfjordssystemet en vigtig og logisk »gearing« mellem udmarksarealerne og den dyrkede indmark tættest på landsbyen. Engens hø, hedens lyng og træk samt overdrevets græs var forudsætningen for indmarkens korn dyrkning. Krumtappen i næringsoverførelsen fra udmark til indmark var husdyrene og en omhyggelig håndtering af den sparsomme gødning. I det hele taget var det thylandske landbrug dengang et husdyrbaseret landbrug, hvor dyrkningen af byg, rug og havre mest var til selvforsyning. Thy havde en omfattende studehandel med Tyskland og hertugdømmerne, mens man selv spiste fårekødet og forarbejdede ulden. Med et flot ord kan man betegne datidens thylandske kulturlandskab som et mosaiklandskab, hvor landskabets naturlige nicher blev alsidigt udnyttet, og hovedparten af næringsstofferne cirkulerede i et lukket system og blev genbrugt inden for lokalområdet, se kort over Jestrup Ejerlav, 1683.

Udskiftningen i Thy

I slutningen af 1700-tallet rullede de store landboreformer over landet. For landskabet havde navnlig udskiftningsforordningen fra 1781 stor betydning. Den medførte en fuldkommen omstrukturering af bymarkerne, mens selve landsbyens gårde og

huse i flere tilfælde kunne blive liggende, hvor de hidtil havde ligget i mellem 500-800 år. Men landsbyerne skulle udskiftes og det gamle dyrkningsfællesskab ophæves. Målet var, at bonden fik samlet sine spredte agerstrimler i så få enheder som muligt og samtidigt fik ret til selv at bestemme driften, i modsætning til før i tiden, hvor landsbyen i fællesskab aftalte den samlede drift af bymarkerne. Som nulevende kan det være svært at forestille sig, hvor gennemgribende udskiftningen ændrede landskabets struktur. Mange bønder var betænkelige, fordi udskiftningen kunne medføre, at deres gårde blev flyttet ud af landsbyen og placeret midt på den nytildelte jord. Det er muligt at denne betænkelighed eller tilbageholdenhed har været medvirkende til, at udskiftningerne i Thy generelt var dårlige. Man ville næsten for enhver pris undgå udflytning fra lands-

byens trygge rammer, hvorfor mange udskiftninger blev gennemført med en uhensigtsmæssig spredning af den enkelte bondes jordlodder rundt i ejerlavet (eks. fra Sønderhå). Udskiftningen af Thy blev stort set tilendebragt i perioden 1785-1805.

For at foretage disse udskiftninger måtte der nødvendigvis opmåles og tegnes et kort over hver landsby. Disse såkaldte udskiftningskort er de første, der i stor målestok kan anvendes til at illustrere kulturlandskabet i Danmark på landsbyniveau o. 1800. Det fantastiske ved disse kort er endvidere, at de tager udgangspunkt i situationen umiddelbart før udskiftningen, hvorfor de også kan bruges til at fortælle noget om det gamle landskab. Fascinerende er det desuden, at udskiftningens driftsstrukturer den dag i dag stadig kan erkendes i landskabet trods skelrydninger, marksammenlægninger og gårdnedlæggelser.

Landboreformernes formål bestod også i en afvikling af det traditionelle godssystem. Hovedgårdene begyndte at sælge deres bøndergods, d.v.s. fæstegårde med tilhørende jord, så bonden kunne blive såkaldt selvejere og ikke kun langtidsforpagter som fæsteforholdet vel populært kaldes. Samtidig fik bønderne mulighed for, typisk mod en pengeafgift, at ophøre med at udføre hoveri (markarbejde, kørsel m.v.) for godsejeren. Husmændene blev taberne. De fik ofte kun liden eller ingen erstatningsjord for den tabte græsningsret på de gamle fælles græsningsarealer, og måtte samtidigt, mod beskeden betaling, overtage bøndernes arbejde for herremanden. I Thy voksede husmandsklassen endvidere, fordi mange gårdejere frasolgte mindre lodder (på de ringe jorde) for at kunne afdrage på lånene, der blev optaget i forbindelse med køb af ejendommen. I gennem det 19. årh. var husmændene en befolkningsgruppe i kraftig vækst, og de kom til at udgøre det nye landproletariat. I 1899 og i 1919 gennemførtes love, som skulle forbedre vilkårene for husmændene og støtte etableringen af nye husmandsteder. I Sønderhå Sogn medførte det som så mange andre steder at præstegårdens jorder blev udstykkede. Ligeledes opstod i 1930'erne en række husmandsbrug ved udstykning af jorder fra Koustrup Hovedgård og et par andre gårde i Jestrup by.

Udskiftning, udflytning, nyopdyrkning og udparcellering var blandt årsagerne til, at de hartkornsfastsættelser, der fremgik af 1688-matriklen, ikke længere var brugbare for en retfærdig skatteudmåling. Den gamle 1688-matrikel fastslog i høj grad hartkornet ud fra, hvordan jorden rent faktisk blev benyttet. Dvs. at den jord, der lå langt fra landsbyen og derfor var meget ekstensivt anvendt, var lavt skyldsatsat. Det betød ikke

nødvendigvis, at jorden var dårlig. Det skulle den nye matrikel altså rette op på med en mere naturvidenskabelig tilgang.

Med en kongelig forordning fra 1802 blev en midlertidig revision af hartkornene og udarbejdelse af retningslinier for den nye matrikel dikteret. I 1805 lavede man en række prøveboniteringer af jorder i Roskilde Amt. Boniteringen bestod i en nærmere undersøgelse af jordbundens dyrkningspotentiale ud fra bl.a. muldlagets tykkelse og lerindhold. Ud fra det blev den bedste jord fastsat til takst 24 og dårligere jorde fik lavere takster således, at en td. ld. takst til 12 skulle svare halvt så megen skat som en td. ld. til takst 24 osv. Græsarealer blev dog stadig boniteret i forhold til deres græsningsværdi. Engens værdi i landbrugssystemet kan her aflæses, idet gode høenge kunne få op til takst 12. Derimod fik heder og overdrev oftest under takst 1 og gerne ned til 1/8.

I 1813-14 blev Thisted Amt takseret, men matriklen trådte først i kraft i 1844. Amtet blev gennemsnitligt takseret til en værdi på 5.6. Igen må det dog fremhæves, at dette gennemsnitstal intet siger om de faktiske forhold i Thy. Selv inden for lokalområdet var der store forskelle, som det ses på kortet med 1844-matriklen for Sønderhå Sogn. Markerne tæt på bebyggelsen havde høje værdier, helt op til takst 20. Værdien falder gradvist væk fra gårdene, og de hvide områder på bonitetskortet fra 1844 viser heden, der er meget lavt takseret.

Således kan man sige, at der var indbygget statsstøtte til de bønder, der forsøgte sig med opdyrkingen af heden, idet de nærmest ikke betalte skat. Denne situation var naturligvis uholdbar i længden, og i 1903 afløstes hartkornbeskatningen af en økonomisk ejendomsvurdering.

Mod et nyt landskab

Udskiftningens ejendomsstrukturelle ændringer har været en stor mundfuld for Thybo-bønderne, for der skulle gå ca. 50 år, inden man for alvor begyndte at ændre ved de gamle driftsprincipper. Driftsomlægningerne på hovedgårdene foregik i et noget andet tempo, hvor flere allerede i 1800-tallets første halvdel begyndte at eksperimentere med nye afgrøder som viker, kartofler, og kløver. Heriblandt hr. Lillelund på det nuværende Koustrup i Sønderhå Sogn. Efter udskiftningen udgik den meget ukrudtsplagede og arbejdskrævende alsæddrift på de fleste landbrug, og jordene overgik til brøjdjordsdrift. Man beholdt i vid udstrækning den traditionelle vekslen mellem byg, rug og sidst havre efterfulgt af græsbrak. Det er lidt uvist, om man begyndte at så græsfrø eller kløver som udlæg i sidste havreafgrøde. I en statistisk opgørelse fra 1861 ses dette traditionelle sædskifte stadig. Til thyboernes forsvær skal det siges, at den traditionelle brøjdjordsdrift på mange måder mindede om det, der kaldes kobbølbrug, og det var kobbølbrugets dyrkningsprincipper, der blev anbefalet af de fleste daværende landbrugskyndige. Men driften i Thy var ingenlunde optimal. Én af årsagerne til denne træghed i ændringen af driften kan begrundes med det store hegningsarbejde, der skulle til for at holde naboernes husdyr ude fra de nytilegnede marker. Ønskede en driftig thymbobonde at forsøge sig med nye afgrøder, f.eks. kartofler eller roer, som skulle tages op om efteråret, var han (hvis han ikke havde hegn om markerne) afhængig af, at naboerne ikke bare slap deres husdyr løs, som de plejede efter sommerens kornhøst. Desuden var Thy jo en skovløs egn uden mulighed for gærdselshugst, så nye

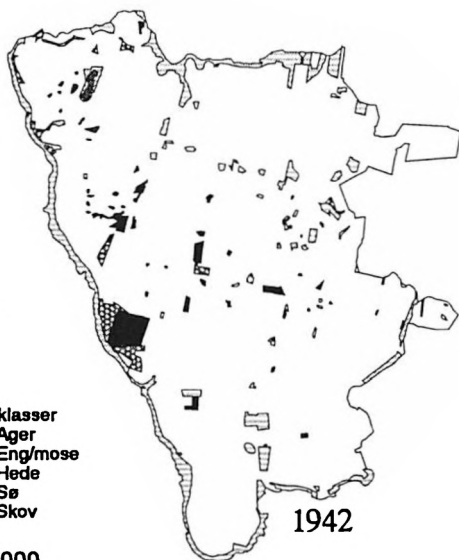
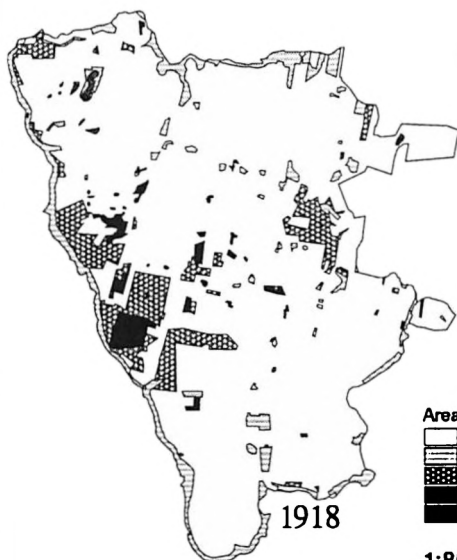
skel og hegn skulle enten plantes, opkastes (jorddiger), eller graves (grøfter). Men grøfterne var naturligvis vigtigere til afledning af jordens så skadelige vand end som hegning. De første tegldræn blev lokalproduceret i Danmark i 1850'erne, så indtil da var grøfter eneste mulighed for at aflede fugten. Valg af levende hegn som hegningsmiddel spillede igennem hele det 1800-tallet en perifer rolle i Sønderhå.

Hvad betød alle disse ændrede forhold for landskabets overordnede udvikling i forrige århundrede?

I Sønderhå blev hedens udstrækning fra 1803-1883 halveret fra 40% til 20%. Dette skyldes både bønders og husmænds opdyrkning. Men hedetørven har stadig været en vigtig brændselskilde, og brændsel var der behov for, eftersom mosehullerne rundt om i Sønderhå i perioden blev afgravede betydeligt, så der flere steder blev dannet vandhuller og småsøer. Ligeledes har anvendelse af lyngtørv som strøelse og gødningsofblanding nok stadig været vigtige i landbrugssystemet, der først senere nød godt af importerede næringsstoffer i form af foderkorn og kunstgødning. I perioden udviste engene også en svag tilbagegang fra 18% til 13%, som må begrundes i engens fortsatte funktion som vinterfoderleverandør. Tegldræningsindsatsen blev først og fremmest lagt på de mere dyrknings sikre højbundsjorder.

I 1883 kunne man stadig se tegningen af et varieret kulturlandskab, hvor landbrugsbedriften ikke i nævneværdig grad er løsrevet fra sit naturgrundlag. Den traditionelle balance mellem husdyrhold og foderarealer var stadig nøglen til et veldrevet landbrug. I tabel 2 ses, hvordan beregninger for Sønderhå Sogn i 1861 viser, at man lokalt har produceret rigeligt til at dække foderbehovet for husdyrholdet.

Arealklassernes udvikling i Sønderhå Sogn 1803-1942

- Arealklasser
- Ager
  - Eng/mose
  - Hede
  - Sø
  - Skov

1:85000

Udvikling mod et monotont landbrugslandskab

Året inden, i 1882, fik Thy endelig sin jernbane. Dette skete samtidig med, at det danske landbrug sadlede om fra vegetabilsk til hovedsagelig animalsk produktion, og mejerier skød op hele vejen langs Struer-Thistedbanen. De større fodermængder, der behøvedes til den voksende animalske produktion, blev i første omgang tilført gennem roedyrkning samtidig med, at foderafgrøderne bælgssæd og kløvergræs o. 1900 almindeligvis indgik i sædskiftet – vekseldriften. Men især roedyrkningen var arbejdskrævende og havde undertiden svært ved at konkurrere med den billige import af navnlig oliekgær. Oveni dette udvikledes den kunstige kvælstofgødning (ca. 1905), som blev et billigt og pålideligt supplement til husdyrgødningen. I Tabel 2 ses konsekvenserne af denne nye udvikling på landbrugsproduktionen i Sønderhå Sogn, der i 1907-9 ligger på et niveau, der er ca. 3 gange så højt som i 1861. Afhængigheden af foderimport ses af, at foderbehovet for husdyrene faktisk overstiger foderværdien af afgrødeproduktionen, hvoraf langt fra alt må formodes at have været brugt som foder.

Fra begyndelsen af dette århundrede og frem mod 2. verdenskrig skete der i det hele taget utroligt meget indenfor landbruget, idet bl.a. kornudbyttet pr. ha og mælkeydelsen blev fordoblet.

I Sønderhå Sogn fik man en sparekasse der bl.a. ydede lån til »a/s Tærskværket Fremad« (1898) og »Aktieselskabet for Tyren Mester Heap« (1899), mens sognerådet etablerede Sønderhå Plantage på den gamle Tandrup Hede vest for Sønderhå by.

Det er klart, at der i forbindelse med verdenskrigene var nogle voldsomme konjunktursvingninger og problemer med import af diverse varer. Men som helhed blev der i perioden 1880 - 1945, også kaldet »andelstiden«, hele tiden udviklet bedre racer og sorter, ligesom både produktions- og forarbejdningsledet så småt blev mekaniseret. Men stald- og markarbejde var stadig menneskets og hestens domæne.

Landskabet blev drastisk ændret. Hovedparten af Vestthys store klitplantager af fyr og gran blev etableret i ti-årene omkring århundredskiftet. De sidste ekstensive græsningsarealer i Østthy forsvandt ligeledes. En mundtlig beretning fortæller, hvordan det var en sejr og festdag, da det sidste stykke hede ved Koustrup i Sønderhå blev opløjet ved middagstid en dag i 1942. Det blev fejret med frokost, øl og snaps og resten af dagen fri for hele tyendet.

Grundforbedringssagen (afvanding, dræning, opfyldning, mergling, kalkning, m.v.) havde sin storhedstid i samme periode. Jorder, der bare var svagt egnede og næsten for våde, blev inddragede i landbrugsdriften, og i 1938 toppede det danske landbrugsareals størrelse med næsten 3.3 mill. ha. Alle arealer var under pres, og allerede da var der behov for en regulering af bruget af det åbne land. De første naturfredningslove (1917 og 1921) var spæde, men nødvendige forsøg på frede de sidste rester af det gamle land, men først i 1969 kom den afgørende zonerings af landskabet.

Traktorens mangfoldiggørelse i det danske og thylandske landbosamfund blev symbolet på den revolution landbruget oplevede efter 2. Verdenskrig, hvor det meste af Danmarks marshallhjælp blev brugt på traktorer. Mekaniseringen påvir-

kede tidsånden og der herskede en følelse af, at maskinens kraft skulle udnyttes optimalt i bestræbelserne på at besejre de sidste rester af natur, som menneske og hest ikke havde kunne klare.

Antallet af traktorer i Thy steg som antydet ovenfor kraftigt efter 2. Verdenskrig. I 1955 var der 1729 traktorer fordelt på 9000 ejendomme, mens der kun 12 år senere i 1967 var 6804 traktorer fordelt på 7093 ejendomme – altså næsten en traktor pr. ejendom. Omvendt proportionelt hermed oplevede hesten at blive reduceret fra at være et nyttedyr til kun at være et hobdyr. For at de mekaniske investeringer kunne løbe rundt, var det nødvendigt med bedrifter af en vis størrelse. Og som ovenstående traktoreksempel også illustrerer, så faldt antallet af ejendomme med over 2000 fra 1955 til 1967. I takt med mekaniseringen og de nye ejendomsstrukturer blev grøfternes og digernes funktion i landskabet overflødiggjort. Modsat øgedes, stærkt støttet gennem tilskud via staten, antallet af læhegn. Dette forhold illustreres glimrende i Sønderhå Sogn, hvor det ses, at den samlede længde af diger og grøfter reduceres dramatisk fra 1883 til 1979, mens længden af læhegn derimod mangedobles, se tabel 1.

	1883	1918	1942	1979
Diger (km)	38.834	30.726	28.672	12.560
Grøfter (km)	35.219	26.896	28.508	11.618
Levende Hegn (km)	7.529	10.264	9.561	40.542

Tabel 1.
Liniebiotopudviklingen i Sønderhå Sogn 1883-1997.

En anden meget væsentlig ændring efter den 2. Verdenskrig, var den eksplosive vækst i svineproduktionen. I Thisted Amt øgedes svineholdet fra godt 100.000 stk. i

1952 til knap 400.000 stk. i 1969. Gunstige eksportmuligheder til især England var en af de væsentligste forudsætninger for omstillingen. Omstillingen medførte også en ny arbejdsform for mange landmænd, idet det fysiske arbejde med svin generelt var lettere end arbejdet med malkekvæg. Også okse- og kalveproduktionen i Thy steg i efterkrigsårene, men ikke med nær de samme dimensioner som svineproduktionen. Malkekvægsholdet stagnerede i samme periode, for endda at falde en smule sidst i 1960'erne. Med til dette forhold hører dog at mælkeproduktionen pr. ko steg. Den hyppigste forekommende bedriftstype i 50'erne og 60'erne var dog fortsat det blandede brug, og først i 1970'erne tog specialiseringen med rene kvægbrug eller rene svinebrug for alvor fart. Denne specialisering blev fortrinsvis foretaget af unge, »dristige« landmænd, der turde være afhængige af markedets priskonjunkturer.

Landbruget var dog ikke ene om at have interesser i udnyttelsen af det åbne landskab. Byvækst, etablering af nye vejanlæg og ikke mindst sommerhusområder for Thys vedkommende krævede deres del. Trods den øgede konkurrence om det åbne land faldt arealerne med kornafgrøder og under plov faktisk ikke. I takt med samfundets forbrug af arealer, endda ofte de gode jorder tæt på byerne, formåede landbruget i årtier at kompensere ved at indtage våde arealer med vedvarende græs i omdriften eller helt tørlægge vådområder ved pumpning og afvanding.

I 1970 trådte by- og landzonenloven således i kraft. Hermed skabtes der en zoning af landskabet, hvor man inddelte landet i byzoner, landzoner og sommerhusområder. Målet var at få bedre kontrol med bebyggelsen i det åbne land. I 1973 og 1975 blev planloven ændret for at skabe

bedre muligheder for en egentlig fysisk planlægning. Herved ønskede man at udpege områder, hvor nye vejanlæg, skovområder, rekreative anlæg m.m. kunne anlægges. Landbrugsudnyttelse af landskabet havde naturligvis stadig første prioritet set ud fra et samfundsøkonomisk synspunkt, men landskabets kulturelle og æstetiske værdier fik også øget bevågenhed i takt med den øgede intensivering.

Naturfredningsloven blev revideret i 1969, hvor bl.a bygge- og beskyttelsesregler omkring bl.a skove og fortidsminder blev udbygget. Endvidere blev skove over 5 ha samt udyrkede arealer åbnet for almenheden. I 1978 indførtes yderligere erstatningsfrie reguleringer med generel beskyttelse af bl.a. moser, heder og strandenge.

Denne »kamp« om arealerne betød, at landbrugsjord ifølge landbrugsloven i 1978 blev betragtet som en begrænset ressource – landbrug/jordbrug blev noget, man måtte tage hensyn til på lige fod med byudvikling og andre ikke-jordbrugsmæssige behov.

Det moderne landbrug

Op igennem 1980'erne fortsatte specialiseringen og strukturudviklingen i både i Thy og i Danmark som helhed. Landbruget var nu blevet gennemgribende effektiviseret, og det blandede brug efterhånden et sær-syn. Fodring af husdyrene blev automatiseret og kontrolleret via edb, og man begyndte at snakke om en industrialisering af landbruget. Det blev nærmere reglen end undtagelsen, at én mand kunne passe en middelstor bedrift, mens konen tog på arbejdsmarkedet. En del af markarbejdet blev udlagt til maskinstationer således, at

de enkelte landbrugere ikke selv skulle investere og forrente en stor dyr maskinpark.

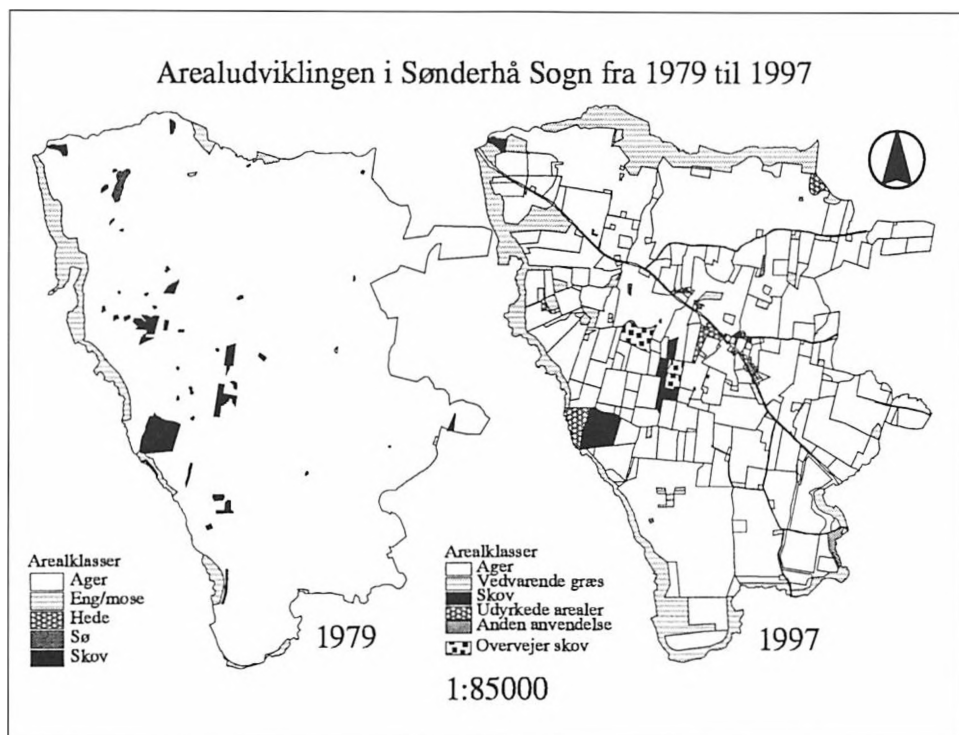
Den nye strukturelle situation skabte også ny forventninger til »livskvalitet«. Ønsket om et 8-16 arbejde og 5 ugers ferie bredte sig også til landbrugskredse. Således forsøgte man at konsolidere sig på sin bedrift for herved at få råd til disse velfærdsgoder. En forudsætning herfor var, at bedrifterne skulle vokse sig større, så man igen kunne få råd til at ansætte karl, foder-mester etc, der var blevet effektiviseret væk på de mindre bedrifter. For mange landbrug var det dog først og fremmest et spørgsmål om at blive større, hvis bedriften skulle overleve. Gårdnedlæggelser, tvangsauktioner og koncentration af jorden på få hænder blev konsekvensen. I slutningen af 90'erne er der kun godt 60 tusinde landbrug tilbage af de over 200.000 landbrugsejendomme, der var omkring 2. verdenskrig.

Behovet for selvforsyning indenfor de enkelte bedrifter var heller ikke så udpræget mere. Naturligvis blev der produceret foder på egne marker, men import af foder fra nye store foderstoffirmaer som f.eks. DLG udvaskede gradvist selvforsyningsbehovet. Mange gårde havde imidlertid slet ikke noget foderbehov mere. Bedrifterne blev nemlig langt mere specialiserede som rene plante-, svinekøds- eller mælkeproducenter.

Man kan sige, at »Jens Hansens bondegård« med »heste, grise, køer og får« blev et sjældent syn i det danske landskab. Udviklingen i landbruget fra 2. verdenskrig kan således enkelt beskrives ved:

- *koncentration* af produktionen på få hænder
- *specialisering* af driftsformen og
- *intensivering* af driften med udrydelse af alle »ineffektive« arealer som eng, heder, vandhuller og diger til følge.

I Sønderhå Sogn ses den udvikling tydeligt på kortet fra 1979. Agerjorden dominerer totalt, mens engen er betydeligt reduceret. Størstedelen af de engarealer, som ses mod Ove Sø og Nørhå Sø, er nye og skabt ved en sænkning af vandstanden i hele Hvidbjerg Å-systemet i første halvdel af dette århundrede. Heden er helt væk og enkelte af disse arealer er blevet plantet til med skov. Hovedparten af skovparcellerne blev dog allerede etableret omkring århundredskiftet. En interviewundersøgelse af alle med landbrugsjord i sognet i 1997 viste også, at landbrugsproduktionen er blevet meget mere intensiv, se tabel 2. Niveaulet er langt højere end i 1907-9, og endvidere er foderbehovet for husdyrholdet langt større end foderværdien af det, der produceres lokalt.

Nye tendenser

Produktionslandskabet i 1970'erne og 1980'erne udvaskede en stor del af de kul-

	1861	1907-1909	1997
Foderværdi af plante- produktion (AE)	11.395	28.115	80.465
Foderbehov (AE)	9.890	30.565	109.500
Nettobalance (AE)	+ 1.505	- 2.450	- 29.035
Nettobalance (%)	+ 15%	- 8%	- 27%

Tabel 2. Balancen mellem foderproduktion og -behov i Sønderhå Sogn (AE = afgrødeenhed). Udregningerne er baseret på en lang række beregninger og antagelser, se Eigaard, Præstholm og Stenak, 1998. Bemærk, at tallene for 1997 dækker et areal, der er ca 1/3 større end sognet, fordi en del af landbrugerne driver arealer uden for sognet, som det ikke har været muligt at kompensere for i beregningerne.

turhistoriske spor som f.eks. de tidligere nævnte diger og grøfter, der viste noget om tidligere tiders driftsformer og ejendoms-skel. Bl.a. derfor blev naturfredningsloven i 1992 erstattet af den nu gældende naturbeskyttelseslov. Naturbeskyttelseslovens §4 beskytter tilbageværende sten- og jorddiger. Endvidere betød naturbeskyttelsesloven en generel beskyttelse af søer over 100 m², udpegede vandløb og de såkaldte §3 områder. Disse omfatter naturtyper, som det mere effektive landbrug efterhånden helt havde udryddet nemlig heder, moser, strandenge, strandsumpe, ferske enge og overdrev, såfremt de enkeltvis, tilsammen eller i forbindelse med søer udgør mere end 2500 m². Vandløbsloven blev i 1992 skærpet således, at der blev indført krav om 2 m dyrkningsfrie bræmmer omkring vandløb.

Også by- og landzoneloven blev i 1992 ændret til planloven. I planloven blev indført at landbrugere, som udvider en husdyrbesætning til over 250 dyreenheder (DE) skal have foretaget en Vurdering af Virkningen på Miljøet (VVM).

EF's landbrugspolitik udviklede sig også i løbet af 1980'erne fra at være rent pris- og markedsregulerende til også at omhandle strukturpolitik. Med strukturpolitikken fulgte/følger en række ledsageforanstaltninger, bl.a. de såkaldte Miljøvenlige Jordbrugsforanstaltninger (MVJ). MVJ har til formål at fremme ekstensivering eller marginalisering indenfor landbrugssektoren. Ekstensivering via MVJ foregår gennem tilknytning til en række forskellige ordninger, hvoraf den vigtigste har drejer sig om at sikre miljøvenlig drift af arealer med vedvarende græs.

Alle disse tendenser peger i retning af, at samfundet ønsker et mere alsidigt og miljøvenligt landbrugslandskab. Samtidig sker der også en slags urbanisering af land-

skabet i kraft af, at folk uden direkte tilknytning til landbrugsproduktionen udgør en stadig større del af den samlede landbefolkning. Produktionen er samlet på få hænder, men også blandt disse effektive landbrugere er der ved at ske et holdnings-skift. Ovenpå 80'ernes miljøforskrækkelse ser man idag effektive heltidslandbrugere indgå aftaler om miljøvenlig drift, og samtidig genetablerer han/hun noget af det naturindhold som far eller bedstefar rationaliserede bort. Det omfatter bl.a. vandhuller, vildtremiser og levende hegn. Denne udvikling blev bekræftet i Sønderhå Sogn, hvor både landbrugere og fritids/bylandmænd ytrede ønsker om et større naturindhold af både æstetisk og rekreativ, men især jagtmæssig værdi.

Nogle steder, også i Thy, kan man tale om, at rekreative værdier udgør en ny form for produktion, der afløser intensivt landbrug. I Sønderhå Sogn findes f.eks. en put and take sø med vandretursmulighed på bedriftsarealet og en knallertbane (privat). Sådanne alternative indtægter (herunder også jagt) må formodes at få en større udbredelse p.g.a. det store turistpotentiale langs den thylandske vestkyst i takt med, at flere og flere jordejere ikke har tilknytning til landbruget.

Således kan man tale om, at den historiske opdeling af landskabet i nogle ekstensivt og nogle intensivt drevede arealer muligvis lader sig gentage. På de gamle dyrkningssikre jorde vil der fortsat blive drevet landbrug, mens der især på de gamle hede- og engarealer kan identificeres en større tendens til tilplantning, miljøvenlig drift eller andre mere rekreative tiltag. Selv om tendensen endnu er svag, kan den erkendes ved sammenligning af kortet for Sønderhå Sogn 1997 med kortet for sognet i 1803.

KILDER

LITTERATUR

- Aagaard, Knud (1802):
Physisk, oeconomic og topographisk Beskrivelse over Thy, Viborg.
- Andersen, K.H. (1994):
Sandflugt i Thy ca. 1500-1850.
Limfjordsprojektet. Rapport nr. 7, 1994, p. 71-77. Århus.
- Andersen, S.T. (1992):
Miljøhistorie og kulturhistorie i det vestlige Limfjordsområde.
Limfjordsprojektet, rapport nr. 5, 1992, p. 87-91.
- Bech, J.-H. (1993):
Thy-projektet. Et nyt geobotanisk/kulturhistorisk forskningsprojekt i det vestlige Limfjordsområde.
Limfjordsprojektet. Rapport nr. 6, p. 53-62. Århus.
- Begtrup, G. (1812):
Agerdyrknings tilstand i Danmark.
Nørrejylland (III). Rosenkilde og Bagger. København.
- Bjørn, C. (ed) (1988):
Det danske landbrugs historie, bind 1-4.
Landbohistorisk Selskab. Odense.
- Busck, Steen (1994):
Kulturpåvirkninger i Limfjordsområdet i det 16.-18. århundrede.
Limfjordsprojektet. Rapport nr. 7, 1994, p. 79-82. Århus Universitet.
- Christiansen, S. (1995):
Hedelandskab og hedebrug i Stavlund.
In: Etting, V. (ed): På opdagelse i kulturlandskabet.
Gyldendal. København. p. 132-139.
- Djørup, C. (1842):
Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oeconomic Henseende, Femtende Stykke, Thisted Amt.
København.
- Eigaard, P., Præstholm, S. & Stenak, M. (1998):
Fra produktionslandskab til miljølandskab? – ekstensive landbrugsarealer gennem 300 år.
Kulturgeografisk Speciale. Geografisk Institut. Københavns Universitet.
- Frandsen, K.-E. (1983):
Vang og tagt.
BYGD. Esbjerg.
- Gormsen, G. (1991):
Traditional Heathland Farming in Western Denmark. Reconstruction of an Agricultural System from a Peasant Diary.
Ethnologia Scandinavica, Vol. 21, 1991. p. 105-125.
- Hansen, V. (1952):
Natur og landskab.
In: Brøndsted, J. (ed): Danmark før og nu, Nordjylland. Alfred G. Hassings Forlag. København. p. 9-58.
- Hansen, V. (1957):
Sandflugten i Thy og dens indflydelse på kulturlandskabet.
Geografisk Tidsskrift 56, p. 69-92. København.
- Jensen, K.M. & Jensen, R.H. (1979):
Kulturlandskabet i Borris Sdr. Felding.
Geografisk Tidsskrift 78/79, p. 61-99.
- Jensen, K.M. & Reenberg, A. (1986):
Landbrugsatlas Danmark.
Det Kgl. Danske Geografiske Selskab. C.A. Reitzels Forlag. København.
- Jensen, S.P. (1987):
Agroøkologi og landbrugsudvikling i det 18. og 19. århundrede.
Bol og By 1987:2. Landbohistorisk Selskab. Odense. p. 82-136.
- Madsen, H.B., Nørr, A.H. & Holst, K. Aa. (1992):
Den Danske Jordklassificering.
Atlas over Danmark, serie I, bind 3.
Det Kgl. Danske Geografiske Selskab. C.A. Reitzels Forlag. København.
- Pedersen, H. (1928):
De Danske Landbrug.
København.
- Skov- og Naturstyrelsen (1995):
Naturen tur/retur.
Miljø- og Energiministeriet. Skantryk A/S. Valby.
- Thisted kommune (1995):
Landbrugets udvikling i Thisted kommune 1984 til 1995.
Miljøsektionen.
- Trap, J.P. (I.-V. udgave):
Kongeriget Danmark, Thisted Amt.
1859, 1875, 1901, 1924, 1961. København.

KORTMATERIALE

- Kort- og Matrikelstyrelsen (1979 & 1988):
1116 IV SØ HØRDUM.
Danmark 1:25.000 (4 CM)
- Generalstabens Topografiske Kort (1918):
M1303 NØRHAA, M1403 HØRDUM.
Danmark 1:20.000
- Geodætisk Institut (1942):
M1303 NØRHAA, M1403 HØRDUM.
Danmark 1:20.000
- Generalstabens Topografiske Kort (1883):
Y 24 HØRDUM, Z 24 BEDSTED,
Y 25 JANNERUP, Z 25 VORUPØR
Danmark 1:20.000
- Kort- og Matrikelstyrelsen, Original-1 kort over
Jestrup By, Sønderhå By, Gytrup Gårde og
Koustrup Hovedgård, Sønderhå Sogn, Thisted Amt.

Hundborg-Gjærstøl mose

Da artiklens forfatter afleverede nogle papirer om Hundborg mose til museet, blev hun opfordret til at skrive lidt om sit kendskab til mosens historie før udtørringen i 1960'erne. Det er denne redegørelse, der bringes her.

Meget har jeg fået fortalt af min farfar, Peter Dybdahl (1848-1933). Han boede sammen med os til sin død (da var jeg 15 år). »Bedste«, som vi kaldte ham, var født på Gjærstøl-siden af mosen, men han kom til at bo på et lille husmandssted på Hundborg-siden.

Han fortalte, at i hans fødehjem – og også hos ham selv – havde de æltet tørv med benene. Det vil sige at blande vand og tørvjord til en grød, som de formede i træforme til tørv. De fleste gårde og huse havde parceller, så de var selvforsynende med brændsel. Nogle få med jord på de

yderste dele af mosen (landingen) lavede »skæretørv«, fordi jorden var for løs til at ælte. Det foregik med en dertil indrettet kniv på langt skaft, som man brugte til at skære lodrette riller nedad for derefter at skære tørvene vandret ud og lægge dem til tørre. Det var dog en lille del af tørvefremstillingen.

»Bedste« havde 8 børn, hvoraf de 7 rejste til Amerika. Der havde de en farbror, som tog godt imod dem og hjalp dem i gang; og det gik dem alle godt. Den yngste – min far Carl Dybdahl (1894-1963) – havde også lyst, men nænnede ikke at

Peter Dybdahls gamle hus, som blev nedrevet ca. 1920, da Carl Dybdahl havde købt en ejendom ovenfor på bakken. Der byggede han nyt stuehus 1920, og siden byggede han om på udhusene.

Carl Dybdahls tørvemaskinehold 1917. Carl Dybdahl står som nr. 3 fra venstre.

rejse, da han havde set, hvor ondt det gjorde forældrene at sige farvel til hans søskende. Efter konfirmationen kom Carl som de fleste jævnaldrende ud at tjene, men da hans mor efterhånden blev mere svagelig (død 1917), var han hjemme.

Mosen havde min fars store interesse, og han øjnede gode muligheder der. Da var der konstrueret æltemaskiner trukket af motorer. Carl var 19 år, da han købte en sådan. Der var 5-6 af dem dengang. En æltemaskine var ca. 3-4 meter lang. Bagest var monteret en vandpumpe, som var trukket af tandhjul; og den pumpede vand op i maskinen via en slange ned i vandhullet, som var opstået ved den forrige gravning.

De første år, jeg husker, var motorer drivkraft. Senere blev det en traktor, som også flyttede æltemaskinen frem. Som regel blev vandstanden for høj i tørvegraven. Derfor måtte en motor startes for vandsneglen, som pumpede vandet ud i

kanalen. Så kunne der graves jord længere ned.

Tørvefremstillingen startede med, at 2-3 mand gravede jord op og smed op til en mand, som fyldte det videre til bagenden af maskinen. Senere blev konstrueret en elevator, som gjorde det lettere at være »jordkaster«. Jorden væltede nu af elevatoren og direkte i æltemaskinen.

Maskinen havde en aksel i midten besat med masser af roterende knive. Når jord og vand (regulerbar ved pumpen) nåede frem i maskinen, var det en passende grød. Næste mand stod ved modsatte side med sin trillebør kørt hen for en bred lem, som han åbnede, indtil hans trillebør var passende fyldt med tørvemasse. Han vidste – pr. fornemmer – hvor meget. Derefter kørte han dyndet ud og væltede det i træforme med plads til to snese tørv. Tørv blev altid omtalt i snese. Derefter fordelte »jævneren« massen og glattede pænt hele formen

jævnt med sin dertil indrettede træskovl og vendte formen til næste børfuld.

Nu skulle hele tørvefladen til tørre 8-10 dage, hvorefter de blev talt ud og mærket af med 150 snese – 3000 tørv til hver stak tørv. (Afmærkning samt salg og levering var mor Olgas job). Så gik man i gang med at rejse tørv – 2 rækker stillet sammen, så de kunne tørre. I reglen blev det gjort af store børn fra Hundborg og Snedsted. Der kunne tjenes gode penge (akkorder på hele produktionen var vedtaget af arbejder og producenter inden sæsonen).

Der kunne leges ind imellem arbejdet eller evt. kastes et par fiskekroge ud. Det var ikke sjældent, Olga kom og spurgte, om vi ville med til Førby sø og bade om aftenen. Så blev vi alle hentet (Olga havde bil og kørekort fra 1924). Bilen var læsset godt til. Vi holdt altid ved bageren, og alle fik en is. Det var glade tider. Der var også altid godt humør ved æltemaskine-holdet. De kunne mange historier og vittigheder i

spisepauserne. Selv om de arbejdede hårdt, var der nok ikke det akkordræs, som kendes i vores tid.

Når tørvenerne havde stået i rækker nogle dage, kunne de samles i stakke til sidste lagring inden salg og levering. Der kunne som regel lægges tørv ud på samme parcel tre gange hver sommer.

Efterhånden blev der flere ælteværker. Og da krigen kom, blev der stor efterspørgsel og rationering – også af brændsel. Dengang var der nok 20 æltemaskiner. Dette bevirkede, at man gik til bunds i tørvejord og kom til hårdt underlag, som ikke var egnet til brændsel. Der blev fundet mange sorte egestammer i tørvejorden. Efterhånden var der flest store vandhuller, hvor lystfiskere fangede mange skaller, aborrer og gedder. Der blev også fanget mange ål, men det lakkede mod enden med tørvefabrikation.

Sidst i 1950'erne købte Carl Dybdahl maskiner til fremstilling af formbrændsel.

Frokostpause i mosen 1917. Carl Dybdahl og Olga Carlson sidder længst til højre – de blev gift 1918.

Formbrændselsfabrikken set fra vest – vinteren 1963.

Det var presset tørvejord, som kom ud i kugler og pølser. Der var også god varmeværdi i det.

Interessentselskabet for Hundborg-Gjærsebøl mose var nu i forbindelse med Hedeselskabet, som kom til at stå for vandsænkning og udjævning af alle vandhuller m.v. Der blev foretaget partsfordeling af parceller osv. Derfor er mosen nu landbrugsjord.

Vi, der husker mosen med hele dens idyl af liv og glade dage, bevarer det som et kært minde. Der var et fugleliv uden lige med rugende viber, måger og ænder samt lystfiskeri og jagt. Ved hussalg fandt vi på loftet forskelligt, bl.a. matrikelkort og papirer fra udtørringen af mosen, hvor far arbejdede sammen med Hedeselskabets medarbejdere, fordi han kendte hver plet af mosen.

Formbrændselsfabrikken set fra øst. Det lille, hvide hus var kontoret (sommerhus).

Den jæn-årmede Severin, veteran fra 1848

I artiklen beskriver Ellen Gregersen sin oldefar, Jens Severin Mortensen, der var thybo og blev hannæsbo.

Der er mange perioder og begivenheder i et lands historie og et menneskes liv, der bliver skelsættende for det videre forløb. Årene 1840-50 er i Danmarkshistorien betegnet som »spændingens årti«. Og der skete unægteligt store ting i disse år.

1998 er 150-året for udbruddet af tre-års-krigen, som egentlig var en borgerkrig mellem det slesvig-holstenske område i syd og det øvrige Danmark. I marts 1998 udkom en bog på Gyldendals forlag med titlen »1848. Borgerkrig og revolution«. Forfatteren er historiker og universitetslektor Claus Bjørn, som i jubilæumsåret har været blandt forelæserne på Københavns Universitet i en serie om 150-året for de dramatiske marts-dage 1848, der førte til tre-årskrigen og juni-grundloven 1849.

Baggrunden for de skelsættende begivenheder i Danmark dette år har der været rig lejlighed til at læse om i artikler i forskellige aviser i jubilæumsåret. Måske har disse historiske tilbageblik givet én og anden lyst til at læse lidt grundigere på Danmarkshistorien i 1800-tallet, sådan som det er sket for mig.

At min interesse er blevet skærpet omkring denne periode, har sine personlige grunde, idet min oldefar var med i krigen og blev mærket for livstid i et slag ved Dybbøl den 28. maj 1848.

Han var kun én af de 25.000 landsoldater, som Peter Faber samme år skrev om i sangen »Dengang jeg drog afsted«. Mange af dem vendte aldrig tilbage til hjemegn og

familie, men »ofrede liv og blod for gamle Dannebrog«. Om de efterladte forældre, søskende, hustruer og børn har følt trang til at synges med på sangen, der i hvert vers rundes af med trefoldigt hurra, er nok tvivlsomt, men der er kampgejst over sangen både på og imellem linjerne og melodimæssigt, og den var meget populær overalt. Så min oldefar har sikkert også sunget med på den under marchen mod fjenden i det sønderjyske.

Mange malerier og farvelitografier findes stadig fra slagmarkerne og fra soldaternes sejrige hjemkomst. Et par professionelle bataljemalere fulgte de danske tropper under tre-årskrigen, for ud fra selvsyn og egne oplevelser af hele stemningen at fæstne situationerne på papiret. Et par af billederne, bragt sammen med en artikel i Kristeligt Dagblad februar 1998, har jeg især hæftet mig ved. På det ene må jeg give journalisten ret i, at nationalromantikken er i højsædet. Det har titlen »Danske landsoldater 1848« og viser skikkelige, rolige heste spændt for vognen med soldater og med en rar bondemand ved tømmerne; de havde tid til at raste og tage fra af alle lækkerierne, som kvinder og børn langs vejen bragte dem. I baggrunden ses både kæmpehøj og Dannebrog på stang! Det er ikke ligefrem ordet troppetransport, der falder én i tankerne, snarere en udflugt.

At det var på den måde, min oldefar blev befordret noget af vejen, er nok ikke videre sandsynligt. Men man kan aldrig

vide. På det tidspunkt var der kun etableret jernbane på strækningen fra København til Roskilde. Den blev i høj grad benyttet til at transportere tropper, og i Roskilde stod der hundredvis af bøndervogne på torvet, klar til at bringe soldaterne til dampskibene i Korsør.

Ud fra min oldefars egne oplysninger begyndte han at aftjene sin værnepligt d. 30. maj 1847. Han meldte sig frivilligt til tjenesten. Det var jo kun bønderne, der var værnepligtige dengang. De mere velhavende blandt dem kunne købe sig fri, så hæren bestod overvejende af husmænd og tjenestekarle. Da krigen startede i april 1848, meldte unge fra byerne sig dog også i stort tal som frivillige. Men det slog ikke til, og i september samme år blev der indført almindelig værnepligt.

At det virkelig blev blodig alvor, viser et andet maleri fra dengang på en stilfærdig og udramatisk måde. Det viser en lille, lykkelig families modtagelse i byen af den uskadede mand og far, og situationen får sin dystre baggrund i en sortklædt enke med et barn ved hånden. Hun står ensomt i nærheden og kigger sørgmodigt på den varme velkomst og omfavnelse.

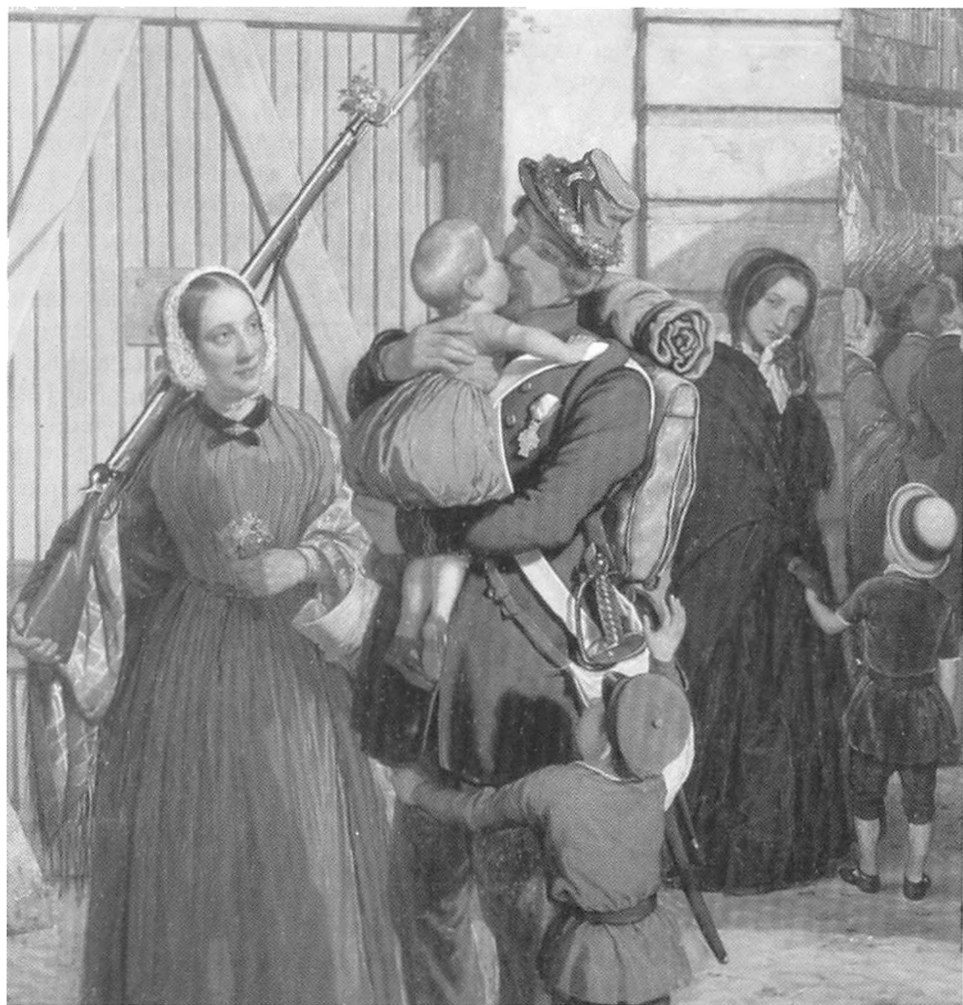
Jens Severin Mortensen

Min oldefars fulde navn var Jens Severin Mortensen. Han var født den 22. februar 1825 i Dover, Ydby sogn. Hans far var husmand, så der var ikke så mange valgmuligheder for sønnen, hvad arbejde angik. Det lå ligesom i luften, at Severin, som han blev kaldt, i lighed med de fleste husmandssønner måtte ud at gøre sig nyttig for føden på bøndergårdene, først som tjenestedreng og siden som voksen karl. Flere ting tyder på, at han derved er kom-

met til sognene omkring Stagstrup og Skjoldborg.

Som så mange andre unge mennesker havde Severin også udlængsel og eventyrlyst i blodet og dermed trang til at opleve lidt mere af verden end det stykke af Danmark, der hedder Thy. Han var derfor ikke vanskelig at overtale til at tage den lange tur fra Thy til Frankrig med heste. Det skete to gange i de helt unge år, og rejsens mål var Lyon i Sydfrankrig, hvor den mand boede, som skulle have hestene – efter sigende en bror til præsten i Skjoldborg. Begge gange opholdt Severin sig nogle måneder i det fremmede land. Hans pas fra en rejse i 1846 findes endnu på Thisted Museum, og selv om det efterhånden er temmelig mørnet og utydeligt, er det dog læseligt. Det er på tysk og dateret Neumünster 20. december 1846 og gælder for 16 uger. Han betegnes deri som »Koppelknecht« (trækker). Det franske poststempel bærer – så vidt det kan ses – bynavnet Mobelle.

Tænk om han havde ført dagbog på disse ture, og vi havde haft mulighed for at læse om hans oplevelser og iagttagelser og fremmedartede indtryk. Og hvordan mon han klarede sig med sit thymbomål under de fremmede himmelstrøg? Den unge bondeknejs fra Thy havde god tid til at se på landskaberne og indbyggernes skikke og arbejdsmetoder m.m. Det var begrænset, hvor mange kilometer, der kunne tilbagelægges på en dag på turen sydover, hvis det foregik på apostlenes heste, hvorimod det gik hurtigere på hesteryg. Turen hjem igen foregik nok lidt mere luksuriøst, forestiller jeg mig – med et »lift« i ny og næ, når en chance bød sig. »Thy-rejser« havde jo ikke indsat busser på ruten dengang! Der var heller ikke mange muligheder for at sende livstegn hjem – eller at modtage

Udsnit af maleriet »Episode fra soldaternes indtog i København«. Motivet er fra 1849, men billedet blev først malet året efter af D. Monies.

breve under turen – selv om der absolut nok var noget at skrive hjem om.

Der skete meget i de europæiske lande i disse år. Hvor meget mon Severin opfangede og forstod deraf? Og hvor meget var han mon orienteret om alt det, der skete hjemme i lille Danmark? Kom de mange meldinger om uroen i København helt over

til det nordvestlige Jylland? Havde han hørt noget om de store digtere m.fl., der levede og virkede i disse år? Og om møderne på Skamlingsbanken?

Vi får det ikke at vide, og vi ved heller ikke, om Severin Mortensen havde en bestemt pige derhjemme i Thy i sine tanker på sine udenlandsrejser. Men da han i maj

1847 startede som soldat, er der noget, der tyder på, at en »aftale« var bragt i stand mellem ham og Kirsten Sørensdatte, en gårdmandsdatter fra Gærup i Thy.

Krigen

Severin var underjæger ved 1. Jægerkorps, 4de Compagni og havde nr. 138 i flokken. Hans daglige kaldenavn var altid »Dover« under henvisning til hans fødested.

De første måneder af 1848 skete der store omvæltninger i landet. Kong Christian d. 8. døde 20. januar, og hans søn efterfulgte ham som Frederik d. 7. Folkets forventninger til hans evner som regent var ikke store. Men kort tid efter hans tiltrædelse som konge forelå forfatningsændringer, som indebar enevældens ophør. Han var dog blevet forberedt af den afdøde konge.

Dette skabte utilfredshed og uro i geledderne i de rådgivende forsamlinger og hos andre toneangivende mænd og kredse, såvel som hos slesvigholstenerne, og det trak op til et bevæget opgør, netop som budskabet kom om, at den franske konge var styrtet i februar 1848. Budskabet var en uge om at nå fra Paris til København, men uroen greb om sig i Europa og nordpå til os. Alle disse strømninger udefra sammen med spændingerne indenrigs var vel med til at fremskynde demokratiets fødsel i vort land, idet grundloven kunne underskrives året efter.

Rygterne svirrede i luften overalt og nåede også kaserne og dermed også »Dovers« kompagni. Foran de slesvigholstenske soldater, der sidst i marts 1848 drog op i Sønderjylland, fløj der vilde rygter om, at oprørerne havde åbnet for fangerne i straffeanstalten i Rendsborg, og at

»slaverne« derfra som vilde horder var på vej mod nord. Stormklokkerne lød, og folk stimlede sammen på torve og ved kirker og væbnede sig med, hvad de havde for hånden. Rygterne nåede helt til Thy, men det hele var som bekendt blind alarm.

Derimod var det en realitet, at de slesvigholstenske soldater var på vej nordpå, og så rykkede den danske hær sydpå. Nu gjaldt det. Blandt soldaterne var Severin Mortensen Dover. Den 28. maj var han med i kampen ved Dybbøl og udviste både mod og tapperhed, fortælles der. Han blev ramt af en fjendtlig kugle i det højre albueled, som knustes, og det resulterede i, at armen måtte amputeres mellem albuen og skulderen. Han lå først en tid på lazarettet i Augustenborg, men blev senere overflyttet til København. Den raske 23-årige mand var nu i høj grad invalid og ude af stand til at klare legemligt arbejde. Da såret var lægt, blev Severin hjemsendt, men det har forståeligt nok været med blandede følelser og absolut ikke med glade forventninger i sindet med tanker på fremtiden, at han ankom til sin hjemegn. Hvad skulle der mon blive af ham og hans fremtids håb og drømme?

Viljefast, målbevidst og med stor energi tog han fat på at opøve venstre arm og hånd i at erstatte den manglende højre. Navnlig skrivning og anden skolegerning øvedes flittigt og med godt resultat. Dette kom ham dog også snart til gode. Allerede i foråret 1849 fik Jens Severin Mortensen ansættelse som vejassistent for den nordlige og østlige del af Thisted amt – fra Thisted til amtsgrænsen.

Kort tid efter sin hjemkomst modtog Severin to breve, som absolut må have været en opmuntring for ham. Det første var fra kaptajn Wilster, og med brevet fulgte 50 rdl. – et ret betydeligt beløb den-

gang. Pengene var indkommet ved en støt-
tekoncert. Brevet er gengivet af lærer Sod-
borg i Thisted Amts historiske årbog fra
1923.

Det andet brev er gengivet samme sted.
Det er sendt af portrætmaler Petersen,
København, der vedlægger 15 rdl., som
han har fået for en gevinst fra en bortlod-
ning til fordel for de sårede. Severin Mor-
tensen modtager pengene, fordi han af
Christian August Schepelern er udpeget
som »en rask fædrelandsforsvarer«. Sche-
pelern blev født i 1796 og var i 1848 major
og batallionskommandør ved 1ste Jæger-
corps. Han blev såret i slaget ved Slesvig
den 23. april 1848, men var igen med ved
Istedslaget i 1850. Han døde som general i
1870. I brevet vedlægger Petersen føl-
gende hilsen fra C. A. Schepelern:

*»Det er mig en usigelig kjær Lejlighed
Herr Portrætmaler Petersen giver mig til
at kunde tilskrive Dig disse Par Linjer, som
skulle bevidne Dig min Glæde over den
Gave, der saa uventet kommer ind af Din
Dør. Naar jeg har nævnt Dig, Dover! som
den der fandtes værdig til Gaven, da har
jeg ikke sagt andet end Sandhed, og jeg
vilde kun ønske, at jeg ogsaa kunde have
nævnt de øvrige af vore brave i Corpset,
der liig Dig have været saa lykkelige at
ofre deres Blod i Fædrelandets Tjeneste;
men at dele Gaven i flere Parter vilde ikke
have været nogen reel Hjælp for nogen af
Eder, hvorimod den nu heel og holden kan
blive Dig til Nytte. Skjøn paa Gaven, og
skriv et Par Ord til Portrætmaler Petersen
for at sige ham den Tak, som han højlig
har fortjent af Dig.*

*Hvad min egen Tilstand angaar, da bed-
rer den sig nu, men der skal endnu lang
Tid til, inden Armen kan blive nogenlunde
brugbar; jeg lever imidlertid i det Haab, at*

*den skal vende tilbage til sin gamle Skik-
kelse og føre mig tilbage til det Corps,
hvor jeg er vis paa, iblandt Dine Lige, at
finde gamle mange trofaste Venner. Seer
Du nogle af vore gamle Kammerater, da
hils dem fra den Mand, der har deelt
Farens Dage med dem.*

Din hengivne

Schepelern

2den Juledag 1848

Vejmanden og hans familie

Jens Severin Mortensen giftede sig inden
længde med sin fæstemø Kirsten Sørensdat-
ter, og de boede ifølge kirkebøgerne først
en tid i Harring-Stagstrup området og flyt-
tede derpå til Tingstrup, men fik senere
bopæl på Bjerget (vesten Bjerget), hvor
han boede til sin død.

Severin Mortensen – »den jæn-årmede
Severin«, som folk kaldte ham, var en dyg-
tig, viljestærk og pålidelig mand, der med
troskab røgtede sin gerning. Han var en
ypperlig fodgænger, spændstig og udhol-
dende; selv langt op i årene gik han lange
strækninger uden besvær, fortæller lærer
Sodborg om ham. Men han havde da også
trænet bentøjet helt fra de unge år, kan vi
med rette tilføje.

Det formodes, at han med familien flyt-
tede til Bjerget først i 1870'erne, idet han
er at finde i rækken af veteraner fra Tøm-
merby og Lild sogne, som hver især egen-
hændigt har udfyldt et spørgeskema
angående soldatertjenesten. Skemaet er
med personlige data, og deraf fremgår det,
at han er husmand med en jordlod til to
køer og vejassistent i Thisted amt – skrevet
med en letlæselig og pæn håndskrift – med
venstre hånd. Skemaet blev udfyldt af alle
veteraner, bosat i sognene omkring 1876.

Måske det var i forbindelse dermed, at han blev udnævnt til Dannebrogsmænd.

Af en notits i de gamle aviser d. 17. marts 1898 fremgår det, at den 73-årige vejassistent Mortensen, Bjerget, der stadig passede sin gerning ved amtet, udtaler sig til avisen om muldvarpens fremrykning på egnen. Den havde ellers været hindret af Vejlerne længe!

Jens Severin blev enkemand i 1882, og den gamle hædersmand døde som 78-årig 15. marts 1903 og blev begravet på Lild kirkegård. Ud fra folketællinger og de gamle kirkebøger i Haring-Stagstrup sogne, Thisted Landsogn (Tingstrup) og Lild sogn fremgår det, at Kirsten Sørensdatter og Jens Severin Mortensen havde fem børn: tre døtre og to sønner. Hvor de to sønner, Søren Christian og Jens Christian Jensen fik deres liv og virke, ligger i det uviste. Døtrene flyttede ikke blot med til Bjerget, men blev på egnen – og døde der. Den ældste – Inger – der var syg det meste af sit liv, døde ugift på alderdomshjemmet i Frøstrup i 1923, og den næstældste – Else Kathrine (kaldet Trine) – var gift med husmand og snedker Jens Dideriksen, v. Bjerget. Trine døde i

Jens Severin Mortensen.

1925. Den yngste i flokken var Ane Elvine. Hun boede på Bjerget hele sit liv. Hun blev tidligt enke med fem børn og ernærede sig ved brødudsalg og som bestyrer af Bjerget telefoncentral til sin død i 1943, hvor en datter og svigersøn tog over. Elvine var min farmor.

KILDER:

Politikens Danmarkshistorie
Historisk Aarboeg for Thisted Amt 1923 (N. Sodborg)

Forskellige avisartikler 1998

Kirkebøger – med velvillig hjælp fra Gudrun Kasper-
sen, Ingvar Jakobsen og Poul Farsinsen.

Da Bjerget Marked var tilført 16 gendarmere

Fra 1885 til 1894 var den danske grundlov sat ud af kraft. Højregeringen under J. B. S. Estrup styrede ved hjælp af provisoriske finanslove. Det politiske liv i disse år var domineret af kampen mellem Højre og Venstre. Det var samtidig en kamp mellem land og by. Som et redskab til den diktatoriske magtudøvelse oprettede Estrup i 1885 et særligt gendarmkorps, der fik til opgave at opretholde »ro og orden« i de venstredominerede landområder.

Chr. P. Fogtmann tegner i denne artikel et billede af forholdet mellem gendarmene og befolkningen i Thy.

Bjerget Marked i går blev ikke til noget, der kunne fortjene betegnelsen marked, thi der kom hverken folk eller kreaturer, som er værd at tale om, men bare – 16 gendarmere, hed det under rubrikken Handelsefterretninger i Thisted Amts Tidende den 30. september 1886.

Til gengæld kunne bladet meddele, at Newcastle kreaturmarked den 28. september var tilført 2.420 kreaturer og 10.780 får, mens kvægmarkedet i København den 30. september var tilført 985 stk. hornkvæg og 600 kalve. – Også dengang kunne nyheder skam komme hurtigt frem.

Det var dog først 2. oktober, bladet kunne meddele, at en frivillig hvervning til gendarmekorpsen den 30. september var foretaget i Aalborg. Ifølge Aalborg Stiftstidende var der mødt femten for tiden i Aalborg garnisonerede menige, hvoraf tre erklærede sig villige til hvervning. Men »ved de derefter foretagne undersøgelser fandtes ingen af dem kvalificerede til et sådant hverv«.

Et bekymret brev

Den 5. oktober hedder det i Tidende: »Fra Bjerget skrives til os:

Markedsaftenen kl.10 havde et halvt hundrede mennesker det ejendommelige syn at se føreren for gendarmene i Thisted, premierløjtnant Lorentzen, som var kommet herud for at holde orden, af to mænd blive næsten båren fra kroen hen til sognefogeden, hvor han havde sit kvarter. Om det var et tilfælde af utilpasselighed, eller det var andre mere nærliggende grunde, skal vi lade være usagt, men folks mening om sagen var kun én, nemlig at ikke et eneste menneske ved markedet havde vist sig i en så uhyggelig tilstand, som man nu så den mand, der var kommen herud i spidsen for 15 gendarmere, bevæbnede til tænderne, for at våge over ordenens opretholdelse«.

Man kan godt sige, at indsenderen eller bladets redaktør her havde brugt både lodder og trisser for at få sagt noget meget fornærmeligt i en juridisk uangribelig form, og det var da også ret nødvendigt i de dage, da respektløshed overfor myndighederne blev regnet for strafbar kriminalitet.

Blot to dage senere, den 7. oktober, meddeltes fra København, at Socialdemokratens ansvarlige redaktør, S. C. C. Olsen, var idømt fem gange fem dages vand og brød for 14 artikler om gendarmenes virk-

Premierløjtnant N. C. A. Lorentzen havde som chef for gendarmkorpset i Thisted Amt tjenestested i Thisted. Han var forud officer ved garnisonen i Fredericia. Distinktionstressen med to kvaster på venstre skulder angiver, at han i hæren gjorde tjeneste som flagadjudant. Fangsnoren skulle fange chakotten, dersom den under kamp blev slået af.

somhed, fordi artiklerne havde været »af en sådan art, at de havde forvansket kendsgerninger og lagt regeringens foranstaltninger for had«. Anklagen var rejst af »hr. Nellemann« – sådan benævnt i venstrepressen, fordi den ikke ville anerkende Estrups regering som lovlig og derfor heller var tilbøjelig til at omtale justitsminister Nellemann ved den titel, kongen havde givet ham!

Til gengæld: Var der nogen, der stod sammen i dansk politik dengang, så var det Venstre og Socialdemokratiet.

Også retssag i Thisted

Samme dag kunne man i Thisted Amts Tidende læse en lokal notits:

Pressesag. Premierløjtnant Lorentzen, chef for det herværende gendarmeridetachement, bebuder sagsanlæg mod redaktøren af Thisted Amts Tidende i anledning af vor meddelelse fra Bjerget i tirsdagsnummeret. Når det kan glæde hr. Lorentzen at føre en sådan sag, er vi pligtskyldigst til tjeneste, og vi håber inden længe at kunne bringe vore læsere nogle ret interessante vidneudsagn desangående. Særlig i Hanherred, hvor denne historie – aldeles bortset fra vor lille meddelelse – har vakt betydelig opsigt, vil sagen utvivlsomt blive fulgt med stor opmærksomhed.

Stadig samme dag kunne man finde et kort læserbrev:

Redaktør M. Aaberg, Thisted.

I anledning af den i det af Dem redigerede blad Thisted Amts Tidende for i går indeholdte, imod mig fornærmelige artikel, forlanger jeg herved, at De i et af de to første numre af nævnte blad bekendtgør, at jeg har gjort skridt til sags anlæg mod Dem for fornærmelsen.

Thisted, 6te oktober 1886.

Lorentzen, premierløjtnant.

Forgæves forligsprøve

9. oktober fulgte et kort mellem spil: *Forligsprøve. Redaktør Aaberg var i dag til forlig med chefen for gendarmeridetache-*

mentet i Thisted, premierløjtnant Lorentzen, i anledning af meddelelsen fra Bjerget forleden. Da forlig ikke opnåedes, henvises sagen til retten.

18. oktober: Premierløjtnant Lorentzen, chefen for de herværende gendarmere, har, efter hvad redaktør Møller på Thisted Avis meddeleler, fået bevilget fri proces i den af ham mod nærværende blads redaktør anlagte sag. At denne meddelelse er rigtig, har vi ingen grund til at tvivle om. Derimod tror vi, at bladet skulle beholdt sin snak om »usømmelige insinuationer« hos sig selv, til det under sagen har vist sig, hvor vidt der foreligger sådanne eller ikke. Hr. Møller skal tage sig i agt for, at han ikke får »usømmeligheden« i den forkerte hals.

Orden skulle der til

9. november meldtes: Udsat vidneførsel. I sagen mellem premierløjtnant Lorentzen og redaktør Aaberg angående historien fra Bjerget skulle i dag af Aaberg ved retten i Thisted have været ført syv vidner, som alle havde været til stede på Bjergets Kro hin markedsaften. Sagen udsattes imidlertid til i dag 14 dage, da Lorentzens beskikkede sagfører ikke ville tilstede vidneførslen, uden at hans mandant var indvarslet ved lovlig stævning, hvad han ikke tidligere havde forlangt. Som grund til udsættelsen angaves, at premierløjtnanten skulle i tjenesteanliggende til Østerild Kro, hvor der i dag holdes politisk Møde af Lavrids Skov.

Fra dette møde kunne redaktør Aaberg dagen efter fortælle, at Lavrids Skov, folketingskandidat fra Mors, havde samlet ca. 100 tilhørere, så godt som alle venstremænd. »Til at passe på de revolutionære tendenser i denne forsamling var mødt po-

litimestren fra Thisted, en politibetjent, gendarmløjtnanten og tre menige gendarmere. I forsamlingen herskede den ønskeligste ro, og det halvanden times foredrag påhørtes med udelt opmærksomhed«.

Foredraget får et kort referat, der viser, at Skov talte om enevælden i forhold til det konstitutionelle kongedømme. »Han betone- nede stærkt dettes fortrin frem for hint og dvælede særlig ved den politiske lighed, vi havde fået ved 5.juni-grundloven«

23. november: Sagen mellem premier- løjtnant Lorentzen og redaktør Aaberg. Efter at premierløjtnanten af Aaberg var indstævnet til at påhøre vidneforklaring i sagen, fandt denne sted i dag for retten her i byen. Samtlige af Aaberg førte syv vidner afhørtes, og da hans sagfører fandt de fremkomne vidneforklaringer tilstrækkelige, sluttede han hermed vidnesagen. Det ville ellers have været let at skaffe endnu flere vidner. Løjtnantens beskikkede sag- fører stillede i udsigt som en mulighed, at hr. Lorentzen nu ville til at føre vidner.

To vrede redaktører

På et sidespor til Bjerget-sagen går redak- tør Aaberg den 26. november til angreb på Thisted Amts Avis, fordi højrebladet havde kaldt en vis farver Jensen for angiver: »Farver Jensen er i denne sag ikke mere angiver end så mange andre, men vi kan godt forstå, at hans forklaring for retten er faldet premierløjtnanten, som personlig var til stede, lidt tungt for brystet. Skulle det nu end lykkes at skade hr. Jensen noget på en side, veed vi, at venstremændene på denne egn er så talrige, at de let kan holde ham skadesløs ved forøget søgning og således vise, hvad indbyrdes sammenhold formår«.

Den 27. november fyldte referat af den omtalte vidneførsel næsten hele forsiden på Thisted Amts Tidende, og det blev fortalt, at alle syv vidner fik forelagt de samme fire spørgsmål: Om de havde været til stede på Bjerget Kro om aftenen den 29. september – om de havde set premierløjtnant Lorentzen på nævnte sted og tid, – hvilket indtryk, vidnet havde fået af premierløjtnantens tilstand, – og endelig: Så vidnet, at premierløjtnanten ved to mænds hjælp blev ført fra kroen hen til sit kvarter, og kendte vidnet disse to mænd?

Det fører for vidt at gengive alle vidners svar, for de fortalte stort set det samme, selv om ikke alle havde set alt: De syv havde været på kroen, og de havde set premierløjtnant Lorentzen så tilsyneladende påvirket, at han ikke selv kunne rejse sig fra bordet. De to mænd, der havde taget ham i armene og hjulpet ham hjem til hans kvarter hos sognefogeden, var dr. Bjerrum og købmand Christensen fra Tømmerby. Farver Jensen, som på forespørgsel oplyste, at han havde været på kroen som opvarter, kunne fortælle, at premierløjtnanten, da han dagen efter var kommet på kroen for at betale sin fortæring, havde sagt noget lignende som: – Vi havde en ordentlig en på lampen!

Fair officer med tvært bagland

Uden tvivl ved samme retsmøde har premierløjtnanten henvendt sig til redaktør Aaberg, for denne skriver under lokalstoffet: – *Historien fra Bjerget. Premierløjtnant Lorentzen har anmodet os om at meddele, at det er imod hans ønske og til trods for en udtrykkelig truffen aftale, at redaktøren på Thisted Amtsavis har optaget det i*

En gendarm til hest og en anden til fods. Begge er udrustet med gevær og sabel, som de skulle fremtræde efter provisoriet af 1885.

vort gårnummer omtalte stykke, betitlet »En farlig opvarter«. En notits herom har redaktør Møller nægtet at optage.

Mellem kolleger

Denne notits har det moret redaktør Aaberg at skrive, for den afslører, at det er de højresindede myndigheder og ikke premierløjtnanten, der har krævet hele den halvkomiske retssag.

29. november kører Aaberg de store kanoner i stilling overfor redaktør og blad-cjer Møller på Thisted Amts Avis, der skiftevis omtales ved denne titel og som Thisted Avis. Overfor Møllers forargelse fremhæver Aaberg, at Møller selv bragte Tidendes historie fra Bjerget i fuld ordlyd straks efter fremkomsten den 5. oktober og siden har gjort alt muligt for at slå sagen stort op, hvilket løjtnanten med god grund er yderst utilfreds med: – Hvad bilder Møller sig i grunden ind? Er det ham, der skal føre sagen i sin avis, og nærer han mistillid

til herredsfoged Clausens upartiskhed, siden han sætter sig til på forhånd at skrive dommen?

Det kommer slet ikke gendarmsagen ved, – men Aaberg er vred over, at bladejer og redaktør Møller kalder ham »betalt redaktør« og spørger, om han da ikke selv tager sig betalt. Vistnok i 1879 erklærede redaktør Møller sig villig til ved siden af Thisted Amtsavis at trykke et venstreblad for Thisted Amt. Det fremgår af et brev, »som stadig eksisterer«, og det fremgår også, at trykkerlønnen foruden papir skulle være 60 – 80 kr. ugentlig. Højrebladets hjælp til ved brug af sit trykkeri at udbrede Venstres »falske lærdomme« skulle altså betales. »Herregud, Møller, hvad hjælper det Dem at være så arrig? Hvad har De egentlig ud af at tale så meget om betalte redaktører andet end nogle dunk på valnødden – et af Deres egne kraftudtryk – hvilke De ellers kunne være sluppet for. Hold Dem derfor heller lidt i skindet herefter!«

Det var i 1882, Venstres leder C. Berg stiftede Thisted Amts Tidende og skaffede det eget trykkeri med »betalt redaktør«. Tre år tidligere havde venstrefolk altså været i forhandling med det konservative avistrykkeri.

Redaktør Møller holdt sig ikke i skindet, men det gjorde Aaberg heller ikke. Den 11. december fortæller han, at »en højremand i Sydthy har efter erhvervet bevilling ladet sin søn døbe med navnet Christian den niende. («niende« formentlig med lille n). Hvilken sorg for den konservative fader, hvis det barn med tiden skulle blive venstremand«.

Her tog Aaberg fejl. Eller gjorde han? Et par dage senere noterer han sig for en misforståelse. Det omtalte barn i Sydthy var døbt Christian Wilhelm.

Hvilket var Christian den Niendes fulde navn! I tidens udbredte modvilje mod alt tysk var kongens mellemnavn ikke populært.

Lorentzens vidner

14. december bragtes referat af nyt retsmøde i Gendarmsagen fra Bjerget: *I dag førte premierløjtnant Lorentzen 6 vidner i den af ham mod redaktør Aaberg anlagte sag. De fire af dem havde imidlertid ikke set løjtnanten blive ført ud af kroen, hvilket kun var tilfældet med de to sidste, læge Bjerrum og købmand Christensen, som erkjendte selv at have haft ham under armen. De fire første vidner blev taget i ed efter endt forklaring, hvorimod denne ikke tilendebragtes for de to sidste, idet disse nægtede at besvare et af Aabergs sagfører stillet spørgsmål. Det henskødes herefter til dom-*

Satirebladet Ravn bragte denne tegning under overskriften »Husvant«. – Er De her?, spørger fru. Deres kæreste er her jo ikke mere. Jeg har skiftet pige. – Ja, svarer gendarmen. Jeg har også skiftet pige.

merens kjendelse, hvorvidt de kan nægte at afvise en sådan besvarelse eller ikke.

Sært nok havde Thisted Amts Tidende næsten ved siden af retsreferatet en lille vittighed:

En mand og en gris lå ved siden af hinanden. Grisen var ædru, men manden var fuld. Der kom da en person forbi, og han bemærkede: »Man dømmes efter det selskab, man vælger.«

Grisen rejste sig øjeblikkelig og gik sin vej. Manden var nødt til at blive liggende.

»Gemytlig« eller »plakat«

Den 21. december januar kunne byfogeden i Thisted, H. Clausen, afgøre sagen med de to sidste vidner: Købmand Christensen og læge Bjerrum. Det omstridte spørgsmål var, om redaktør Aabergs sagfører af de nævnte to vidner kunne få at vide, om de havde hjulpet premierløjtnant Lorentzen i seng, da de havde ført ham til kvarter hos sognefogeden. Nu afgjorde byfogeden på linie med Lorentzens sagfører:

Thi eragtes: Foranførte kontraspørgsmål nægtes forelagt vidnerne Bjerrum og Christensen.

Som vidne havde lærer Bagger, Tømmerby, den 14. december ment, at læge Bjerrum efter hjemførelsen af gendarmchefen spøgende omtalte ham som »gemytlig« eller tilsvarende – måske »plakat« eller sådan noget, men 21. december erklærede læge Bjerrum som vidne, at han absolut ikke havde sagt noget i den retning. Han og premierløjtnanten havde blot været i en stemning, »som man plejer at være efter en god middag«, og det var i den stemning, at han havde taget premierløjtnanten under armen, skønt officeren

absolut kunne have klaret sig selv. Derefter trak lærer Bagger sit udsagn om Bjerrums karakteristik tilbage. Han huskede slet ikke noget om den sag.

Købmand Christensen, der havde haft premierløjtnant Lorentzen under en arm, udtalte sig som dr. Bjerrum. Heller ikke han kunne indrømme, at Lorentzen var beruset – men i mørke var trappen ned fra kroens fordør farlig for de ikke stedkendte.

I et retsmøde den 11. januar var der lidt pindehuggeri mellem Aabergs og Lorentzens sagførere. Det gjaldt, om Lorentzens vidner havde talt sammen under retssagen. Det havde de, – men de huskede ikke, hvad de eventuelt havde sagt om den løbende sag og dens vidneførsler.

Skarpe skud i Aars

Mens M. Aaberg og andre derefter afventede sagens videreudvikling, gik striden andre steder i landet imod det forhadte gendarmkorps, der var oprettet ved provisorisk lov. I Aars Kro blev et par gendarmere, som efter et marked blev beværtet af kroejeren, så foruroligede af en truende menneskemængde, at den ene affyrede et par pistolskud. En mand blev ramt i hovedet og mistede et øje, mens en anden blev ramt i brystet. Efter en del tumult blev de begge indlagt på Hobro Sygehus, mens der i Aars indførtes »undtagelsestilstand«, idet ingen forsamling på over fire personer var tilladt!

En ordveksling

16. marts 1887 bringes et indlæg: *Som bevis for, at enkelte herredsfogeder forstår, at anvendelsen af gendarmere til ordenens*

opretholdelse let kan blive skæbnesvanger, og derfor indretter tjenesten herefter, kan tjene, at en herredsfoged nord for Limfjorden, som til et fornylig afholdt marked havde fået en del gendarmere tilsendt, lod disse forblive i deres kvarterer og udførte selv ved sit sædvanlige politipersonale ordenstjenesten. Gendarmene sås således slet ikke på pladsen. Omegnens beboere er herredsfogeden meget taknemlig derfor og udtaler højlydt deres påskønnelse af den trufne foranstaltning.

Måtte politimyndighederne overalt lære at følge det her givne eksempel, ville vi rimeligvis være fri for at høre eller se lignende katastrofer som de i Brønderslev eller Aars forefaldne.

A + R.

Brevet fik svar:

Hr. redaktør!

I anledning af et i Thisted Amts Tidende for 16.ds. under mærket A + R optaget inserat, hvori en herredsfoged nord for Limfjorden lovprises for den måde, hvorpå han anvendte de gendarmere, der var til stede på et i hans jurisdiktion for nylig afholdt marked, samt opstilles som et følgeværdigt eksempel for andre politimyndigheder, beder jeg Dem optage i Deres blad følgende berigtigende bemærkninger, der fremkommer under forudsætning af, at inseratet sigter til herredsfogeden i Hanherederne og Markedet i Fjerritslev den 5.ds.:

1. Den i anledning af nævnte marked tilstedeværende gendarmestyrke var ikke, som i inseratet anført, »tilsendt« men mødt efter herredsfogedens rekvisition for at holdes i beredskab, hvis brud på ordenen skulle forefalde.
2. At styrken ikke patruljerede på de til markedspladsen stødende veje, var begrundet i, at herredsfogeden viste be-

Gendarmene skulle kontrollere af færdsel, og her er anholdt en vandrende svend: – Alder 20 år, hår sort, næse stor, kroget. Den vandrebog er jo falsk. – Næ, bogen er ægte nok. Det er mig, der er falsk. (Fra satirebladet *Ravnen*).

folkningen den velvilje at tillade, at heste prøvedes på selve vejen, da den bløde markedsplads ikke ret vel egnede sig dertil, og ikke, som i inseratet antydtes, deri, at synet af gendarmere muligen kunne virke ophidsende på befolkningen.

Thisted, den 21. marts 1887.

Lorentzen, premierløjtnant,
chef for gendarmere detachementet
i Thisted.

Da dommen faldt

Først 27. september faldt dommen, og redaktør Aaberg refererede allerede samme dag:

Den af chefen for de herværende gendarmere, premierløjtnant Lorentzen, mod dette blads redaktør er i dag blevet påkjendt ved Underretten i Thisted. De i Thi-

sted Amts Tidende den 5. oktober f.å. fremsatte udtalelser om, at premierløjtnanten ved det nogle dage i forvejen afholdte marked i Bjerget var i en »sørgelig forfatning« og »uhyggelig tilstand«, samt at han »næsten blev båren til sit kvarter«, blev ved dommen erklærede døde og magtesløse, hvorhos redaktør Aaberg ikjendtes en mulkt på 100 kr. samt udredelse af sagens omkostninger, herunder 50 kr. til løjtnantens beskikkede sagfører, konsul Johnsen, og 15 kr. til sagfører Mynster i Løgstør.

Sagen vil blive appelleret.

»Ikke aldeles pålidelig«

Allerede den 29. september kunne den konservative Thisted Amts Avis bringe hele domsudskriften, og den 30. september citerer redaktør Aaberg den over en hel avisspalte, idet han oplyser, at han endnu ikke selv har fået den fra retten.

Dommen bringer ikke meget nyt ud over, hvad der blev meldt undervejs gennem det sidste års tid, men bl.a. oplyses, at premierløjtnant Lorentzen har afgivet forklaring og her bl.a. ønsket de afhørte venstremænds vidneudsagn afvist som »ikke aldeles pålidelig«, fordi de som sådanne »måtte være uvilligt stemt overfor gendarmerne«.

Det hed i herredsfoged Clausens konklusion: *Efter hvad der således er oplyst, må det vel antages, at citanten, da han forlod bordet i krostuen sammen med læge Bjerrum, kan have været påvirket af de nyde drikkevarer, men det ses ikke, at der ved de afgivne vidneforklaringer, der kun støtter sig til personlige indtryk og skøn, er ført bevis for, at citantens tilstand har været en sådan, at det har kunnet berettigede indstævnte til at karakterisere citantens til-*

Premierløjtnant M. E. Thørrestrup, Ringkøbing, blev pr. 25. oktober 1888 beordret til at bytte tjenestested med Lorentzen, så han blev gendarmchef i Thisted, Lorentzen i Ringkøbing med bopæl i Holstebro. De to officerer havde af forskellige grunde fået et akavet forhold til civilbefolkningen, og myndighederne har så fundet, at en kommanderet bytten gårde kunne være en løsning.

stand på den krænkende og fornærmelige måde, som sket er i den ovennævnte avisartikel. Byfogeden ville ikke tillægge vidnernes forskellige politiske anskuelser nogen betydning for hele sagen.

Straffen nedsat

Ved Overretten i Viborg opnåede M. Aaberg, at bøden blev nedsat fra 100 til 30 kr., og at en af rettens dommere fandt det godt gjort, at premierløjtnant Lorentzen havde været beruset den pågældende markedsaften. Overfor denne dom søgte og fik premierløjtnant Lorentzen fri proces for en appel til Højesteret, – men han nåede ikke at opleve dommen derfra.

I 1888 beordrede justitsministeren, at der skulle ske et stillingsbytte, idet premierløjtnant Lorentzen pr. 25. oktober blev gendarmerichef i Ringkøbing, mens premierløjtnant Marius Emil Thørrestrup, hidtil Ringkøbing, afløste Lorentzen i Thisted. Lorentzen søgte og fik tilladelse til under tjenesten i Ringkøbing at have bopæl i Holstebro.

I januar 1890 blev Lorentzen, knapt 40 år gammel, udnævnt til kaptajn, og med denne titel nåede han 4. februar at møde under tingsvidne i Herredstinget i Thisted, idet hans sagfører for Højesteret havde ønsket ny vidneførsel i den efterhånden ret gamle sag. Læge Bjerrum, købmand Christensen samt proprietær Gjørup, Vesløgård, blev afhørt om den aktuelle markedsaften i Bjerget Kro, og denne gang skulle de svare på spørgsmål om premierløjtnantens afklædning, men henholdt sig til de gamle vidneforklaringer, idet de ikke nu kunne huske nærmere. Læge Bjerrum var dog sikker på, at han alene havde hjulpet premierløjtnanten af med hans store rytterstøvler – ikke med afklædningen iøvrigt.

Lorentzens død

Så melder Thisted Amts Tidende den 6. marts 1890: *Dødsfald. Kaptajn i Gendarmerikorpsset Alfred Lorentzen (i sin tid chef for Gendarmerikorpsset i Thisted) er ifølge telegram til os gennem Ritzaus Bureau i går formiddag død på Kommunehospitalet i København.*

Kaptajn Lorentzens enke søgte kort tid senere forlig i sagen mod redaktør Aaberg, men denne afviste med henvisning til de mange vidner, som var besværet. Nu måtte sagen køres til ende.

Lægens hukommelse

Det blev den så, og 24. marts meldtes under overskriften Vidneforhør: *I den af afdøde kaptajn Lorentzen anlagte sag, der af kaptejnen var appelleret til Højesteret, afholdtes der på foranledning af Aaberg ny vidneforklaring i lørdags ved Hanherreders Ret. Et af de indkaldte vidner, pigen Marie Albæk, som i 1886 tjente hos sognefogeden i Bjerget, hvor gendarmofficeren havde kvarter, forklarede her, at hun hin markedsaften havde stået udenfor vinduet og set, at dr. Bjerrum klædte officeren af lige til linnedet. En anden ung pige, som havde ledsaget hende, havde set dr. Bjerrum trække frakken af officeren, men var derpå gået sin vej. – Som forleden omtalt kunne dr. Bjerrum ved et her i byen for kort tid siden afholdt forhør ikke huske, at han havde hjulpet officeren af andet end støvlerne.*

Højesterets afgørelse

Endelig den 18. april 1890 kunne Thisted Amts Tidende meddele, at »den 3 1/2 årige gendarmsag, som i sin tid af nu afdøde premierløjtnant Lorentzen anlagdes mod redaktør Aaberg, kommer i denne uge til endelig afgørelse ved Højesteret. For Lorentzen møder højesteretssagfører Asmusen, for Aaberg højesteretssagfører Svend Høgsbro«.

1. maj 1890: Højesteretsdom i gendarmsag. Højesteret har i dag afsagt dom i den af premierløjtnant Lorentzen mod redaktør Aaberg anlagte sag. Overrettsdommen, ved hvilken redaktør Aaberg er idømt en mulkt på 30 kr., stadfæstedes i henhold til de i denne anførte grunde, ved hvilke intet væsentligt fandtes at erindre,

og idet de nye vidneforklaringer ikke kunne føre til noget andet resultat. Omkostningerne for Højesteret ophævedes.

Politisk dom

3. maj bragte Thisted Amts Tidende uden kommentarer referat af proceduren.

Aktor, højesteretssagfører Asmussen, ville navnlig henholde sig til de vidner, der var for Lorentzen, og som man måtte stole på, idet de havde været sammen med ham og derfor bedst kunne bedømme hans tilstand. Ingen af dem havde set Lorentzen så beruset, at han ikke vidste, hvad han sagde og gjorde. At Aabergs vidner sagde det modsatte, kunne man ikke regne, thi de fleste af dem havde indrømmet, at de var venstremænd, og de kunne derfor ikke være uhildede dommere i en sag som denne. Asmussen fandt det urigtigt af bladene, at de trak sådanne historier frem og serverede dem i skarp sauce. Thisted Amts Tidende havde overdrevet betydeligt, og det måtte kræves, at Højesteret nu underkendte bemærkningen i Overretten om, at Lorentzen uden tvivl havde nydt berusende drikke til overmål.

Svend Høgsbro procederede til fuldstændig frifindelse for Aaberg. Også Høgsbro mishelligede visse blades tendens til at behandle sådanne sager i skarp sauce, men det havde Aaberg heller ikke gjort, tværtimod, der var anderledes fede boller for ham at møde frem med, men han havde refereret så kort, knapt og ædruelig som vel muligt. For Overretten anførte overretssagfører, cand. juris Thomsen i en fra den øvrige ret afvigende meningstilkendegivelse, at »efter de afgivne vidneforklaringer må det antages, at den påklagede sigtelse har været sand, for så vidt den

angår, at den indstævnte ved den under sagen omhandlede lejlighed har nydt spiritus til overmål, og at dette gav sig udtryk i hans holdning og gang«.

Det må anses for godt gjort, at læge Bjerrum har hjulpet indstævnte med afklædningen. En pige så udefra gennem et vindue, at han hjalp ham af med støvler og frakke. Så gik hun, men en anden pige blev og så lægen afføre løjtnanten uanstændige klædningsstykker, indtil han sad på sengen i det blotte linned. Så gik også hun, men er villig til at aflægge ed på sin forklaring.

Det er meget taktløst af underretssagføreren, at han har udspurgt vidnerne om deres politiske overbevisning, for den kommer ikke sagen ved, sagde Høgsbro videre. Havde man stillet modpartens vidner et lignende spørgsmål, ville man vist have fået de samme graverende svar, hvis det da er graverende, at et vidne hylder samme politik som den, han vidner for. Der kan på ingen måde gives modparten ret i, at hans vidner er de mest troværdige, fordi de har siddet og drukket sammen med løjtnanten hele aftenen. Denne havde også selv dagen efter ytret, at »det var en ordentlig en, vi havde på lampen i går«.

Sagens behandling for Højesteret strakte sig over to dage, og på andendagen fremhævede Asmussen, at han ikke skulle bevise, Lorentzen var ædru den pågældende aften. Det var modparten, der skulle bevise det modsatte. Hvis udsagnene fra Lorentzens vidner ikke var sande, skulle de være menedere allesammen.

Høgsbro: »Jeg forstår ikke, at aktor bruger så hårde ord. Jeg vil ikke sigte løjtnantens vidner for mened, men kan heller ikke anse dem for særligt troværdige, blot fordi de har siddet og drukket med løjtnanten hele aftenen. Det er dog højst sandsynligt, at disse honoratiores hører til højre-

Da gendarmkorpset blev afviklet i 1894, havde selv venstrefolk glemt gammelt uvenskab, så der blev ifølge Alfred Schmidt i Blæksprutten noget af en landsorg, hvor gendarmere forlod deres landsbyer. Nogle af dem tog en kæreste med, andre lod en baby blive.

partiet, og er venstrefolkene tilbøjelige til at se med uvilje på gendarmene, så er til gengæld højremændene lige så tilbøjelige til at se med velvilje på dem«.

Så faldt dommen – med stadfæstelse af Overrettens dom og desuden med Højesterets ord for, at venstrefolk ikke var troværdige, når det gjaldt gendarmsager.

Ni år med politisk politi

Gendarmkorpset var i al hast oprettet ved et provisorium i 1885, da regeringen og Højre blev stærkt opskræmte ved, at en sindsforvirret ung mand affyrede en pistol mod konseilspræsident Estrup. Venstre så på attentatet med forfærdelse, men fik alligevel pålagt den moralske skyld.

I de første år var der mange sammenstød mellem befolkning og gendarmeri, der vitterligt var et politisk politi, men efterhånden blev der mere fred i dansk politik og dermed også omkring gendarmene, og de mistede i løbet af få år al politisk betydning, fremgår det af nogle betragtninger, redaktør M. Aaberg skrev den 16. maj 1890 – altså et par uger efter dommen ved Højesteret. Som foran nævnt var gendarmeforstanderen på den tid premierløjtnant M. E. Thørrestrup.

I Thisted, resumerede Aaberg, var man i 1885 begyndt med 15 gendarmere under en premierløjtnant, men efter få års forløb var styrken nede på en gendarmeforstander, en sergent og tre menige, hvoraf den ene var chefens oppasser, og to fungerede som politibetjente, fordi amtet efter gendarm-

provisoriet havde fundet det passende at spare alle politiets landbetjente væk. Nu i tirsdags (23. maj) havde byfogeden i byrådet ladet forstå, at han ønskede den ene af de to gendarmere ansat som politibetjent. »Det var jo ret tilfældigt, om der blandt gendarmene fandtes folk, som var skikkede til at udføre politiarbejde«.

Byfogeden synes at mene, skrev Aaberg, at en enkelt politibetjent ville være mere værd end to gendarmere, men for lægmandsforstand er det rent ubegribeligt, hvad nytte befalingsmændene gør. Politimestrene kan jo let kommandere de få menige gendarmere, der er tilbage, mens gendarmeriets mange over- og underbefalingsmænd let kommer til at give ordrer på tværs af politimestrenes.

Ville regeringen søge gennemført en ordning, hvorved det, som gendarmeriet koster, anvendtes til lønning af kommunalt politi, ville der sikkert til denne bys part blive så mange betjente, at der næppe blev anledning til at spæde en eneste øre til ekstra af kommunens kasse.

Gendarmeriet i Danmark eksisterede endnu indtil 1894, da det forsvandt ved det store politiske forlig mellem Venstre og Højre, der var forvarsel for systemskiftet i 1901.

Gammelfar og husflidsbevægelsen

Artiklen beskriver husflidsbevægelsen med udgangspunkt i maler Jens Pedersen, Heltborg. Han var morfar til artiklens forfatter, der betegner ham som Gammelfar.

Min bedstefar Jens Kirk har jeg skrevet en del om ud fra hans dagbøger 1866-1906, men jeg havde to bedstefædre, som hver på sin vis har givet mig en enestående kultur-arv. Min fars forældre blev kaldt Bedstefar og Bedstemor, mens min mors forældre var Gammelfar og Gammelmor. Begge bedstefædre var døde, før jeg blev født, hvorimod begge bedstemødre var enker i mange år. Jeg kan i dag som pensionist ærgre mig over, at jeg ikke har spurgt dem noget mere om familien.

Gammelfar var en lille, pukkelrygget mand, vel ikke over 145 cm høj. Gammelmor var 19 år, da de blev gift, hvorfor jeg som ung ofte har tænkt, hvad hun havde set i en halvgammel mand på knap 40 år, nærmest en krøbling, men hun beskrev altid deres ægteskab og det hjem, som de sammen byggede op, som var hver dag et eventyr.

Gammelfar, hvis navn var Jens Pedersen, var i 1870 kommet fra Ydby til Heltborg, hvor han nedsatte sig som maler. Det var i Bedstefars dagbøger, jeg lærte ham at kende. De havde fundet sammen i den store religiøse bevægelse, som efter 1864 drog over landet. Bedstefar skrev i dagbogen: »Søndag den 1. februar 1874, streng vinter med hård frost. Om morgenen gik jeg og Jens Maler (hans kaldenavn) til Ydby til kirke kl. 9, derefter besøgte vi nogle af hans venner i Dover, hvor vi spiste til middag. Herefter gik vi over fjorden (isen) til Thyholm, her var vi i kirke i Lyngs kl.

1.30, derfra lige hjem, hvortil vi kom lidt før aften.«

De to blev venner for livet.

Gammelfar var søn af en enlig mor, som hed Maren Jensdatter, født 2. september 1804 i Hassing, hvor hendes far havde en lille fæstegård, derforuden var han lægdsmand og skoleholder. Han døde i 1816 fra kone og 6 børn i de værste kriseår, landet har oplevet, årene efter statsbankerotten i 1813. Ved at studere i de gamle arkiver har jeg fulgt min oldemors liv efter konfirmationen, hvor hun kom ud at tjene bl. a. i Visby, Grurup og Ørum. Hendes sidste plads var på Kirkegård i Ydby, som ejedes af løjtnant Svint; her var hun i 7 år, mest for at passe hans syge mor. Her som andre steder fulgte gode skudsmål hende.

Til maj 1843 flytter hun hen til en lille gård i Refs. Hun var gravid, måske var det et sted, hvor hun for sit arbejde kunne få den fornødne hjælp ved fødslen. Her fødte hun sin dreng den 18. august 1843. I det gamle arkiv læser jeg, at han var svagelig ved fødslen, hvad jeg engang forelagde min læge. Han sagde, at det sikkert har været en medfødt tuberkulose, der har været årsag til hans handicap. Vi må i dag undres over, at hun har holdt liv i ham. Måske har Vorherre haft en mening med den lille, handicappede dreng. Hans livshistorie blev en solstrålefortælling. Men først har moderen gået gruelig meget igennem.

Barnefaderen, en tjenestekarl fra Dover, var løbet fra sit ansvar, hvad man kunne

Gammelfar som 70-årig. Det eneste billede som findes af ham.

dengang, når man var standhaftig nok. I folketællingen fra 1845 står der, at hun sad til leje med sit »uægte« barn og levede af at spinde og strikke. Et uægte barn var dengang en skandale. I 1846 flyttede hun med ham til Tvolm. Måske har nogen ladet hende høre, nu hun havde født et uægte barn, at det var Guds straf til hende, at drengen var handicappet. Så det var måske på grund af chikaneri, at hun flyttede så ofte.

I 1850, da Jens var 7 år, stod han opført som almissebarn på gården »Kielsingård« i Dover. Måske har problemerne oversteget moderens kræfter, så hun har overgivet ham til sognet. I Kielsingård havde de tre børn på hans alder, så jeg tror, han har haft

det rimelig godt. Efter sin konfirmation fik han plads på en anden gård i Ydby.

Moderen var i 1864 flyttet til Heltborg og sad til leje hos en ældre kone i et lille, gammelt hus, hvor hun også levede af at spinde og strikke. I 1870 flyttede Jens til Heltborg hos moderen, hvor han startede en malerforretning. Der blev fortalt om ham, at det eneste grundlag var, hvad han havde lært sig selv. Den 29. marts 1883 skrev Bedstefar, at han var til Jens Maler og Anes Bryllup; desuden var et par andre naboer og Gammelmors (Anes) forældre med. De var fra Klitmøller og var kommet til Heltborg i 1875, hvor de havde købt et lille husmandssted.

Gammelmor blev ham en fantastisk støtte. Malerforretningen voksede hurtigt, omfattede snart hele Sydthy med næsten altid to svende, hvoraf den ene som regel var Gammelmor, indtil børnene kom. Den første var min mor i 1888, derforuden tre piger mere samt en dreng, der som voksen overtog malerforretningen. En søn af ham er i dag malermester i Norge, og en dattersøn er maler i København.

At han efter datiden drev en stor malerforretning, fortæller Bedstefars dagbøger om. Som sin gode ven skrev han tit om ham. Han hentede i Doverodde et læs malervarer, der ankom dertil med dampskibet »Limfjorden« fra Aalborg eller København. Hvem malerens kunder var, må man gætte sig til. Når jeg ofte kører gennem Øland, hvor der nu kun bor en ældre dame, tænker jeg ofte på, at der i gårdens velmagtsdage vel var mindst 10 karle, 3-4 piger og herskabet, der sikkert ofte havde celebre gæster. Der skulle være fint malet. Der har som Øland været flere mindre herregårde i Thy, som sikkert har været blandt Gammelfars kunder. Min søster Stinne fortalte, vel efter Gammelmor, at maleren og

hans svende ofte var væk i flere dage. Vi kan tænke os, at når en større gård f.eks. skulle have hele gården malet, så har malerne overnattet. De har nok spist i folkestuen sammen med karlene. Næsten alle fødevarerne var hjemmeavlede, så det betød ikke så meget med en 2-3 mand mere ved bordet.

Bedstefar skrev i sin dagbogen, at i marts måned 1897 var Heltborg kirke lukket, fordi der skulle indsættes nye stole, som også skulle males, hvad der var Gammelfars gerning. I Thy, hvor der er mange kirker, har de sikkert også givet ham en del malerarbejde. Det var ikke i de små landbohjem, han tjente sine penge. Når de gik på arbejde om morgenen, var de som nævnt ofte væk i flere dage og måtte medbringe malerbøtter, pensler m. m. Det var en stor byrde, de måtte bære. Man må undre sig over, at den lille, handicappede mand kunne holde til det. Om det fortalte min søster Stine, at de unge mennesker døjede med at følge ham. Han gik ikke, han nærmest småløb hele tiden.

Husflidsbevægelsen

Gammelfar var glødende afholdsmand og oprettede en afholdsforening i Heltborg og var dens formand til sin død, men han havde ikke nok i det. Efter nytår 1887 begyndte han at holde husflidsskole for unge mennesker i en lille stue på 11-12 kvadratmeter, hvor han også havde malerværksted. Det var mine to bedstefædre, som sammen havde oprettet en husflidsforening. Bedstefar skrev, at der hvert år i marts måned var afslutning på vinterens arbejde en søndag eftermiddag, når præsten havde eftermiddagstjeneste i Heltborg kirke. Fra kirken fulgtes Bedstefar

med præsten til Jens Malers, hvor der holdtes en lille fest, og en del af det, de unge havde lavet, blev solgt på auktion.

Jeg blev fascineret af det. Det var ikke husflid som i Blichers »E Bindstouw«. Jeg var på biblioteket for at se, om der var litteratur om emnet. De havde ikke noget, men skaffede en bog fra Det kongelige Bibliotek. Husfliden var ikke de to bedstefædres opfindelse. Statsbankerotten i 1813 efterlod landet i ubeskrivelig fattigdom, som ikke var forvundet, da næste tragedie meldte sig, de to slesvigske krige, som tærede yderligere på økonomien. Det var særlig den ulykkelige krig i 1864, hvor tabet af Sønderjylland nærmest lammede befolkningen. Landbruget stod i stampe, drev alt for meget kornavl af dårlig kvalitet. Det eneste, vi havde at sælge til udlandet, var faktisk stude, overvejende fra Vestjylland.

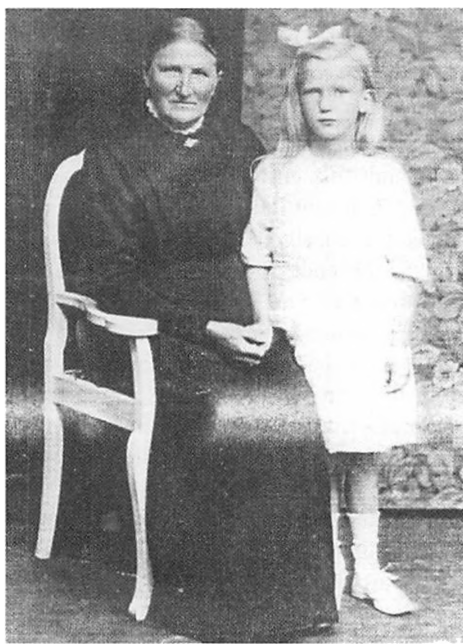
Ved krigens afslutning, hvor store dele af Jylland og Fyn var besat af preusserne, ryddede de nærmest landsbyerne for heste, kvæg og korn, da de drog hjem. Resultatet var blandt folk en modløshed, som udløste en uhyggelig fattigdom, en stor arbejdsløshed og medfølgende lige så uhyggeligt drikkeri. Brændevin var jo billig.

Lyspunktet var Dalgas, hvis valgsprog var: »Hvad udad tabes, skal indad vindes!« Han tænkte på de store hedearealer i Jylland, hvor en stor del kunne opdyrkes og omdannes til frugtbart agerland, og hvad der ikke kunne opdyrkes, skulle plantes til med træer. Mange arbejdsløse fik tilbud om at komme ud på heden for at grave huller til plantning, men det var en 10-12 timers arbejdsdag og en dagløn på 30-40 øre, så man kan udmærket forstå, at de betegnede arbejde som en forbandelse.

Der var fremsynede mænd, som så en chance i forædlede produkter som smør,

flæsk og æg. England og Tyskland, der var ved at blive store industrilande, var interesserede i disse varer. Der kom de religiøse bevægelser, der bredte sig ud over landet, bl. a. den nydannede Indre Mission, hvis hensigt det var at lære de unge, at arbejdet kunne være en glæde. Der kom afholdsbevægelsen, hvis mål var nedlæggelse af kroerne. Det hjalp til med at løse problemet med drikkeriet, og man fik, hvad landet havde brug for, en vågen dansk ungdom.

Her kommer ritmester Clauson-Kaas ind i billedet. Hans mål var, at de unge i fritiden skulle beskæftiges med noget sundt og godt. Han sagde, at han som ung havde mødt fjender som soldat. Men de sidste 20 år havde han brugt al sin tid på at bekæmpe samfundets værste fjende: ledigheden, der er roden til alt ondt. De bedste

Gammelmor med sit første barnebarn, min ældste søster Stinne, f. 1912. Hun var den eneste af os søskende, som huskede Gammelfar.

våben til denne kamp var hammer, økse og høvl, og den bedste hær var de unge mennesker i huggehuset. Husflid var det rette middel, og den var billig.

I 1871 gæstede Clauson-Kaas grev Danneskjold på Samsø, ejer af herregården Brattingsborg, som venner var de knyttet sammen i 3-årskrigen 1848-50. Han har måske haft de samme retsprincipper som Clauson-Kaas. De unge skulle lære, at arbejde kunne være en glæde. Sammen med den kendte lærer N. C. Rom oprettede de den første officielle husflidsskole i Tranbjerg. Her skulle de unge i deres fritid lære at lave alt fra børster, malkestole, hjulbør og møbler med mere. Hvad de ikke selv havde brug for, kunne de sælge og på den måde i deres fritid tjene en skilling i stedet for at sidde på kroen og drikke pengene op. Derforuden lærte de at blive deres egne håndværkere.

Året efter indbød grev Danneskjold til husflidsfest på godset, hvor der blev afholdt auktion over de genstande, som ønskedes solgt. Derefter var der fællesspisning i et dertil rejst telt i skoven. Her blev det pointeret, at der hvert år gik store pengesummer ud af landet til ting, som kunne tilvirkes hjemme ved husflid. Det blev en uforglemmelig aften for alle, som var mødt til denne første udstilling.

Husfliden bredte sig langsomt til de øvrige små byer på øen og til det øvrige land, men der var store problemer at løse, bl. a. fremskaffelse af lokaler og husflidslærere. I 1871 blev der i København dannet Det danske Husflidsselskab af Clauson-Kaas og lærer N. C. Rom m. fl. Dette selskab begyndte at udgive et lille hæfte, som blev udsendt over hele landet med det formål at agitere for husflidens goder og velsignelser. I 1878 skete der stor fremgang for bladet, idet alle dengang bestå-

ende foreninger blev opfordret til at blive medlem af hovedforeningen. Man havde da ret til at skrive i bladet om arbejds gang. Det kunne blive en hjælp til selv-hjælp. Disse blade er samlet i bøger, som regel 3 årgange i hver. Den første bog, jeg fik, var med årene 1887-88 og 89. I den fandt jeg Gammelfars navn flere steder, så jeg blev endnu mere fascineret af det. Jeg har haft næsten alle bøger indtil 1935. Jeg fik taget aftryk af det vigtigste, og ud fra det har jeg lavet denne betretning.

I 1880 oprettedes kursuscenter i København, hvor 50-60 personer hvert år kunne blive uddannet som husflidslærere. Det foregik på en skole, som i ferietiden blev stillet til rådighed til formålet. Undervisningen blev betalt af samfundet, men rejsen derind, ophold m. m. måtte kursisterne selv betale, trods det var alle pladser hurtigt besat. På første hold var en lærer og kirkesanger ved navn Peter Eriksen fra Vejstrup ved Kolding, født i Hoptrup 1836. I efteråret 1880 oprettede han en husflidsskole i Vejstrup, hvad han berettede i Husflidstidende om foråret. Der var 31 elever – 18 drenge underviste han hver onsdag fra 6 til 9 om aftenen og lørdag fra 3 til 6, 13 karle hver fredag fra kl. 4 til 10.

»Når skolen sluttede om aftenen, havde vi altid et opmuntrende ord til eleverne om husflidens nytte og velsignelse, og når derpå et par aftensange var sunget, gik enhver glad til sit hjem. Nogle havde over en halv mil at gå,« skrev Eriksen og fortsatte: *»Jeg var træt, ja dødtæt, når jeg en aften havde arbejdet med 18 drenge eller 13 karle, men jeg var altid glad. Det står for mig, som havde jeg gjort en god gerning som husflidslærer.«*

Peter Eriksen blev den store drivkraft i dette arbejde. Som tiden skulle vise, fik den stor social, moralsk og økonomisk

betydning for landet. Han blev et eksempel for andre, særlig fordi han gjorde det uden vederlag i den dybe fattigdom, som rådede. I landet var der ingen penge at betale med. Bestyrelsen for Husflidsselskabet lagde hurtigt mærke til P. Eriksens fortrinlige evner, først som kursist og senere som lærer. Han blev valgt ind i selskabet i København. De manglede en mand til at rejse rundt i landet og holde foredrag og vække interesse for sagen. For at kunne det fik han lov til at holde hjælperlærer. I selskabet fandt man hurtigt ud af, at man i den jyske skolelærer havde fundet den rigtige. Snart var P. Eriksen kendt over hele landet. Overalt var der bud efter ham til at holde foredrag og hjælpe med at oprette nye foreninger. Resultatet udeblev ikke. Overalt skød nu sunde husflidsforeninger op til gavn for samfundet.

Der var enkelte gange, han i Husflidstidende beskrev en foredragsrejse. Togdriften var nu nogenlunde landsdækkende, men han skulle altid hentes og bringes fra og til stationen, ofte 8-10 km på en kold hestevogn. Endnu var der ingen telefoner, så alt skulle tilrettelægges pr. brev.

På Samsø, hvor husfliden startede i 1871, og hvor greven, som omtalt, året efter indbød til husflidsfest på godset, blev det en tradition, at han hvert andet år indbød hele øens befolkning til fest i sin 400 tdr. land store bøgeskov, som lå i det sydøstlige hjørne af øen. På en turné var P. Eriksen den 29. juni 1886 gæst ved festen, hvor han i et langt foredrag, som blev hørt af ca. 1200 mennesker, talte om husflidens store betydning. På festpladsen var der anlagt dansegulv og ophængt kulørte lamper. Her kunne folk nyde deres medbragte mad.

Under spisningen holdt P. Eriksen en lille tale om husflidens sociale betydning,

at fattigdommen ville dale i samme grad, som husfliden gik frem. De bedre stillede i samfundet tjente derfor sig selv ved at støtte husfliden. Da man et par år før havde bygget nyt husflidshus på Samsø, skænkede greven tømmeret dertil fra egen skov. Der var flere godsejere, der som han ofrede meget til husflidens fremme. Mange har sikkert erfaret, at det var rigtigt, hvad der var P. Eriksens motto, at den danske husflid har hjulpet mange bort fra lastens vej.

Han skrev samme år 1886: *»Fra 30. november foretog jeg en rejse fra mit hjem i Vejstrup om aftenen og overnattede i Kolding. Her i mit logi hørte jeg om aftenen en uhyggelig samtale mellem 2 unge mennesker, der brugte deres vinteraftener til at gå rundt til de forskellige beværtninger for at drikke halve bajere og andre våde varer, som øllet gik ind gik forstanden ud. De sad og handlede under stygge eder og ukvemsord. Jeg ynkede i mit stille sind disse to unge mennesker og tænkte ved mig selv, hvilken lykke for de unge, der tidligt vænnes til at anvende deres fritid på en god og sund måde, i stedet for at drive den bort i lediggang, der så let fører ind på lastens vej.*

Jeg blev glad ved min virksomhed i den sags tjeneste og gik med mod på også at ville udrette noget på denne rejse, om Vorherre vil give mig lykke. 6. december ankom jeg i voldsomt uvejr til Skalstrup (Lemvigegnen) fuldstændig gennemblødt, men jeg var heldig at slippe ind til flinke folk, hvor jeg fik mit tøj tørret. På et siddebræt i en fjællevogn blev jeg dagen efter i en frygtelig kulde kørt til næste møde, som var i Nørre Nissum, så jeg var ikke rigtig vel; men hvem, der vil sidde godt og ligge godt, skal jo blive hjemme. Vil man virke for en sag, man tror på, må man tage de strabadser, som er forbundet dermed.«

På denne tur var han også i Vestervig, Snedsted, Thisted, Kåstrup, Hals og flere steder.

Husflidsskolen i Heltborg

Gammelfar startede husflidsskole i sit hjem efter nytår 1887. Jeg tænker, han er blevet fascineret af P. Eriksen og hans gerning, da han var på turné i Thy. Man sagde om Gammelfar, at han havde en medfødt evne til at kunne lave alting, men i sommeren 1887 tog han på kursus i København for at blive en mere fuldkommen lærer.

Jeg erfarede engang, at en kusine, som boede på Holstebroegnen, lå inde med en stak breve, som Gammelfar og hans kone havde udvekslet de 10 måneder, han var i København. Det var gribende breve, som fortalte om et sjældent godt ægteskab. I disse breve kom jeg til at kende Gammelfar.

I sit første brev hjem fortalte han, at de var nogle stykker, som boede på en slags pensionat, én af dem var en lærer Hansen fra Kåstrup. I brevet står der:

»Vi står op kl. 6 og drikker morgenkaffe, derefter går vi hen på skolen, hvortil der er en halv times gang. Vi begynder med en morgensang til orgelmusik, derefter bekendes troen, og vi beder fadervor, (hvad gammelmor var glad for at høre). Derefter arbejdede vi til middag. Vi er 31 mænd og omtrent lige så mange kvinder (hvad der også var berettet i Husflidstidende). Middagsmaden køber vi på skolen. Der er to retter mad og rigeligt, men det koster også 35 øre, så du kan tro, det er meget dyrt for os. Der er et andet sted, vi kan købe det for 30 øre, men så skal vi gå en lang vej efter det.«

Han beretter i et brev om en ung mand, P. Vestergaard, hvis mor levede som enke i

Heltborg og som sikkert gerne ville vide lidt konkret om, hvordan det gik sønnen derovre. Det var ikke gået ham så godt. Han havde mødt sin kone i København, hvor de havde købt en forretning. Den var gået på tvangsauktion, og de sad nu til leje i samme gade, hvor Gammelfar boede. De havde solgt de møbler, de kunne undvære, hvad de havde levet af til nu, hvor de nærmede sig 1. august, da huslejen skulle falde for et helt år, 18 kr. Hans kone var rejst hjem til sine forældre, bare for at få føden. Nu ville P. Vestergaard prøve at gå til en pantelåner, om han kunne belåne deres sidste møbler, så de kunne få huslejen betalt, ellers blev de smidt på gaden den 1. august. Da skrev Gammelfar hjem: *»Ane, jeg lånte ham 20 kr., så han kunne få huslejen betalt. Han havde nu fået lidt arbejde på Kvægtorvet, så med Guds hjælp kommer han nok over det.«*

Sommeren 1887 var meget tør, hvorfor Gammelfar i et brev hjem skrev: *»Kan du finde noget at stoppe i koen?»* Hendes svar var: *»Det er et stort forlangende, jeg går med den i landevejsgrøften et par timer hver dag, ellers skulle jeg slå korn til den, og det kan jeg ikke nænne.«* I deres brevveksling havde de diskuteret, om hun skulle rejse til København og være hos ham de sidste dage af kurset, og derefter rejse hjem sammen, for de savnede hinanden grueligt; men hun var bange for ene at tage den lange rejse, og hun var også bange for, at den grå ko vil savne hende.

Rejsen til København foretog Gammelfar med dampskibet »Limfjorden«, der lagde til ved alle havnebyer langs Limfjorden, og derfra sejlede til København. Det kostede kun det halve af en togbillet. Det blev bestemt, at når han skulle rejse hjem, skulle hun rejse til Nykøbing og tage imod ham der. Hun skrev: *»Du kan tro, jeg skal nok*

være i Nykøbing og tage imod dig der, så kan vi følges ad på damperen til Doverodde, der holder Jens Kirk (Bedstefar) med hestevognen og tager os med til Heltborg.«

Hjemvendt startede Gammelfar igen husflidsskolen i november, hvad han berettede om i Husflidstidende. Han havde haft 17 karle to aftener om ugen og 11 drenge to eftermiddage om ugen og ved sin kones hjælp nogle piger til håndgerning.

For P. Eriksen blev husflidsarbejdet mere og mere tidkrævende. I året 1888 sendte bestyrelsen et andragende til rigsdagen, om Eriksen kunne blive fritaget for sin lærergerning og udelukkende beskæftige sig med husflidsarbejdet med en løn, han kunne leve af. Dette blev bevilget. Han flyttede derefter med familie til Kolding med titel at husflidskonsulent. Om året 1890 skrev han:

»Jeg har i året holdt 54 møder i Jylland, 25 på Sjælland og 25 på Fyn og omliggende øer. Når jeg har været hjemme, i reglen når vi har de lange vinteraftener, har jeg været optaget af en omfattende brevveksling. Jeg fører nøjagtigt bog over min korrespondance, gemmer og markerer alle breve, jeg modtager, ligesom jeg kopierer de afsendte. Disse bøger fortæller, at jeg i 1890 har afsendt 1037 breve og modtaget adskilligt flere. Mange af disse breve angår jo rejser og møder og kan fattes i korthed, men en stor del af de afsendte er svar på spørgsmål i husflidssagen og må besvares mere eller mindre konkret.«

Hos Gammelfar skete der også en del. I 1882 havde han købt 1 ha jord ved siden af huset, hvor de sad til leje. Her havde de bygget et lille skur, så de kunne holde en ko, da de stadig havde hans mor på aftægt. Hun døde i 1886. De forventede sikkert også, at der skulle komme børn, så pladsen blev snart for trang. I 1889 byggede de det

afbillede hus på deres egen grund. Her i husets vestre ende var der malerværksted på 30 kvm., der også tjente som husflids-skole, en lille stald i den modsatte ende til to køer og en gris til hjemmeslagtning, et får samt nogle høns. Af kornavlén fik de på møllen lavet mel og gryn, så de var faktisk selvforsynende med alt. I en vinkel fra stalden var en lille lade. Han fik tinglyst 1900 kr., som jeg vurderer, byggeriet må have kostet. Jordstykket, som han købte i 1882, gav han 900 kr. for, sikkert betalt med opsparede penge.

Bedstefar skrev i dagbogen 6. december 1891: »Om aftenen var jeg i skolen for at høre et foredrag af husflidskonsulent P. Eriksen, som da var på foredragsturne her i Nordjylland. Jeg havde hentet ham ved stationen om morgenen og kørt ham dertil næste morgen.« Han havde den dag besøgt begge mine bedsteforældre, som boede nær hinanden. Det var sikkert med stolthed, Gammelfar viste ham sit nye hus, hvor malerværkstedet også tjente som husflidsværksted.

I 1892, da min far var 11 år gl., begyndte han sammen med sin to år ældre bror at gå på husflidsskole. Ifølge Bedstefars regnskabsbog betalt de hver 5 øre pr. gang, samt 50 øre i kontingent. De voksne betalte det dobbelte. Den daglige betaling var for lys og varme og kontingentet til værktøj m.m.

Hvis vi tager 1887, som han refererede om i Husflidstidende med 17 karle á 10 øre pr. dag, 1 kr. i kontingent og 11 drenge

á 5 øre pr. dag og 50 øre i kontingent, og hvis vi regner med 30 dage som i 1891, så har en vinters indtægt været 67 kr. og 50 øre. + lidt fra pigerne, i alt 70 kr. til lys og varme samt erkendtlighed for at lægge lokaler til. Kontingent i alt 22 kr. 50 øre til værktøj. Her som alle andre steder var løn til lærerne 0 kr.

P. Eriksen skrev i året 1892, at den danske husflid stod så højt, at en på en almindelig husflidsskole uddannet ungkarl kunne lave et stykke arbejde, man turde byde vort kongepar som gave ved majestæternes guldbryllup, idet den mappe, hvori de 80.000 skolebørns adresse til kongeparret var lagt, var skåret i almuestil af en sjællandsk ungervend.

Kong Christian den Niende var medlem af Gentoftes Husflidsforening, og når han besøgte de store landmandsforsamlinger, var det ikke med mindst interesse han besøgte husflidsafdelingen, hvor han ofte kunne dvæle ved og tale om den lille tjenstedrengs og fattige husmands arbejde.

Peter Eriksen fik intet langt liv i sin vel-signelsesrige gerning. Den 2. februar 1897 døde han af kræft. Gribende mindeord blev skrevet om ham i Husflidstidende og i aviserne. Hans navn var kendt over hele landet, der var ikke den egn, hvor han ikke havde venner. Altid var der glæde, når man ventede konsulentens besøg, altid var Eriksen på farten, utrættelig og usvækket drog han om. Der var i ham et sind så kærligt, et hjerte så fromt, at enhver måtte holde af

		1891			
Harli	27	Niels i Husflidsskolen	30 Dage	á 5 ø.	1 50
		Ligeledes for Andreas	16 Dage		80
		Materiale til dem der for			2 86

Uddrag fra Bedstefars dagbog 1891.

ham. Hans bortgang efterlod et savn, som synes uerstatteligt. Den 8. februar jordedes han på Vejstrup kirkegård. Der var mødt mange, der boede syd for grænsen. I slæde blev kisten kørt de 8 km til Vejstrup, hvor flere hundrede mennesker ventede på ligetoget. Den smukke kirke var med 500 mennesker overfyldt. Her talte den nuværende og den forrige præst gribende om den afdøde.

Der blev efter hans død i Husflidstidende samlet ind til en mindesten. Det blev en smuk granitsten, som den dag i dag står på Vejstrup kirkegård og er fredet for eftertiden. Den blev afsløret den 5. juni 1897 af afdødes svigersøn, som i 1888 efterfulgte P. Eriksen som lærer og kirkesanger i Vejstrup. Denne svigersøn, som hed Niels Bundgaard, var ligesom sin svigerfar en fremragende dygtig lærer, og særlig som kirkesanger gjorde han god fyldest. Han var farfar til sangeren Poul Bundgaard.

Niels Bundgaard var også husflidslærer. Det blev hvert år bekendtgjort i Husflidstidende, hvem der var på kursus. Her er et lille udklip fra 1887, der viser, at han var sammen med Gammelfar. Måske har de to fundet sammen som venner:

25. *Maler J. Petersen, Heltborg.*

26. *Lærer N. Bundgaard, Vejstrup.*

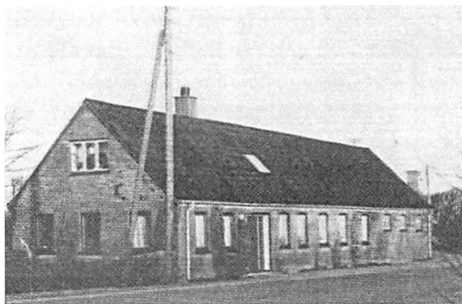
Jeg vil gå tilbage til 1813-14, hvor statsbankerotten medførte en uhyggelig fattigdom, og videre til 1914, hvor Danmark som verdens førende eksportør af landbrugsvarer var på vej til at blive et rigt land. Det skal andelsbevægelsen have æren for, også Dalgas som pioner for hedens opdyrkning skal have del i æren. En stor ære må nok tilskrives de religiøse bevægelser, der gik over landet og bl. a. havde som mål at lære de unge, at arbejde kunne være en glæde. Afholdsbevægelsen gjorde et kæmpearbejde for at komme det

store drikkeri til livs, men jeg vil hævde, at den største pionergerning blev gjort af husflidsbevægelsen, af alle de lærere, som uden vederlag ofrede al deres fritid på denne gode samfundsgerning.

Peter Eriksen blev en legende i dette pionerarbejde, hvor resultatet af hans arbejde var ca. 400 husflidsforeninger ud over hele landet, tilmeldt selskabet i København plus mange, som ikke var tilmeldt. Der blev i disse år oprettet mange hjem for psykisk handicappede, også der blev de beskæftiget med husflid. P. Eriksen blev et eksempel for andre lærere, der ofrede deres fritid på denne samfundsnyttige gerning uden vederlag, der var ingen penge til det. Én af dem var Gammelfar.

Huset, som Gammelfar lod bygge i 1889, blev efter hans død solgt til en ung tømrersvend, Chr. Overgaard, født 1901, hvis far havde en lille gård i nærheden. Hans kone var ligeledes fra en naboejendom. Chr. Overgaard drev tømrervirksomhed dér omtrent til deres diamantbryllup i 1991. Da han var den eneste, der kunne huske Gammelfar, kørte jeg en dag til Heltborg for at aflægge ham et besøg. Jeg viste ham billedet og spurgte, om han kunne kende denne mand. Han så på det lidt, så sagde han: *»Det er da Jens Måler«*. *»Kan du huske ham?«* spurgte jeg, og han svarede: *»Den mand glemmer jeg aldrig, bedre og mere reelt menneske end ham har vist aldrig levet«*.

Den lille, handicappede mand, født uden for ægteskab, fik sin opvækst som almissebarn på en gård. Han blev hurtigt engageret i den store religiøse bevægelse, som efter 1864 drog over landet. Han gjorde et kæmpearbejde for afholdsbevægelsen og husflidsbevægelsen. Han var én af pionererne, som i forrige århundrede lagde grunden til, at vi i dag lever i et godt og rigt

Gammelfars nye hus, bygget 1889.

land. I al sin gerning havde han en fantastisk støtte i Gammelmor. Sammen fik de oparbejdet en efter datidens målestok stor malerforretning. De kom i deres livsgerning til at præge deres tid og egn, og sammen fik de skabt et godt hjem for deres fem børn, der alle kom på højskole, og pigerne fik deres uddannelse som syersker.

Fysisk var han ingen stærk mand, og han stoppede med husflidsarbejdet lige efter århundredskiftet, men afholdssagen, som var hans hjertebarn, fortsatte han med til sin død. Den 29. marts 1908 fejrede Gammelfar og Gammelmor deres sølvbryllup, som denne avisomtale beretter om:

»I mandags fejrede maler Jens Pedersen og hustru i Helthborg deres Sølvbryllup. Der blev i dagens anledning vist det alderstegne brudepar stor opmærksomhed. Lykønskninger og gaver strømmede ind til dem i stor mængde, især må nævnes en meget værdifuld gave fra den stedlige afholdsforening, der tillige overrakte dem en kalligraferet adresse fra dens medlemmer som tak og påskønnelse for det store banebrydende arbejde for afholdssagens rejsning og vækst i kommunen, som er udført af sølvbrudeparret nu i næsten en halv menneskealder. Om aftenen samledes i deres hjem en talrig forsamling af sognets beboere og venner ude fra, som

ønskede at fejre højtidsdagen sammen med dem, og man fik nu et klart bevis for, at deres liv og virksomhed i sognet har vundet agtelse og forståelse. Da ægteparret endnu med usvækket interesse følger med i tidens forskellige spørgsmål både de sociale og de åndelige, er de således vidner om, at det lader sig gøre at bevare sin sjæls ungdom op under de grå hår, – gid mange kunne nemme den kunst.«

Min oldemor Maren Jensdatter døde den 4. oktober 1886 efter et strengt liv, men hun oplevede at se sin dreng blive godt gift og blive en god og dygtig samfundsborger. Hos ham nød hun sine sidste år. Gammelfar døde nytårsdag 1919. Derefter fik Gammelmor 28 år som enke.

Sluttelig vil jeg berette, hvad en kendt mand skrev om husfliden i 1920: *»Det vil ganske vist være umuligt med tal at påvise, hvilken pengeværdi husfliden har for vort land, men det vil være let at påvise, at husfliden bidrager til at skabe mange lykkelige selvstændige hjem, thi lige så sikkert at fliden nytter tiden, lige så sikkert vil tiden lønne fliden, og det er målet for husflidsbestrebelse i Danmark.«*

I dag, hvor vi nærmer os et nyt århundredskifte, kan vi se tilbage på, hvad mange pionerer i forrige århundrede udrettede, så vi i dag lever i et godt, rigt land. Det kan bekymre os lidt at se det uhyggelige drikkeri og misbrug af narkotiske stoffer, som ødelægger livet for en lille gruppe. I mange år har vi haft stor arbejdsløshed, hvad der også var i årene efter 1864 og i trediverne. Der bliver her i landet hvert år ofret milliarder af kroner på afvænnning, men det synes håbløst. Der skulle nok i stedet sunde beskæftigelser til. Derfor vil jeg slutte med de ord, som var P. Eriksens motto: *»Den danske husflid har hjulpet mange mennesker bort fra lastens vej.«*

Bager A. C. Dragsbeck, Nørregade 9

I årene 1890-1916 var A. C. Dragsbeck bagermester i Thisted. Hans livsforløb er kortlagt af Bent Christensen, der er gift med et barnebarn. Redaktionen har fået lov til at plukke i familiesagaen.

I Skanderborg kunne man i juni 1930 læse følgende notits i den lokale avis:

Et haardt ramt Hjem

Rentier Dragsbeck, Skanderborg, havde forleden den Sorg at miste sin Hustru, der døde efter lang Tids Sygdom. Dragsbecks første Hustru døde for en Del Aar siden. Der var i første Ægteskab 11 Børn, af hvilke 8 er døde. Den stærkt prøvede Mand har saaledes i Løbet af en ikke særlig lang Arrække fulgt sin første og anden Hustru og otte Børn til Graven.

A. C. Dragsbeck døde to år senere. Af dødsannoncen fremgår det, at begravelsen skal foregå i Thisted den 10. oktober 1932. Der var med andre ord stærke bånd, der knyttede forbindelsen til Thy - ikke mindst et løfte til den afdødes første hustru.

Anders og Maren Kathrine

I Klitmøller blev skibsfører Christen Andersens Dragsbeck og hustru Ane Marie Christensdatter Odde den 30. december 1861 forældre til en dreng, der blev døbt Anders Christensen Dragsbeck. Det var deres andet barn, men senere kom der yderligere fem. Han var den første søn, derfor baserede de opdragelsen på, at han skulle efterfølge faderen.

Efter konfirmationen i Vester Vandet

kirke kom Anders da også ud at sejle, men havets udfordringer inspirerede ikke den unge Dragsbeck. Under en landgang i Skotland afmønstrede han og forlod søfarten til fordel for en læreplads som bager. Som udlært bagersvend returnerede han til Danmark i 1889 og medbragte en pæn kapital, der finansierede købet af ejendommen Nørregade nr. 9 i Thisted. Han erhvervede borgerskab som bager og kunne begynde indretning af forretning og bageri.

En ung frøken passerede dagligt hans forretning. Det var Maren Kathrine Møller

Dødsannonce for A. C. Dragsbeck. Denne stavemåde er konsekvent fastholdt her i artiklen, selv om familienavnet i andre annoncer ofte skrives Dragsbæk.

Christen Andersen Dragsbeck 1831-1904 og Ane Marie Christensdatter Odde 1833-1920.

Brandi, der var datter af murer Jens Møller Brandi og Else Marie Henriksen. Hun var den ældste af seks børn, født den 18. oktober 1864 i Vestervig, hvor familien boede, før den flyttede ind i Nørregade.

Efter skoleafslutningen og konfirmationen i Thisted kirke begyndte Maren Kathrine som »hoteljomfru« på Hotel Thy i Storegade. Hotellet var i 1877 blevet overtaget af Staffan Poulsen. Maren Kathrine havde arvet moderens gode forstand og evne til at analysere en situation. Som tiden forløb, høstede hun fordel af at ændre arbejdsgangen på hotellet. Det imponerede hotelejer Poulsen og frue, og de kontaktede forældrene for at udtrykke deres tilfredshed.

Få måneder efter Anders Dragsbecks ankomst til Thisted kunne han meddele sin forlovelse med Maren Kathrine. Hun modtog et lille sølvur, som han havde købt hos urmager N. Andersen i Vestergade.

Tirsdag den 1. april 1890 dannede Thisted kirke rammen om vielsen af hoteljomfru Maren Kathrine Møller Brandi og bager Anders Christensen Dragsbeck. Brylluppet fandt i øvrigt sted samme dato som åbningen af forretningen.

Anders Dragsbeck som ung bagersvend.

Maren Kathrine Brandt som ung pige.

På Hotel Thy blev bryllupsfesten holdt af hotelejer Poulsen og frue, det var deres gave. De havde udsendt invitationer til brudeparret og deres otte gæster. En hvid stofserviet, med broderede initialer KD (Kathrine Dragsbeck), lå ved hver af de tolv kuverter.

Åbningen af bagerforretningen var selvfølgelig et samtalemne i Nørregade. Bageren vidste de ikke så meget om, men Maren Kathrine var kendt som en imødekommende personlighed. Hun passede forretningen og plejede en voksende kundekreds. Kunderne kunne også følge med i den glædelige begivenhed, der ventede.

Søndag den 12. april 1891 berigede Maren Katrine sin mand med en datter,

der blev døbt Anna Marie Dragsbeck. I hurtig rækkefølge kom der herefter yderligere ti børn i ægteskabet. Selv om dødeligheden dengang var større end i dag, blev familien Dragsbeck hårdt ramt. Af de 11 børn blev kun 3 så gamle, at de selv stiftede familie. De er afmærket med * i nedenstående liste:

- Anna Marie Dragsbeck *
12. 04. 1891 - 02.09.1969
- Else Marie Dragsbeck
26. 04. 1892 - 04.01.1910
- Christen Andersen Dragsbeck
16. 05 1893 - 19. 01. 1894
- Christine Jensine Dragsbeck
06. 12. 1894 - 10. 04. 1905
- Christian Andersen Dragsbeck
21. 09. 1896 - 31. 03. 1916
- Jens Møller Dragsbeck
26. 07. 1898 - 17. 08 1898
- Ingeborg Chathrine Dragsbeck
07. 10. 1899 - 17. 12. 1923
- Agnes Margrethe Dragsbeck
12. 07. 1901 - 13. 11. 1917
- Jens Gunnar Dragsbeck *
13. 11. 1902 - 19. 02 1966
- Ellen Dorthea Dragsbeck *
07. 07. 1904 - 28. 07. 1981
- Niels Harald Dragsbeck
14. 10. 1906 - 09. 02. 1907

Træk af familielivet i Nørregade

I midten af 1890'erne begyndte bager Dragsbeck at bringe varer ud til kunderne. Ordningen blev godt modtaget, og der blev

snart anskaffet en brødvogn og ansat en mand til at køre med den. Et rullende brødsalg var en realitet. Senere blev ordningen afløst af faste brødsalg. Samtidigt begyndte bager Dragsbeck at komponere nye opskrifter. Det medførte finere dej og anderledes brød.

Både i Nørregade og på udsalgsstederne var der et stigende salg, og omkring århundredskiftet blev der ansat en bager-svend og en bagerikarl i bageriet og en bagerjomfru til forretningen. Et par år senere blev der yderligere ansat en bager-svend og en karl, så der nu var en bemanning på fem personer i bageriet.

Maren Kathrines forældre, Else Marie og Jens Brandt, gik dagligt over Nørregade for at give en hjælpende hånd med i nr. 9. Efter at Else Marie blev enke i 1894, blev hun af alle kaldt »Bedste Brandt« og fortsatte med at være en uvurderlig hjælp for sin datter og svigersøn.

Også til Anders Dragsbecks forældre i Klitmøller var der god kontakt. Det kom

1911		Thisted	
		Skuld	Kredit
Jan	Thisted bank. 100. 1/2	14	83
Jan	3. d. Brød 20. 1/2	1/2	55
8	Brød 45. 3/4	20	65
Jan	10. Ummet brød 80. 1/2	50	10
13	Spæde brød 65.	Brød 50	95
17	Brødslykter 25.	Spæde brød 55.	80
19	1/2. 1/2. brød 20.	Amal! 20	55
20	1/2. 1/2. brød 15. 1/2	Spæde brød 24.	59
21	1/2. 1/2. brød 20. 1/2	Brød 20.	90
25	Brød 41. 1/2	Ummet brød 20	60
26	Brødslykter 16. 1/2	1/2. 1/2. brød 20.	32
27	Brød 12. 1/2	Spæde brød 120.	132
28	1/2. 1/2. brød 20. 1/2	1/2. 1/2. brød 20.	40
Jan	1. 1/2. 1/2. brød 30. 1/2	1/2. 1/2. brød 20.	50
3	1/2. 1/2. brød 10. 1/2	Brød 31	71

A.C. Dragsbecks butikskladde, hvor kundernes gæld blev noteret. Thisted Museum.

især Anders og Maren Kathrines ældste datter Anna Marie til gode. Da hun senere skulle blive min svigermor, har jeg derfor hørt en del om bedsteforældrene, Ane Marie og Christen Dragsbeck. De havde overtaget deres hjem efter hans far, Anders Christensen Dragsbeck, der var født 1804 i Klitmøller og omkom 50 år senere på en rejse til England.

Anna Marie var kun syv år, da hun første gang tilbragte en sommer hos bedsteforældrene. Det blev hun så glad for, at hun også det følgende år bad om at tilbringe sommeren i Klitmøller. Den første sommer så bedsteforældrene, hvor svært Anna Marie havde det. Hun sov sammen med bedstemoderen i alkoven, og en aften inden aftenbønnen fik bedstemoderen hende til at give tankerne ord. Det gav hende en sjælelig ro, og hun følte en særlig glæde, da de bad morgenbønnen ved bordet.

Bedstemoderen havde et stort talent for talbehandling. Hun afregnede mange af fiskerskippernes fangster og passede deres regnskaber. Som følge deraf kom der mange skipper til hendes hus. Det havde stor

Else Marie Brandt, f. Henriksen, kaldet Bedste Brandt 1839-1910.

interesse for Anna Marie. Hun nød deres opmærksomhed og lyttede til de mange beretninger.

Anna Marie havde ondt af sin mor. De sidste fødsler ændrede hende. Anna Marie skrev til sin moster og morbror i Amerika og beklagede sig på moderens vegne. Børnene var dejlige, og alle var glade for dem, skrev hun, men hendes mor virkede ulykkelig.

I 1906 var Maren Kathrine igen gravid, og kræfterne tillod ikke, at hun kom ud af sengen. Efter fødslen i oktober var hun så svag, at Bedste Brandi måtte hjælpe hende med alt, og for familien blev tiden en prøvelse. Den nyfødte døde i februar 1907.

Søndag den 20. oktober 1907 måtte en sørgende familie tage afsked med en datter, mor og hustru. Bedste Brandi sad ved Maren Kathrines dødsleje og hørte sin datters sidste ord til Anders: »Sammen skal vi hvile i det hvide kapel.« Og sådan blev det. Maren Kathrine blev på vestre kirkegård

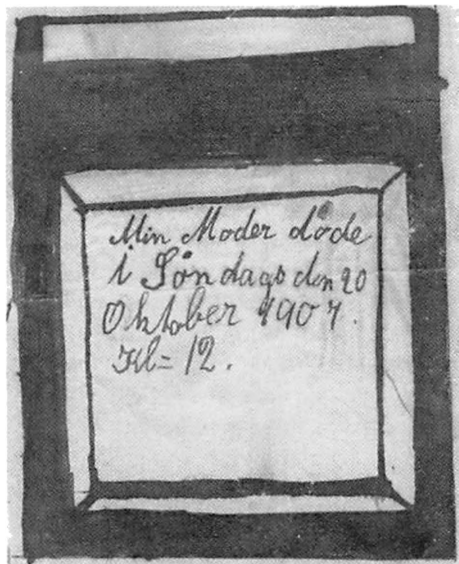
nedsat i et, af hvide kakler, muret kapel med plads til to kister.

Bedste Brandi døde tre år senere i en alder af 72 år.

Opbrud

Allerede da Anders og Maren Kathrine mistede deres første barn, gav troen dem håbet. Efter hendes død fandt Anders glæde i at deltage ved møderne i Indre Mission. Ved missionens forårsstævne i 1908, med deltagelse fra andre byer, fordelte stævneledelsen de mange deltagere i mindre grupper. På den måde kom Anders til at kende købmand Morten Jepsen, hans hustru Mariane og deres døtre Maren Petrine og Sara.

Efter stævnet kom Anders til bibelæsning i købmandens hjem i Nørregade. Han måtte dog konstatere, at det ikke kun var bibelen, der fangede hans opmærksomhed. Petrine, der havde hans mindre børn i søndagsskolen, gjorde indtryk på ham. Hun var 40 år og arbejdede på apoteket i

Den 11-årige Christians sidste hilsen til sin mor.

Bryllupsbillede 1908 af Anders Christensen Dragsbeck og Maren Petrine Jepsen.

Sådan så Nørregade ud omkring det tidspunkt, da A. C. Dragsbeck forlod byen (1916). Nummer 9 er huset til højre med kringlen.

Thisted, men boede hjemme. Med sin venlige og varme udstråling vandt hun børnene for sig, og den 18. august 1908 blev Anders og Petrine gift i Thisted kirke.

I 1914 blev sønnen Christian 18 år, og hans læretid som bager var udstået. Det var meningen, at han skulle inddrages i driften af bageriet for senere at overtage det. Den 1. april 1915 holdt A. C. Dragsbeck sit forretningsjubilæum, men i slutningen af 1915 blev Christian imidlertid ramt af sygdom, og et halvt år senere sad Anders ved hans bære i kapellet på vestre kirkegård. Nedbøjet af sorg besluttede han at forlade sit bageri og forretning.

Ved det føromtalte forårsstævne havde såvel Anders som Petrine knyttet venskab med folk fra Skanderborg. Efter sønnens død kom der nu bud fra Indre Mission i Skanderborg om, at et hus i Skanderup

stod tomt og klar til indflytning. A. C. Dragsbeck solgte hus og forretning og rejste fra Thisted i 1916.

Familien Dragsbeck indrettede sig i villa »Fredely« i Nørregade vis-a-vis Skanderup kirke. Det var et naturskønt område med have ned til Skanderborg sø. Her fik Anders nogle gode stunder, bl.a. med at passe sit hønsehus.

Flytningen indbar dog ikke, at de familiemæssige tab ophørte. Året efter flytningen døde Agnes Margrethe kun 16 år gammel, og i 1923 døde Ingeborg Chathrine i København i en alder af 24. Begge blev de begravet på Skanderup kirkegård.

De tre overlevende børn var dog efterhånden kommet godt i vej. Anna Marie blev i 1923 gift med bagersvend Lauritz Haslund Handest. Året efter kom deres eneste barn, Kirsten, til verden. I 1933

købte de en bagerforretning i Horsens. Her faldt de dog ikke til, og de vendte tilbage til hovedstaden. De etablerede sig i Victor Bendixgade 3 og fra 1940 i Vanløse. Lauritz døde allerede i 1944, og Anna Marie solgte forretningen og flyttede med Kirsten til Frederiksberg.

Jens Gunnar kom i lære som bogbinder i Skanderborg. I 1933 blev han gift i Assens med Anna Hansine Christiansen, der lever endnu. To år senere blev han som sine søskende ramt af en lungesygdom. Han blev dog rask igen efter at have fået fjernet den ene lunge, og med Anna Hansines hjælp opbyggede han et mindre bogbinderværksted i Assens.

Ellen Dorthea fik i sit første ægteskab 3 børn med Søren Sørensen. Ægteskabet blev opløst, og hun blev gift 2. gang i 1933 med møbelsnedker Henry Hørberg. De købte hus i Viby ved Århus, hvor han indrettede værksted i kælderen. Ægteparret flyttede i 1964 til Frederikshavn, hvor han fortsatte sit virke som møbelsnedker indtil kort før sin død i 1979.

Efter Petrinens død fik A. C. Dragsbeck en husbestyrerinde. I slutningen af 1931 flyttede de til Møllegade, hvor han fejrede sin 70-års fødselsdag. Her sad han i sommeren 1932 og udfærdigede en liste over sine kære, de fleste af dem kunne han forsyne med en dødsdato.

Nørregade 9 i 1904. Fra venstre er det Ingeborg Chatrine, bagerjomfru, barnepige med Jens Gunnar på armen, Christine Jensine, Christian, Agnes Margrethe, Bedste Brandt, Else Marie og Anna Marie. I døren Maren Kathrine og Anders Dragsbeck. Til højre for døren ses en mestersvend, en bagersvend og to bagerikarle.

CHRISTEN H.

En husmand fra Tømmerby

I 1891 udkom "Husmand Andreas Kristensens Levnedbeskrivelse". Det lille skrift på 21 sider fik forfatteren på egen bekostning trykt på Thisted Amts Tidendes Bogtrykkeri. Det mest iøjnefaldende ved Andreas Kristensens beskrivelse er, at han i løbet af 25 år boede over 30 forskellige steder og prøvede lidt af hvert.

I det følgende uddrag er bl.a. udeladt et længere afsnit om et ophold i Vendsyssel. Artiklen indledes med en lille biografi, der er udarbejdet af Gudrun Kaspersen og Ingvard Jakobsen.

Andreas Kristensen, med tilnavnet Esdal, blev født i Højstrup, Tømmerby sogn, d. 7. juli 1845. Hans forældre var husmand Christen Kristensen Bundgård og hustru Karen Pedersdatter, kaldet Esdal. Faderen døde allerede den 20. januar 1859, kun 49 år gammel. Andreas Kristensen gik i skole i Tømmerby hos lærer Peder Christensen Myrup, der fra 1852 til 1856 var egnens rigsdagsmand, valgt i Bjerget Kredsen. Andreas var, som han selv skriver, tidligt ude at tjene, og det gik ud over hans skolegang. Som afgangskarakterer fik han i opførsel mg, men i kundskaber kun g minus.

Andreas Kristensen blev konfirmeret i Tømmerby kirke d. 15. april 1860. Han blev gift som 20 årig i samme kirke d. 19. september 1865 med Elna Nielsdatter, der var født i Sverige 1837. Hun kom fra Kollerup sogn d. 10. maj 1859 for at tjene hos mejeristen på Selbjerggaard. I 1861 opholdt hun sig i Klim, for her fødte hun i januar måned sønnen Carl Frederik Nielsen, døbt i Klim kirke d. 3. marts. I kirkebogen står:

»Moderen ugift Elna Nielsdatter, tjenende på Selbjerggård, indtil maj 1860. Havde ved barnefødslen ophold i Klim, udlagt som barnefader, tjenestekarl Lars Johnsen i Kaldborg, Gøttrup Sogn.«

Den 25. januar 1865 fik Elna Nielsdatter endnu en søn, Niels Christian Kristensen. Som barnefader anføres Andreas Kristensen, som ifølge kirkebogen i Tømmerby vedgår sig faderskabet og vil give barnet sit navn. Endvidere fortæller kirkebogen, at pigen for otte år siden kom fra Sverige og nu bor sammen med barnefaderen i Chr. Nielsen Jungs hus i Tømmerby. Kort tid efter giftede parret sig, og i kirkebogen tilføjes, at bruden har børn både med brudgommen og tidligere.

Parret flytter meget rundt i de følgende år, men ved folketællingen i 1890 bor de på Tømmerby Hede, hvor han betegnes som husmand og arbejdsmand. Andreas Kristensen døde i Tømmerby Kær d. 2. januar 1899 og blev begravet på Tømmerby kirkegård d. 9. Han blev da betegnet som slagter i Tømmerby Kær.

Levnedbeskrivelsen i uddrag:

Jeg er født i Højstrup, Tømmerby Sogn, i Aaret 1845. Min Fader hed Kristen Bundgaard og min Moder Karen Kristensdatter; de vare meget fattige, idet de kun ejede et lille Hus uden Jord i nævnte By.

I min Barndomstid maatte jeg gaa meget alene hjemme, da min Fader og Moder vare nødsagede til at gaa ud paa Arbejde for at tjene det fornødne til vor daglige Føde og Klæder; af den Grund blev min Skolegang meget forsømt, hvilket siden har været mig til stor Skade, da Livet har budt mig at tage fat paa saa mange forskellige Forretninger. Tidlig kom jeg ud at tjene mit Brød, thi allerede som 7 Aars Dreng tiltraadte jeg min første Tjeneste, og da jeg var 12 Aar gammel, mistede jeg min Fader.

Fra 14 Aars Alderen maatte jeg sørge for mig selv, men det gik ikke altid bedst, da jeg af Naturen var en meget vild Krabat, og da jeg kom i 19 Aars Alderen, tænkte jeg allerede paa at blive gift, hvilket ogsaa lykkedes for mig, da jeg var 20 Aar; men da havde vi rigtignok 2 Børn.

Det kneb svært med at holde Bryllup, og det blev af den Grund heller ikke meget, vi satte overstyr derpaa, da vi ikke havde mere, hverken af Penge eller Tøj, end vi maatte laane. Min Kone maatte sælge sin sorte Kjole for at faa den første Dyne til en Seng; men vi skulde ogsaa have Husly.

Den første Plads, vi havde, var hos Jens Jung i Tømmerby. Der sad vi til Leje en Vinter, men vi vare 2 Familier om en Stue; det var ikke rart. Saa om Foraaret flyttede vi til en Mand i Langvad, som hedder Jens Kristian Nielsen, som vi ogsaa skulde bo i Stue sammen med; der blev vi kun en Maaned. Derpaa flyttede vi til min Moder i Tømmerby; der kunde vi af flere Grunde ikke blive, og vi vare ogsaa der kun en Maaned.

Nu var det umuligt for mig at faa noget Hus til Leje, og jeg maatte derfor gaa til Sogneraadet; dette havde et Hus, som stod tomt, og det gav de mig Lov til at flytte ind i for det første; det var jo strængt for unge

Folk. Nu boede vi der til næste Foraar, saa lejede jeg et Hus i Tømmerby af Kr. Jakobsen og Kr. Pedersen. Det var en meget daarlig Hytte, thi der var kun en Stue og ikke en Gang Skorsten paa Huset. Jeg skulde give 6 Rigsdaler i Husleje om Aaret, men det værste var, jeg skulde betale 3 Daler, før jeg flyttede i Huset, og dem havde jeg nær aldrig faaet fra paa den lille daglige Fortjeneste. Dog fik jeg dem omsider, og glade vare vi over atter at kunne faa Tag over Hovedet, om end det kun var daarligt.

Imidlertid imødegik vi nu en meget trang Tid; jeg skulde nemlig paa Sessionen om Efteraaret, og der blev jeg udskreven til Marinesoldat, og den første April blev jeg indkaldt. Med Tjenesten gik det dog en Del heldigere, end jeg havde ventet; jeg meldte mig nemlig som Fyrbøder og kom til at tjene 24 Kr. om Maaneden; den hele Tjeneste varede kun 4 $\frac{1}{2}$ Maaned, dog det kunde jo ogsaa være længe nok, da jeg havde Kone og 3 Børn, som ventede paa mig derhjemme i det fattige Hus.

Vi vedbleve nu at bo der om Vinteren, men saa kom jeg til at tænke paa, at det kunde være rart selv at eje et Hus og lidt Ejendom til, men desværre, Penge havde jeg aldeles ingen af, og der maatte nødvendigvis Penge til, dersom jeg skulde faa mit kjæreste Ønske opfyldt.

Paa samme Tid var Bjerget Sparekasse bleven oprettet, og da jeg hørte, at det nærmest var for Smaafolk, at Kassen var oprettet, saa tænkte jeg strax, at der maatte man kunne blive hjulpet; men mindst tænkte jeg paa, hvad jeg skulde døje, før jeg fik en Kavtion.

Jeg havde imidlertid kjøbt et Hus i Langvadbjerge, hvorpaa der strax skulle udbetales 100 Kr. Langt om længe lovede en Mand mig at være Kavtionist for det

halve, og saa sagde han, at jeg skulde hilse en anden Mand fra ham og bede ham, at de i Fællesskab skulde kavtionere; men han sagde nej, han kunde ikke forsvare det for sin Familie. Det kunde jeg ikke godt forstaa, da Manden ingen Børn havde og var en velstaaende Mand; men ligemeget, jeg maatte gaa med den Besked. Jeg gik nu til en anden Mand og sagde ham, hvordan Sagerne stode sig, men der fik jeg det Svar: Du kunde have kommet til mig først, nu vil jeg ikke.

Dermed gav jeg mig fortabt, men dog blev der Raad. Den Mand, som først havde lovet at hjælpe mig, fik selv en Mand til at kavtionere for den anden halve Sum, og nu fik vi Pengene, hvorpaa jeg og min Familie med største Glæde kunde flytte ind i det Hus, som vi kaldte vort eget, om vi end havde laant alt, hvad vi havde givet derfor.

Skjønt jeg var fattig, saa spillede jeg dog ufortrøden. Første Aar byggede jeg 10 Alen til Husets Ende, og andet Aar købte jeg et Stykke Hede til 400 Kr., og snart fik jeg en stor Del opdyrket, men jeg kom ogsaa til at skylde 800 Kr., en ikke ubetydelig Sum paa en saadan lille Ejendom.

I Vendsyssel havde jeg en Søster, som var gift, og de havde en Gaard der paa 11 $\frac{1}{2}$ Skp. Hartkorn, men grundet paa for smaa Omstændigheder kunde min Søster og Svoger ikke blive der længere. Han skrev nu til mig om at komme derned at købe deres Gaard. Jeg syntes ikke, at det var noget for os, som var saa fattige, men nok en Gang blev jeg opfordret til at komme derned, og jeg rejste saa de 17 Mil paa mine Ben, og Bestemmelsen blev nu, at jeg skulde overtage deres Gaard.

Jeg rejste saa hjem til Kone og Børn og fortalte, hvad sket var, at nu skulde jeg til at være Gaardmand. Jeg solgte saa mit Hus og alt, hvad vi havde, undtagen Seng- og

Gangklæder, og da havde vi 300 Kr. i Behold. Derpaa rejste jeg med Familie efter Vendsyssel til for at overtage vor Gaard. Det var først i December Maaned. Vi havde 2 Børn den Gang, 2 var døde.

Saa, nu fik vi at vide, hvad det var at være Gaardfolk; jeg havde jo prøvet at være Husmand. Manden hentede os 3 Mil borte. Da vi kom paa $\frac{1}{2}$ Mill nær Gaarden, kom der Bud, at vi endelig maatte sørge for at faa en Sæk Tørv med, da der ikke var Spor af Ildebrændsel i Huset.

Men det var endda ikke det værste; der var næsten ingen Tag paa Husene, og Væggene laa for største Delen paa Jorden. Besætningen paa Gaarden bestod for Tiden af 2 Heste, 1 Føl og 3 Køer. Foder var der nu ikke meget af, saa Besætningen kunde snart være stor nok; der var nemlig blot et Fag i Laden, som der var Foder i, og det var Havre, men da jeg skulde til at se til det, var Toppen pisket af det. Der havde nemlig været Avktion paa Gaarden lige efter Høsten, saa der var næsten hverken Korn eller Foder, og Kreaturerne var af en meget ringe Slags; den ene Hest skød jeg, og Føllet solgte jeg for 64 Kr., en Ko slagtede jeg, og en Ko satte jeg hen paa Foder; saa bestod Besætningen af en Hest og en Ko, og vi var Gaardfolk, »tænk ved det«.

Derpaa flyttede vi til et Hus i Utterup ved Sundby, som jeg havde forpagtet og skulde give 50 Kr. for for et halvt Aar, som jeg maatte betale forud. Se der var vi kun en Maaned, de 50 Kr. var altsaa borte. Vi var jo fremmede, og Fortjenesten var lille, hvorfor vi blev enige om at rejse til vor Fødeegn igjen. Jeg havde den Gang en Hest og Vogn tillige og saa endelig den Gang saa mange Penge, at vi kunde komme dertil

igjen, hvor vi var kommen fra; dog ikke til vort gamle Hus, men derimod gjaldt Rejsen den Gang til »Seldahirs«, som er beliggende i umiddelbar Nærhed af Selbjerggaard i Han Herred og ejes af en og samme Mand. Det var rigtignok ingen fin Lejlighed, vi der fik, thi Stuen, som vi skulde bo i, havde kort før været brugt som Faaresti, og dog havde den gode Ejer ikke saa meget som ladet en Kalkbørste passere Væggene, før jeg flyttede ind. Der boede vi i 6 Uger, saa blev jeg dog kjed af at være der, skjønt Lejen ikke var ret stor; men hvad, der kunde jo heller ikke forlanges ret meget af en saadan Stue (eller Sti). Derpaa flyttede jeg til et Hus i Højstrup (uden Jord), hvor vi saa var om Vinteren, skjønt det ikke var bedre, end hvor vi sidst kom fra. Om Foraaret flyttede vi derfra uden at eje 1 Øre, men skyldte derimod 20 Kr. bort.

Nu efter at have siddet til Leje paa 4 forskellige Steder, talte jeg med min Kone, om det ikke kunde være rart endnu en Gang at faa et Hus kjøbt og være Ejer af (skjønt jeg ingen Ting havde). I en ube-nævnt By boede en Mand, med hvem jeg var lidt i Familie, og som havde Penge. Ham henvendte jeg mig til for at faa ham med ud at købe et Hus og tillige laane mig nogle Penge, hvilket han ogsaa lovede mig. Derpaa fulgtes vi ad ud paa Handelen, hvor vi købte et Hus i Lund ved Bjerget. Jeg skulde modtage det til 1ste Maj og skulde betale 300 Kr. ved Indtrædelsen, men da Dagen kom, at jeg skulde flytte ind, glemte Manden at komme med Pengene, og han kom heller ikke med dem siden.

Saa solgte vi Huset om Foraaret og betalte vor Gjæld, og da den var betalt, var jeg

alligevel Ejer af 50 Kr. Saa om Foraaret lejede jeg en Bygning i Fjerritslev, hvor vi skulde give 125 Kr. i Husleje om Aaret. Saa gav jeg mig til at være Øltapper. Jeg begyndte smaat, det var jeg jo nødsaget til, men saa hjalp P. Vestergaard, Fjerritslev, os. Han skaffede os alle de Flasker, vi behøvede, og en Del Øl fik vi paa Kredit. Men der var mere tilbage. Jeg manglede baade Kasser, Maskine og Befordring; men vi fik det altsammen alligevel. Da vi havde alt i Orden, skyldte jeg alligevel blot 1800 Kr. bort. Men alt gik godt; vi tjente Penge nok i en halvanden Aars Tid. Men saa var der 2 Mænd, som ogsaa begyndte med Ølhandelen. Saa var vi færdig, for det var ikke det eneste, at de solgte en Del, men de satte ogsaa Bajerne $\frac{1}{2}$ Øre ned i Prisen, og det er meget i den Forretning.

Nu var vi snart færdig igjen, men værst var det, at vi havde kjøbt den Bygning, vi boede i, som vi skulde give 4000 Kr. for. Jeg tog nemlig til Tømmerby og købte et Hus med Bageri i, som jeg gav 2400 Kr. for. Saa havde vi 2 Huse. Nu maatte der handles. Vi solgte den Bygning i Fjerritslev uden Tab. Men 700 Kr. var vi gaaet tilbage fra Avgust til sidst i Februar. Nu var vi færdig med vor Ølhandel. Derpaa flyttede vi til Tømmerby, hvor jeg nu skulde til at være Bager uden Penge som sædvanlig. Jeg fik en Bagersvend, og vi fik ogsaa begyndt at bage, men det varede ikke mere end 2 Maaneder, saa stoppede vi med det.

Nu maatte jeg ud paa Handelen igjen. Jeg kom til at bytte med en Smed i Fjerritslev. Saa fik jeg en Smedie, men den syntes jeg ikke bedst om. Jeg vidste aldrig, hvad jeg skulde gjøre; saa lod jeg det indrykke i Aalborg Stiftstidende, at jeg havde en Smedie til Salg. Jeg havde strax en Smed fra Aalborg, som havde vundet en

Del Penge i Lotteriet, og han købte Huset.

Vi flyttede derpaa til Tømmerby, hvor vi satte os til Leje i et Hus. Vi havde nu 300 Kr., da vi var kommen til Tømmerby, men de maatte jo ikke ligge stille; jeg maatte ud paa Handelen igjen. Jeg gjorde derpaa en Rejse til Himmerland; jeg tænkte der at skulle have fundet en Plads, men det lykkedes ikke for mig.

Jeg rejste nu hjemefter igjen. I Fjerritslev Kro kom jeg til at tale med en Karl fra Øster Svendstrup, som kjørte Dagvogn dernede i Han Herred. Jeg kom saa med ham hjem, og vi kom til at handle om Dagvognen og Hestene, som jeg nu ogsaa fik købt, men paa de Betingelser, at han ikke maatte kjøre Dagvogn i 5 Aar. Men nu var der en anden Mand, som før havde kørt Dagvogn, og han begyndte nu strax igjen; han satte 4 Heste i Gang, saa nu var vi 2 Mand om Fortjenesten. Hvorvidt den Mand, jeg havde købt Dagvognen af, var i Kompagni med den anden Mand, vil jeg lade være usagt; men en Ting var vist, at jeg var færdig med min Dagvognskjørsel. Jeg var heldig, at jeg ikke havde faaet min Kone med hened. Nu var vore Penge snart forbi igjen, thi Dagvognen var alt for dyrt købt, naar jeg skulde sælge den strax igjen, og der var jo ikke andet for mig at gjøre.

Nu købte jeg et Hus uden Jord i Tømmerby, naturligvis paa Kredit; men der holdt jeg ikke af at være ret længe. Saa byttede jeg det bort og fik et nyt Hus uden Mur, men det skulde flyttes bort. Jeg havde længe tænkt paa, at der maatte være en god Plads for en Kjøbmand ude paa Selbjerggaards Hede, og vi fik med meget Besvær Huset flyttet dertil, skjønt vi havde 1 Mil at kjøre det. Men ikke hermed færdig. Der var hverken Mur, Loft eller Gulv, og vi trængte til at faa Laan gjort i Kreditforeningen. Jeg husker ikke rigtig, hvordan

det gik til, at vi kom saa vidt, at vi kunde være i Huset. Men jeg husker godt, at en Dag kom »Tømmerby Post«, Karl Kristensen, kjørende til os, og min Kone og jeg var ikke rigtig godt tilpas i vor nye Stilling. Han spurgte mig nu ad, hvad vi fejlede, hvorpaa jeg sagde, at nu havde vi nok faaet Huset saa langt, at vi kunde være i det, men det var umuligt for os at faa det færdig. Karl Kristensen sagde strax, at i Morgen maatte jeg komme til ham, og følge med til Øsløs, saa kunde jeg faa, hvad jeg manglede. Skjønt jeg den Gang skyldte ham 48 Kr., saa var han dog flink imod os.

Vi fik saa Huset færdig. Ejendommen, der kun bestod af Bakker og Dale, fik jeg jævnet og indhegnet med Dige og plantet flere Hundrede Træer. Nu vilde vi jo saa til at handle, dog blot Høkerhandel, men hvor var Pengene, vi skulde bruge dertil? Vi havde jo ingen. Jeg gik saa omkring og fik en Del Aktier, og paa den Maade fik jeg saa begyndt at handle. Men jeg vil godt tilstaa, at vi var alt for dumme begge to til at drive saadan Forretning. Jeg byggede 10 Alen til Huset siden.

Saa købte jeg et Hus i Tømmerby, som jeg saa flyttede derfra og byggede til det Hus ved Langvad, som vi nu boer i. Men det mærkeligste er, at disse 2 Huse, som vi har flyttet og sammenbygget her paa dette Stykke Hede, er mine Forældres og min Farbroders Huse.

Ja, nu vil jeg ønske, at vi kunde blive her, til Vorherre kalder os herfra. Der er maaske mange, der kan tænke, at jeg har handlet for Fornøjelse; men naar en Mand kommer i Omstændigheder, vil han jo gjerne hjælpe sig ud af det igjen paa bedste Maade.

Vi kunde jo have været mange Sorger foruden, dersom vi havde sat os i et Hus uden Jord. Men det kan jeg nu ikke tage mig Ro til. Mit Liv er nu en Gang blevet til at handle og tumle omkring i Verden, snart som Landmand, snart som Øltapper, som Dagvognskusk, som Kjøbmand, som Skytte, som Fisker, som Bager, og nu som Slagter i mine Forældres Hus ved Langvad, hvor vi for Tiden har 2 Kreaturer. Nu er det min oprigtige Mening at blive her, saa sandt det er mig muligt. Vi har rigtig nok megen Gjæld paa det, men Folk har altid været gode imod os, især her i min Fødeegn. Men dem, vi har haft mest Støtte

af, naar det har kneben mest, er Jakob Larsen, Tømmerby, Karl Kristensen, Tømmerby, Jens Badstue Nielsen, Fuglsang, og Jens Kristian Skaarup, Kjærup. Disse Mænd glemmer vi aldrig. Der er mange flere, som har hjulpet os og maaske vil hjælpe os igjen en anden Gang.

Med disse Ord sender jeg denne lille Bog ud i Verden med vor oprigtige Tak til alle dem, som har hjulpet os. Og jeg tror nok, at enhver Læser vil indrømme, at vi har døjet meget i disse 25 Aar, vi har været gifte. Vi har haft 5 Børn, hvoraf 4 er døde. Jeg er nu 45 Aar og min Kone 54 Aar.

CARILLA

ALIX

Drengen fra Thisted blev skibsbygger i Californien

I Thisted er H. D. Bendixsen kendt for sit pompøse gravsted på Sdr. Kirkegård. Men i USA huskes han endnu som skibsbygger og skonnerten WAWONA – bygget i 1898 – er i dag en national historisk ejendom.

Lake Union ved storbyen Seattle på USA's vestkyst er egentlig ikke nogen sø, selv om navnet kunne tyde på det. Gennem et smalt stræde er Lake Union nemlig forbundet med Puget Sound og dermed det store Stillehav.

Gemt i den sydlige ende af Lake Union ligger et maritimt center, hvor man har opbygget en stor samling af større og mindre fartøjer, der har det til fælles, at de alle er bygget af træ. Her er robåde i alle størrelser. Her er sejljoller med én eller flere master, men hele området domineres af en stor skonnert med 3 høje master. Skrogets smukke linier fra den udfaldende clipperstævn til den afrundede agterende fortæller en kender, at her ligger et træskib med danske rødder.

På skonnertens agterende står navnet WAWONA. Det lyder ikke dansk, men er det indianske navn på en ugle, der findes i skovene i denne del af USA. Fartøjet er den største 3-mastede skonnert, der er bygget på Nordamerikas stillehavskyst, og som den ligger dér med fortøjninger for og agter, er den et minde om begyndelsen af dette århundrede, da træskibene pløjede Stillehavet med trælaste fra nordvestkystens skove og saltede torsk fra fiskebankerne ved Alaska.

På en messingplade, der er skruet fast på et af skonnertens dækshuse står der, at dette skib i 1970 er udnævnt til at være en

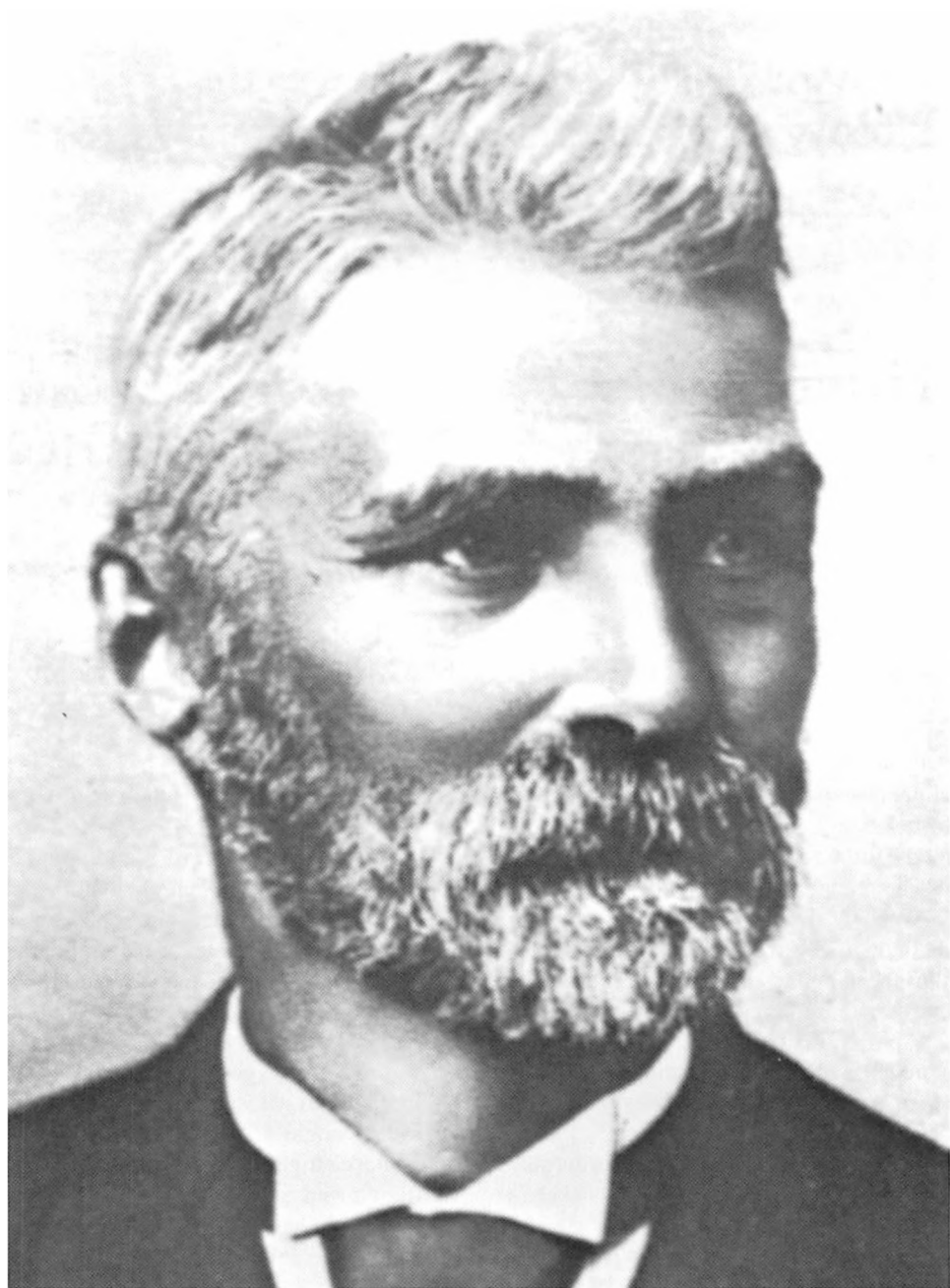
national historisk ejendom. I år er det 100 år siden, at skonnerten blev søsat, og det vil blive fejret af den kreds af frivillige, der gennem en årrække har plejet og passet den aldrende dame.

Bygget af en dansker

Bag skonnertens bygning i 1898 stod en dansk skibsbygmester, hvis navn og virke stadig omtales med respekt i havnebyen Fairhaven ca. 400 km nord for San Francisco i Californien.

Skibsbygmester Hans Ditlev Bendixsen var født i Thisted i 1842 som søn af tobaksfabrikant og konsul F.C. Bendixsen og hustru, Marianne von Mehren Bendixsen. Da han blev færdig med sin skolegang i Thisted, brød Hans Ditlev med familietraditionen, der gennem mange år havde beskæftiget sig med handel og tobaksfabrikation. Han valgte i stedet for en uddannelse som skibsbygger ved træskibsværftet i Ålborg. Med sit svendebrev i lommen rejste han nogle år senere til København og fik beskæftigelse ved forskellige skibsværfter i hovedstaden.

I 1863 – da han var 21 år gammel – rejste han til San Francisco, hvor han hurtigt fik arbejde på et af de mange skibsværfter, der lå rundt om bugten ved San Francisco.

Skibshygmester Hans Ditlev Bendixsen var født i Thisted i 1842. Fotografiet er fra ca. 1900.

Efter nogle år her satsede han imidlertid på at blive selvstændig skibsbygger, og han slog sig ned i byen Fairhaven nogle hundrede kilometer nord for San Francisco ved den californiske stillehavskyst.

Skonnerten – et ideelt fartøj

I sidste halvdel af det 18. århundrede blev der bygget mange træskibe på den amerikanske vestkyst, og den foretrukne skibstype var skonnerten. Den kunne sejles af en lille besætning og kunne – i forhold til sin størrelse – fragte en forholdsvis stor last. De hastigt voksende byer på den amerikanske vestkyst havde brug for tømmer, og det fandtes i rigelige mængder i staterne Californien, Oregon og Washington. Skonnerterne var ideelle i denne træfart. De kunne rumme meget tømmer i lasten og desuden medføre en forholdsvis stor dækslast.

Da Hans Ditlev Bendixsen ankom til Californien, var hele skibsbygningsindustrien dog endnu i sin vorden. Der rasede heftige diskussioner i skibsbyggerkredse om skrogets ideelle linier og om, hvilke materialer der var bedst. Skibsbyggerne fra Europa og den amerikanske østkyst anså ege- og elmetræ som de bedste træsorter, men disse fandtes kun i ringe mængde på vestkysten. I stedet for var der i skovene her store mængder af redwood og ceder, og det blev derfor disse træsorter, der blev de dominerende i det voksende skibsbyggeri.

Bendixsens træskibsværft

Bendixsen kom til Fairhaven i 1869, og

her gik han i samarbejde med en etableret værftsejer. Året efter søsatte de deres første skonnert, og i de følgende år fulgte flere efter. Disse år var gode for træskibsværfterne, så gode, at efter få års forløb kunne Hans Bendixsen starte sit eget værft. Han valgte at placere værftet på en lille landtange med sandklitter. Stillehavet lå på den ene side af landtangen, og den rolige Humboltbugt på den anden. På mange måder kunne stedet minde om hans barndomsland nær den jyske vestkyst.

Det gik godt for den nyetablerede skibsbygmester i de første år. Han måtte udvide sit værft gentagne gange for at kunne følge med i de mange ordrer på nybyggede træskibe. Men i 1877 vendte udviklingen. En økonomisk krise satte ind overalt på kysten og ramte også Hans Bendixsen. For at kunne betale sine kreditorer og medarbejdere, hvad han skyldte dem, blev han tvunget til at sælge sin blomstrende virksomhed.

Hans jyske stædighed forlod ham imidlertid ikke. Han lejede værftet af de nye ejere og fortsatte med at bygge skonnerter og andre træskibe. Syv år senere havde han tjent så meget, at han kunne købe værftet tilbage igen.

Hans hustru Emma glemte aldrig disse vanskelige år, og hun har siden fortalt, hvorledes hun måtte ro over bugten fra byen til værftet med mad til sin mand og hans få medarbejdere.

Oplevelsen med konkursen efterlod et uudsletteligt indtryk på Hans Bendixsen, og aldrig siden blev hans virksomhed afhængig af andre leverandører. Systematisk opbyggede han egne smedjer, rebslageri, savværk og lagerpladser.

Et træskibsværft skal bruge tømmer i store mængder, og tømmer var der nok af i de store skovområder i denne del af det

Skonnerten WAWONA ligger nu fortøjet ved kajen i det maritime center, og mange besøgende kommer hvert år om bord for at fornemme lidt af atmosfæren fra sejlskibstiden. WAWONA blev søsat fra Bendixsens skibsværft i 1898. Den var på 468 BRT. og byggesummen var 29 000 dollar. De første mange år var den beskæftiget i tømrerfarten på Stillehavet.

amerikanske fastland. Derfor var en vigtig del af Bendixsens skibsværft savværket, der var i stand til at save tømmerstokke på op til 40 meters længde. Dette savværk gav ham noget af en særstilling blandt byens øvrige skibsværfter, for ingen andre savværker kunne save tømmerstokke på denne længde, men han var aldrig bange for at hjælpe en kollega, når der var brug for at skære så store stykker tømmer.

Modsat værftsindustrien i dag, byggede værfterne i forrige århundrede ikke efter detaljerede tegninger. Ud fra de ønsker, som en køber havde til skibets lasteevne og størrelse, udarbejdede skibsbygmesteren en halvmodel i træ, og her kom hans kendskab til skrogform og linier ham til gode. Den færdige halvmodel blev så grundlaget for de skabeloner, der senere blev brugt ved udsavningen af tømmeret.

Nu var de gode tider vendt tilbage for skibsbyggeriet, og i de følgende år blev det til 75 skonnerter og 4 fuldriggere og barkskibe fra Bendixsens værft. Sædvanen tro lod skibsbyggeren en del af sin fortjeneste blive stående i de nybyggede skibe, og disse investeringer gav ham gennem årene en ikke ubetydelig ekstra indtægt. Således ejede Hans Ditlev Bendixsen 20/96 parter i skonnerter WAWONA.

Værftet afvikles

Da WAWONA blev søsat i 1898 fra Bendixsens værft, var værftsejeren blevet 55 år gammel. Han var blevet gråhåret og gik let foroverbøjet, men var stadig med i det daglige arbejde på værftet, hvor hans skarpe, blå øjne fulgte med i al beskæftigelse på værftet. Hans medarbejderstab, der nu var vokset til 150 mand, nærrede en dyb respekt for ham og hans dygtighed.

Nogle år tidligere havde Hans Ditlev og hustruen Emma været en tur hjemme i Danmark, hvor hans familie holdt selskab og festligheder for parret fra Californien. Her opdagede Emma en ny side af sin mand. Borte var den noget stive mand, som hun havde giftet sig med. I stedet for oplevede hun nu sin mand som en munter og glad mand, der både kunne synge, le og danse på en måde, som hun aldrig havde oplevet før.

Det var omtrent på samme tid, at Hans Ditlev Bendixsen besluttede sig for at afvikle sin virksomhed i Californien for at vende tilbage til Danmark. I oktober 1900 købte en sammenslutning af forretningsfolk i Californien hans skibsværft for 250.000 dollar, men Bendixsen indvilligede i at fortsætte som leder af værftet indtil færdiggørelsen af to 4-mastede skonnerter, der var under bygning på værftet. De blev søsat i 1901, og i 1902 påbegyndte Emma og Hans Ditlev så rejsen hjem til Danmark.

Da ægteparret var kommet til San Francisco, fik de imidlertid et telegram om, at en god ven i Fairhaven var død. Hans Ditlev rejste tilbage for at kunne deltage i begravelsen, mens Emma forblev i San Francisco for at vente på ham der.

Hans Ditlev vendte imidlertid ikke tilbage til San Francisco. Dagen efter begravelsen i Fairhaven fik han et hjer-testop og døde den 12. februar 1902.

Da det blev kendt i byen, hvor han havde bygget sit store skibsværft op, gik flagene overalt på havnen og på skibene på halv stang, og forretninger og virksomheder lukkede. Man udviste respekt for den mand, der med sit virke havde betydet så meget for byen.

Hans hustru Emma rejste til Danmark, men nu med sin mand i en kiste, og Hans

Ditlev Bendixsen blev begravet i sin fødeby Thisted. Emma Bendixsen vendte senere tilbage til Californien, blev gift igen og bosatte sig i byen Alameda. Hun døde i 1954.

Bendixsens værft fortsatte med at bygge træskibe indtil slutningen af den 2. verdenskrig, men den danske skibsbygger Hans Ditlev Bendixsen huskes stadig i byen ved Stillehavets kyst.

Fra trælast til saltet torsk

Skonnerten WAWONA fortsatte med at krydse Stillehavets bølger med sine trælaster indtil dampskibene slog den og de andre sejlskibe ud. Sammen med andre skonnerter overgik den i 1913 til at være moderskib for fiskerflåden i Beringshavet. Hvert forår gik turen til fiskepladserne ved Alaskas kyster, og i stedet for træ kom der nu saltede torsk i lastrummet. Under 1. verdenskrig sejlede WAWONA dog med tømmer til øerne i Stillehavet, og efter at USA indtrådte i den 2. verdenskrig, blev skonnerten overtaget af den amerikanske hær. Masterne blev taget ud af skibet, og nu blev den fordums sejlførende skonnert

reduceret til en lægter, der med sin trælast blev bugseret op og ned langs kysten.

I 1964 blev den gamle skonnert købt af en gruppe interesserede mennesker, der ønskede at bevare dette minde fra sejlskibstiden, og forskellige fonde støttede arbejdet med at renovere det gamle skib. Det blev sat i stand både indenbords og udenbords for at give nutiden et indtryk af, hvorledes skonnerten så ud, da den i sin storhedstid pløjede Stillehavets vande.

Og nu ligger den så i udkanten af storbyen Seattle på sin sidste ankerplads. Mange interesserede kommer om bord, men den gamle dame bliver mere ældet og sammenfalden for hver dag, der går. Der findes ingen foryngelseskilde for den gamle skonnert på trods af forøget offentlig opmærksomhed.

WAWONA repræsenterer en tid, der var engang. Den kan fortælle nutiden om sejlad under sejl med tømmer fra de store skove og saltede torsk fra fiskebankerne ved Alaska. Og så kan den fortælle om en dansk skibsbygger, der bragte det bedste fra dansk skibsbygningstradition med til den fjerne kyst og her kombinerede sin viden med den nye verdens erfaringer med træskibe af redwood og ceder.

KILDE:
De Long, Harriet Tracy:
Pacific Schooner Wawona., 1985.
Documentary Book Publishers Corporation.

Familien Fibiger og Øland

Gården Øland i Harring kan føre sin historie helt tilbage i 1300-tallet. I denne artikel er hovedvægten lagt på årene 1909-54, da gården var ejet af familien Fibiger.

Familien Fibiger har sin oprindelse i Bøhmen, hvorfra tre brødre udvandrede til Danmark i den danske enevældes barndom i sidste del af 1600-tallet. De tre brødre var alle noget ved musikken: én var trommeslager, en anden hofvioloncellist og en tredje hoftrumpeter. Sidstnævnte var gift tre gange og fik bl.a. en søn, der døde i 1782 som toldkontrollør i Aalborg. Toldkontrolløren havde en søn, som blev præst i Jetsmark nordvest for Åbybro. Denne præst blev i 1810 far til Peter Nikolai Fibiger, der var præst i Harring-Stagstrup fra 1848 indtil sin død i 1880.

Da Peter Nikolai Fibiger flyttede til Harring, lå præstegården for de to sogne lidt vest for Harring kirke. Gården hed Rosholm og blev nedrevet i 1919, da præstegården blev flyttet til Stagstrup. Nu er der en mindre ejendom af samme navn. Peter Nikolai Fibiger blev udnævnt til provst, og han var en god ven af biskop P. C. Kierkegaard, en bror til Søren Kierkegaard. Ligesom P. C. Kierkegaard var Fibiger påvirket af Grundtvig, og Rosholm præstegård blev lidt af et samlingssted for den grundtvigske bevægelse. Således var det f.eks. provst Fibiger, der i 1865 hentedede lægprædikanten Kirsten Larsdatter (Skov-Kirsten) til Thy, og følgen blev, at hun to år senere blev gift med amtsfuldmægtig Lomborg i Thisted.

Før Peter N. Fibiger flyttede ind på Rosholm, var han hjælpepræst i Ribe, hvor

han i 1841 blev gift med stiftsprovstens datter, Julie Marie Frost, der var hans kusine. I ægteskabet blev der født syv børn, hvoraf de to første døde som spæde og én som 11-årig. I 1846 fødtes Emil Fibiger, der blev faderens efterfølger som præst i Harring-Stagstrup. Han havde forinden været præst i Skyum-Hørdum, og fra Rosholm præstegård flyttede han i 1896 til Falster.

Emil Fibiger fik i 1850 en lillebror, Peter Nicolai Frost Fibiger, der altså havde næsten samme navn som faderen. Han tog i 1866 præliminæreksamen fra Thisted Realskole, og tre år senere bestod han lærereksamen i København. Efter et par år som privatlærer i Hobro og på Samsø blev han i 1871 lærer i Vestervig på Lindahlsminde skole, hvor der senere blev indrettet skolemuseum. I 1875 blev Peter N. F. Fibiger lærer ved Årup skole og giftede sig med Nicoline Mathilde Friderichsen, der var datter af proprietær Friderichsen, Skaarupgaard i Vendsyssel. De fik 7 børn, hvoraf de to første døde som små. En datter, Julie Marie Fibiger, blev mor til Kaj Fibiger Jensen, der var præst i Vestervig 1934-66. Kun et af de overlevende børn fra Årup skole var en dreng. Det var den kendte politiker Vilhelm Fibiger.

Vilhelm Fibiger har i bogen »Min far var lærer« beskrevet sit hjem således:

»Årup skole var et meget gæstfrit hjem, og mange mennesker kom hos os. Mor var

en meget glad og god værtinde, der gerne ville se mennesker om sig... Jeg husker med stor glæde mange aftener, hvor far læste højt, og vi flokkedes om klaveret og sang de gamle fædrelandssange, og vi sluttede tit med at læse et andagtsstykke af Vilhelm Birkedal.

Far hørte til den gamle grundtvigske retning; han kunne derfor ikke med den radikale del: »de løbske grundtvigianere«, som far kaldte dem; og han kom aldrig med i de andelsforetagender, som der opstod i følge med denne bevægelse. Far passede sin skole og satte en ære i, at børnene fik lært noget.«

Vilhelm Fibiger

Christian Vilhelm Christoffer Fibiger blev født den 11. februar 1886. Allerede som 4-årig kom han i skole hos faderen. Senere

I en alder af ca. 5 år blev Vilhelm Fibiger forevigeet i Thisted af fotograf Kjølbjerg.

kom han på den private realskole i Hurup, hvor han tog præliminæreksamen i 1901. På det tidspunkt var han faktisk indmeldt på latinskolen i Aalborg med henblik på at tage en matematisk studentereksamen med en efterfølgende uddannelse som ingeniør. Men sådan skulle det ikke gå – Øland kom i vejen.

Vilhelm Fibigers mor kom allerede som 16-årig tjenestepige til Øland, hvor hendes tante, frk. Hansen, var husbestyrerinde for ejeren C. M. Nyby. Frk. Hansen var husbestyrerinde for Nyby i 50 år, og det skabte nære forbindelser til C. M. Nyby, der blev tituleret som »Onkel Nyby« af familien Fibiger. For den unge tjenestepige blev tilknytningen til Øland forstærket af, at hendes forældre i 1868 rejste til Amerika med fem børn.

Efter Vilhelm Fibigers eget udsagn var det Nyby, der overtalte ham til at droppe planerne om at blive ingeniør og i stedet blive landvæsenselev på Øland. Uddannelse som landmand blev derefter udbygget med et ophold på moderens fødegård, Skaarupgaard i Vendsyssel. Den unge Fibiger var også på Støvringgaard ved Randers og havde i 1904 et ophold på Malling landbrugsskole.

I en alder af kun 19 år blev Vilhelm Fibiger i 1905 forvalter på hovedgården Øland. Christen Mortensen Nyby havde købt gården uden besætning i 1863 for 39.600 rigsdaler. Efter købet gik Nyby i gang med at restaurere og ombygge hovedbygningen på Øland, hvorimod avlsbygningerne var ret nyopførte efter en brand i 1851. Nyby havde været forvalter på Blidstrup og forpagter af Irup, så han var vant til store forhold, da han kom til Øland. Han blev kaldt »Kongen i Thy« og havde sæde i amtsrådet i ikke mindre end 39 år. I 1909 købte Fibiger Øland, og Nyby flyttede herefter

til Thisted, hvor han døde i 1911, knapt 84 år gammel.

Da Vilhelm Fibiger overtog Øland, giftede han sig d. 27. maj 1909 med Astrid Anna Johanne Klindt Sørensen, der kom fra gården Fredensborg ved Skanderborg. Det blev et udadvendt ægteskab med kristendommen som et af de bærende elementer. Om sin religiøse baggrund har Fibiger udtalt sig i 1939 til Kristeligt Dagblad:

»Jeg er iøvrigt opvokset i et grundtvigsk Hjem. Min Bedstefar var en levende grundtvigsk Præst, der kæmpede bravt mod Rationalismen. Mit personlige kristelige Gennembrud fik jeg, da jeg var 27 Aar gammel. Vor daværende Præst her i Sognet, Pastor Eriksen, nu i Rødby, den første Indremissionspræst her i Sognet, blev Redskabet for min og min Hustrus Vækkelse og Omvendelse.«

Astrid og Vilhelm Fibiger med deres lille søn. Et billede fra julen 1915, optaget hos fotograf Scharling i Thisted.

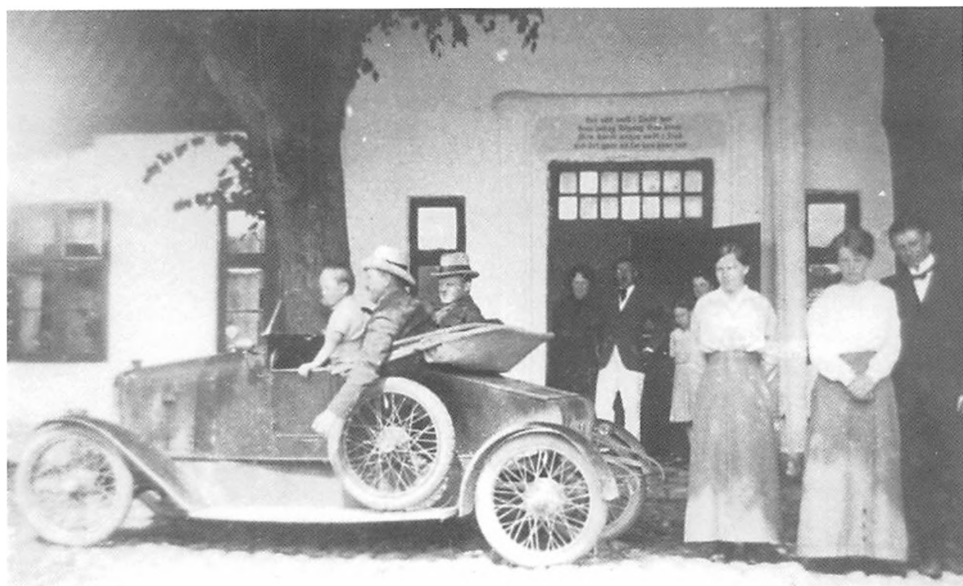

Den pensionerede lærer Fibiger med sit barnebarn, Steen Fibiger, på armen. Øland 1915.

Vilhelm Fibigers brede kendskab til de forskellig religiøse miljøer har uden tvivl haft stor betydning for hans senere politiske karriere.

I 1914 blev Vilhelm Fibigers far pensioneret fra lærerstillingen i Årup, og der blev bygget et hus til forældrene lige øst for Øland. Byggesummen var 1500 kr. Moderen døde dog allerede året efter, mens den gamle lærer Fibiger holdt ud indtil 1926. Annekshuset til forældrene var ikke det eneste nybyggeri i 1914, idet der også blev bygget en ny kostald. Øland blev på kort tid hjemsted for tre generationer, idet Astrid og Vilhelm Fibigers eneste barn kom til verden den 14. februar 1915 og fik navnet Steen Vilhelm Nyby Fibiger.

Inden Vilhelm Fibiger købte Øland, havde han aftjent sin værnepligt i Aalborg, men hermed var det ikke slut med militæret. På grund af 1. verdenskrig blev han i

Øland 1915. Doktor Buus fra Hundborg bag rattet i sin bil – S 3 – foran hoveddøren. Verset over døren læste Vilhelm Fibiger over en dør i Sverige og fandt det så smukt og træffende, at han lod det male på Øland. Ordlyden er: »Hvo intet ondt i Sinde har! hans Ind og Udgang Gud bevar! Men haver nogen ondt i Sind! Gid det gaar ud for han gaar ind.«

Høsten 1916. Tærskværket »Ny Øland« var et aktieselskab, som Vilhelm Fibiger var med til at starte. På den selv kørende Munktel lokomobil til venstre står Christoffer Vestergård, der boede øst for Øland.

1915 indkaldt til sikringsstyrken i Aalborg, og i de næste to år måtte han overlade den daglige drift på Øland til en svoger. Efter- som det dengang var sjældent at have præliminæreksamen, så var den nybakte far næsten selvskreven til en plads i kaser- nens skriverstue. Det var ikke almindeligt, at sikringsstyrken havde logi på kasernen, så Fibiger havde lejet sig ind hos en fami- lie i Nr. Uttrup. Her afleverede han så rug- brødet og rationeringsmærkerne, som han fik udleveret på kasernen.

Den unge Vilhelm Fibiger fortsatte med at forny avlsbygningerne, idet der i 1921 blev bygget en ny svinestald. Samme år solgtes 62 tdr. land til Thylands Udstyk- ningsforening. På dette areal blev der oprette seks nye brug («Øland Mark«).

Øland bestod nu af 170 tdr. land, hvoraf de 25 var eng. Hartkornet var 14 tdr.

Som sin forgænger på Øland fik Vil- helm Fibiger mange lokale tillidshverv og blev i 1917 valgt ind i sognerådet på en upolitisk liste. Desuden var han i menig- hedsrådet og i flere faglige bestyrelser. Vil- helm Fibiger var en værdsat taler, bl.a. ved Indre Missions møder, og denne udad- vendte virksomhed blev i 1920 kronet med en plads i folketinget. I bogen »Politisk Testamente« fortæller Fibiger, hvorfor han lod sig opstille:

»En stærk medvirkende årsag var, at der blev holdt et møde i Thisted missions- hus, hvor et par talsmænd fra Kirkeligt Forbund meget kraftigt slog til lyd for på grund af Arboe-Rasmussen-sagen og den

Tre generationer Fibiger på Øland i oktober 1916, da Vilhelm Fibiger var indkaldt til sikringsstyrken. Motor- cyklen havde efter sigende svært ved at trække op ad Bjerget bakke.

daværende radikale kirkeministers forsøg på at indføre ritualfrihed for præsterne og afskaffe præsteløftet, at der skulle vælges folk ind på Rigsdagen, der ville bevare de kristne traditioner i kirke og skole.

Jeg fortalte, at jeg var opfordret til at stille mig som konservativ kandidat, men havde sagt nej. Hele forsamlingen, uanset politisk anskuelse, rejste sig og opfordrede mig til at sige ja; det forandrede min indstilling, og jeg sagde ja.»

Præsten N. P. Arboe-Rasmussen havde i skrift og tale gennem flere år taget afstand fra nogle af kirkens dogmer, bl.a. »jomfrufødslen«, og biskoppen nægtede at indsætte ham i et nyt embede i Vålse, selv om menighedsrådet havde indstillet ham. Arboe-Rasmussen blev i 1916 frifundet ved Højesteret for at have brudt sit præsteløfte, og der måtte vedtages en særlov, for at han kunne virke som sognepræst trods biskoppens protest. Konflikten fik stor betydning for de følgende års lovgivning, og dønningerne havde altså ikke lagt sig, da Vilhelm Fibiger blev opstillet som folketingskandidat af de konservative, men med bred tilslutning fra kirkelige kredse, som frygtede omvæltninger i folkekirken. Da han sagde ja til at lade sig opstille, havde han ikke drømt om, at der ville blive valg allerede i april måned.

Ved valget i april 1920 kunne vælgerne for første gang vælge mellem alle de kandidater, der var opstillet i hele amtet, og de var altså ikke tvunget til at stemme på en kandidat fra deres egen valgkreds. Fibiger hentede derfor mange stemmer i Hurup-kredsen, selv om han var opstillet i Thisted-kredsen. Som følge af den politiske uro i 1920 (påskekrisen) og Sønderjyllands tilbagevenden til Danmark blev der afholdt ikke mindre end tre folketingsvalg samme år. Fibiger blev imidlertid genvalgt til fol-

ketinget i Thisted-kredsen både i juli og september, og det fortsatte valg efter valg, indtil han trådte ud af folketinget i 1957 og blev afløst af H. C. Toft. Med 37 år i folketinget er Vilhelm Fibiger et af de medlemmer, der har siddet længst i tinget som valgt i samme valgkreds.

Valget til folketinget betød en omvæltning i familien Fibigers liv. Rejsen mellem Thy og København var dengang en besværlig rejse på 14 timer, så allerede i 1920 anskaffede familien sig en lejlighed på Frederiksberg (Bakkegårdsallé 8). Her boede familien i folketingets åbningssemester, der dengang strakte sig fra oktober til påske. Den øvrige del af året tilbragte man på Øland. I slutningen af 30'erne skiftede adressen til Ordrupvej, og i 1940 blev lejligheden udskiftet med et hus i Gentofte (Adolphsvej 18). I de første mange år medbragte familien en tjenestepige fra Øland, når adressen blev flyttet til København.

Mens Fibiger var væk fra Øland, blev den daglige drift varetaget af forkarlen. Dette ansvarsfulde arbejde blev i nogle af de første år varetaget af Søren Jensen, der senere blev gårdejer i Ås. Fra 1929 helligede Vilhelm Fibiger sig helt og holdent det politiske arbejde, og Øland blev forpagtet ud til Jens Vestergård, der senere købte en gård i Sundby. Han huskes endnu kørende i sin H.G.F. (Fordvogn) – markerne var efter sigende knap så velkørende. I 1937 overgik forpagtningen til sønnen Steen Fibiger.

Der er bevaret en optegnelse over besætning og redskaber fra 1929, da Jens Vestergård overtog forpagtningen. På det tidspunkt var der 11 heste, 32 køer samt 64 ungkreaturer og kalve – dertil kom 8 søer og 92 svin. Af vogne var der 5 arbejdsvogne, en fjedervogn, en ponyvogn og en

Vilhelm og Astrid Fibiger omgiver de nyforlovede, Bodild Schwensen og Steen Fibiger. Øland 1935.

jumbe. Desuden var der bl.a. en 11 år gl. slåmaskine, to selvbindere samt en 6 år gl. tærskemaskine. Til såningen var der både en bredsåmaskine og en radsåmaskine. Der var også 4 radrenere (2 dobb.) og en roeoptager. Af andre ting kan f.eks. nævnes 5 plove, 13 transportspande og en rundsav.

Af optegnelsen fremgår det også, at der var en Fordson traktor. Den havde Fibiger købt i 1921, men den blev kun brugt stationært til bl.a. at trække kværn og tærskværk. Hvis det en sjælden gang var vindstille, kunne den også erstatte vindmøllen, der trak en dynamo.

Som politiker drev Vilhelm Fibiger det vidt. Han blev straks indvalgt i bestyrelsen for den konservative folketingsgruppe, hvor han var næstformand i årene 1928-40 og 1942-53. I perioden 1939-48 var han formand for Det konservative Folkepartis landsorganisation, derefter æresmedlem af hovedbestyrelsen. Fibiger banede vej for mange politiske resultater, og han stod Christmas Møller så nær, at denne som politisk leder i 30'erne ikke traf afgørende

beslutninger uden først at rådføre sig med Fibiger. I Dansk Biografisk Leksikon karakteriseres Vilhelm Fibiger som en politiker med »store formidlerevner, en mild omgangstone, særlige evner til at vurdere en politisk situations muligheder og forstå andres synspunkter.«

Landbrugskrisen satte for alvor ind i begyndelsen af 30'erne. Fibiger huskes for sin indsats for at skabe et politisk forlig om krishjælp til landbruget. Aftalen var kontroversiel, fordi forliget blev indgået uden venstre af de konservative og SR-regeringen.

Begivenhederne omkring besættelsen 1940-45 bragte Vilhelm Fibiger ind i centrum af dansk politik. Ved dannelsen af samlingsregeringen den 10. april 1940 optog regeringen tre konsultative ministre fra henholdsvis venstre og konservative. Fibiger var én af de konservative og blev tilknyttet kirkeministeriet og socialministeriet. Ved rekonstruktionen af ministeriet 8. juli 1940 blev han kirkeminister, en post han besad indtil Telegramkrisen i november 1942, da de tyske myndigheder krævede hans afgang. Som landsformand for Det konservative Folkeparti gjorde man fra tysk side Fibiger medansvarlig for Christmas Møllers flugt til England et halvt år tidligere. Det talte heller ikke til hans fordel, at han havde stået i spidsen for Alsangen og havde nægtet at afskedige Kaj Munk.

Selv om Fibiger måtte træde tilbage som minister, var han ikke uden politisk indflydelse. I april 1943 blev han medlem af nimandsudvalget, som tog sig af vigtige politiske drøftelser, som ikke måtte komme offentligt frem i Rigsdagen. Efter bruddet med tyskerne den 29. august 1943 blev de konservative ministre interneret, således også Fibiger, der sad i Horserødlejren indtil

i oktober 1943. Viggo F. Møllers bog »Seks uger i Horserød« giver et glimt af, hvor dybt et indgreb det har været i Fibigers personlige integritet at blive transporteret rundt på en lastbil som et andet kreatur. Om afrejsen fra Alsgades Skole til Horserødlejren hedder det:

»Der holdt en lang række lastbiler i skolegården, og langs den ene mur var opmarcheret en deling SS-soldater. Da vi fra den øverste sal var blevet suppleret med lige så mange fra den underste, var vi vel op mod hundrede, som blev beordret op på vognene, hvor der var stillet en række tværbænke. Vi blev bragt to og to, og på hver side af os blev der sat en soldat yderst på bænken. Vi var solidt bevogtede skal jeg love for. Jeg kom til at sidde ved siden af Gunnar Engberg, og overfor os havde vi overrabbiner dr. Friediger og Hal Koch. Helt henne i Vognens bageste ende kunde vi se Fibiger, som havde fået en meget yderlig plads med benene ud over bagsmækken. Flere gange på turen så det ud som om han var ved at falde af. Men han nåede dog velbeholden med til vores Bestemmelsessted.

Og det var altså Horserød.«

Det skulle dog vise sig, at Fibiger vænede sig til de fremmedartede forhold i lejren. Det fremgår af en tale, som er bevaret på bånd fra en elevaften i 1961 på Kolonien Filadelfias Diakonskole. Fibiger var i øvrigt formand for Filadelfias bestyrelse 1948-69. I talen kommer han bl.a. ind på, hvordan mange opfattede ham:

»Jeg kan forresten sige, at deroppe i Horserød, det forløb egentlig helt fornøjeligt. Der var jo mange mennesker og mange kendte mennesker, og vi havde det egentlig så godt. Vi var under samme vilkår og under samme forhold. Det er jo egentlig underligt – at der var mennesker

af alle typer, skuespillere, journalister, folk, som man jo tænkte om, at de er så langt ude, at dem kan man vel ikke sådan have noget at gøre med. Og de så på mig: Han er vist en storsnudet karl, ham der han er jo indremissionsk, og ham kan vi vist ikke have noget med at gøre. Men efterhånden, som vi kom til at tale sammen, så var det egentlig mærkeligt, – ja, mennesker er ens, har de samme vanskeligheder, de samme ting at tænke på og tale om. Jeg fik mange udmærkede samtaler med disse mennesker, så det blev ligefrem til venskab.«

I befrielsesregeringen, der sad til 30. oktober 1945, var Fibiger minister for handel, industri og søfart. Det var en vanskelig opgave, fordi mange forventede en hurtig afvikling af besættelsens restriktioner. Senere, fra 1950 til 1953, var Fibiger medlem af folketingets præsidium, og han sad i den kommission, der forberedte ændringen af grundloven i 1953. I de fleste af sine år i folketinget var han desuden medlem af Statens Jordlovsudvalg.

Under krigen havde Fibiger den sorg at miste sin kone, der døde i 1941. Christmas Møller holdt begravelsestale, da hun blev begravet i Haring. Astrid Fibiger blev af Thisted Amts Avis omtalt som »et sjældent Menneske«, og Albert S. Bornerup skrev i sit mindeord bl.a.: *»Hun sparede aldrig sig selv, men gav sig villigt og glad til Tjenesten, bl.a. mindes jeg Fru Fibigers store Indsats i Sommerlejr-Arbejdet paa Vildsund Strand, hvor Fru Fibiger Aar efter Aar trak det store Læs.«*

I 1942 giftede Vilhelm Fibiger sig med Esther Hvidberg, der var født på Gl. Holtegård i 1894. Hun havde tidligere været privatlærer for Steen Fibiger.

Efter sin udtræden af folketinget i 1957 kom Fibiger jævnligt i tilhørerlogen. Da

loven om Hanstholm Havn blev vedtaget i 1960, vakte han opmærksomhed ved at rejse sig op. Det var en forståelig handling, for havnen var én af Fibigers mærkesager, og den havde fulgt ham gennem hele hans politiske liv.

Nogle år efter sin udtræden af folketinget flyttede Fibiger til Hattensens Allé. I 1975 mistede Fibiger sin kone og flyttede året efter til plejehjemmet Ingeborggården på Frederiksberg. Vilhelm Fibiger døde den 27. marts 1978 på Frederiksberg, hvor der blev holdt en mindesammenkomst. Hans urne blev i stilhed begravet i familiegravstedet på Harring kirkegård. Det skete efter Fibigers eget ønske, og det var i øvrigt kirkegårdens første urnebegravelse.

Steen Fibiger

Steen Fibiger var kun fem år gammel, da hans far blev indvalgt i folketinget. Det kom til at præge hans opvækst. Skolegan-

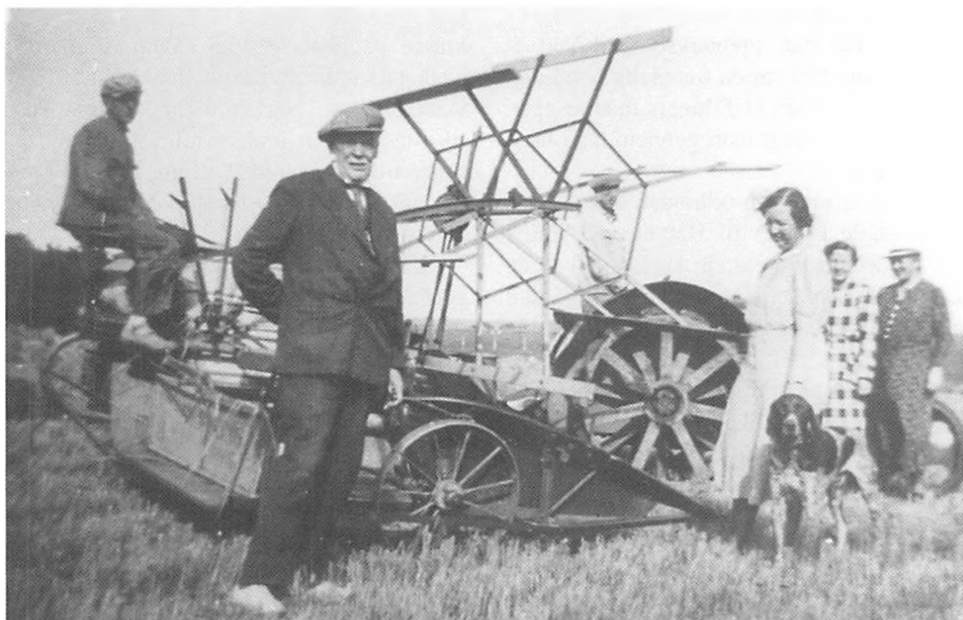
gen startede således i København, i 1. klasse på Østersøgades Gymnasium, der altså på trods af navnet havde en folkeskoleafdeling. Når familien boede i Thy, fik Steen privat undervisning på Øland af forskellige studerende. Som 11-årig kom han på Stenhus Kostskole i Holbæk, hvor han tog realeksamen i 1931.

Efter endt skolegang tjente Steen Fibiger på Thyholm hos Chr. Odgård på Smerupgård og derefter på en gård ved Slangstrup. I 1933 blev han indkaldt til flyvetropperne i Kastrup, hvor han blev uddannet som telegrafist. Dengang var lufthavnen i Kastrup først og fremmest militært område, idet der kun var én daglig, civil ruteforbindelse til Hamburg.

Da soldatertiden var overstået, virkede Steen Fibiger ved landbruget i England i trekvart år, før han kom på Haslev Landbrugsskole. Derefter vendte han tilbage til gården ved Slangstrup, nu som forvalter. Den følgende tid var Steen Fibiger bestyrer i Ballerup, hvor Statens Jordlovsudvalg

Far og søn får sig en hyggestund i haven på Øland, ca. 1927.

Svigerfamilien på besøg i 1939. På selvbinderen sidder forkarlen Ejner Dybdahl, og Steen Fibiger sidder på traktoren. Stående er det fra venstre Reinholt Schwensen, Karen Schwensen, Bodild Fibiger (f. Schwensen) og Ingeborg Schwensen.

drev »statsgartneri«, som skulle forsyne København. På et tidspunkt havde han opsyn med syv ejendomme, som staten havde opkøbt for at udstykke til gartnerier.

Den 1. april 1937 forpagtede Steen Fibiger sin fødegård Øland, og den 23. juli blev han gift med Bodild Schwensen fra Holte. Hendes far var revisionschef i generaldirektoratet for postvæsenet, og moderen var lærer ved Holte højere Almenskole. Da de nygifte flyttede ind på Øland, var der et stort hushold. Foruden en gift fodermester og en gift husmand var der en forvalter, 6 karle og 3 piger. Besætningen bestod af ca. 100 svin og omkring 120 kreaturer, heraf en tredjedel malkekøer. Samme år blev der indlagt elektricitet på Øland, men kun i form af »kraft« til el-motorer.

Ud over det traditionelle landbrug interesserede Steen Fibiger sig for frøavl og

andre dyrkningsmæssige eksperimenter. Han har avlet meget rapgræs på Ølands jorder, og under krigen blev der dyrket

Steen Fibiger sammen med Chr. Torpe, der i 1941 besøgte Øland i egenskab af redaktør for bladet »Landet«. Han blev en kendt stemme i Danmarks Radio og besøgte også Øland i forbindelse med folketingsvalget i 1947. Ved den lejlighed blev der lavet optagelser til radioen. Torpe (1893-1958) var i øvrigt født i Horsted.

gulerødder og sågar hamp, der dengang kunne dyrkes på lovlig vis. Hampen blev bundet i neg og sendt til Esbjerg Tovvarefabrik. Århus Oliemølle tog sig af gulerødderne, hvis saft blev brugt til vitaminisering af margarine.

Den tyske besættelse 1940-45 fik afgørende betydning for Steen Fibiger, der engagerede sig stærkt i modstandsbevægelsen. På det tidspunkt var han formand for Sundby Andelsmejeri, der havde én af egnens førende nazister som bestyrer. Det gav selvfølgelig anledning til en noget besynderlig samarbejdssituation omkring mejeriet.

Efter befrielsen i maj 1945 havde Steen Fibiger ansvaret for oprydningen i tyskerens fæstning i Vust og Bulbjerg. Den 9. juni samme år var han blandt de 250 repræsentanter for modstandsbevægelsen, der under ledelse af Frihedsrådet mødtes i Odense. Et af resultaterne af mødet var beslutningen om at oprette et statshjemmeværn – i starten organiseret som hjemme-

værnsforeninger og fra 1949 som Hjemmeværnet. Som formand for hjemmeværnsforeningen i Thisted amt deltog Steen Fibiger i landsledelsen, hvor han var med til at udforme grundlaget for det kommende statshjemmeværn. Han havde den tilfredsstillelse, at 500 af hans 550 medlemmer i Thisted amt meldte sig ind i Hjemmeværnet. Selv sagde han i første omgang nej tak til en opfordring om at blive kompagnichef. Men da man besluttede at dele området, accepterede han at blive chef for Vildsund-kompagniet.

Besættelsestiden gik imidlertid hårdt ud over Steen Fibigers helbred. Der var især tale om resultatet af et ufrivilligt ophold på en kirkegård, hvor han måtte holde sig i skjul en kold vinternat sammen med to engelske flyvere, der var sprunget ud med faldskærm. Englænderne blev holdt skjult på Øland, før de via Frederikshavn blev sendt til Sverige. Efter denne nat blev Steen Fibiger ramt af infektioner, der aldrig fortog sig helt, og organismen havde især

Tjenestefolkene på Øland havde hængt flag op i gårdsleddet den 5. maj 1945.

svært ved at tåle det høje saltindhold i den thylandske luft. Det var hovedårsagen til, at familien Fibiger flyttede fra Thy.

Da Steen Fibiger i 1948 købte Øland af sin far, erhvervede han samme år 2/3 af Sindrup Vejle, i alt 325 tdr. land, som blev brugt til dyrkning af korn og rapgræs. Familiemæssigt skete der også forøgelse, idet ægteparrets fire børn alle er født på Øland: Kirsten (1939), Gitte (1942), Peter (1946) og Ole (1953). Det blev ikke til en politisk karriere på linje med faderens, men Steen Fibiger var dog kandidat for de konservative i Lemvig-kredsen i 1945 og 1947. Desuden var han medlem af menighedsrådet og 12 år i sognerådet for Haring-Stagstrup kommune, hvor han var indvalgt på en upolitisk liste.

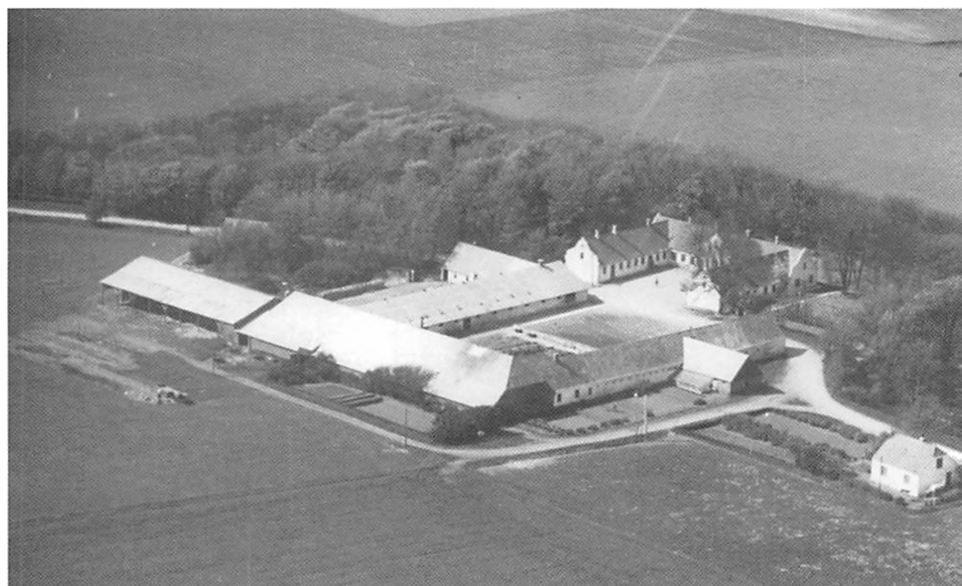
Øland havde under Steen Fibigers ledelse ord for at være et godt tjenestested. Ifølge hans eget udsagn blev han beskyldt for at være lidt påholdende med lønnen.

Til gengæld blev der tænkt på tjenestefolkenes trivsel.

Steen Fibiger solgte i 1954 Øland til ejeren af Koldbygård, der året efter videregav til Robert Christensen. (I 1959 overtog direktør J. M. Brüel Øland, der i 1989 blev solgt til Chr. Pedersen, Skjoldborg). Fra Øland flyttede familien Fibiger til gården Ruhedal i Gyrstinge sogn ved Ringsted. Gården er især kendt for, at den i 1800-tallets begyndelse var hjemsted for forfatterinden Thomasine Gyllembourg. I 1981 flyttede ægteparret Fibiger til Sorø. Her bor Steen Fibiger fortsat, efter at han i 1988 mistede sin hustru.

Tjenestefolk

I forbindelse med udarbejdelsen af denne artikel var et dusin tidligere tjenestefolk forsamlede i februar 1998 for at give deres

Øland i sidste halvdel af 1940'erne.

bidrag til skildringen af livet på Øland. De havde alle haft ansættelse i kortere eller længere tid i perioden 1937-54. Resultatet af dette møde fremlægges her, men det er selvfølgelig ikke muligt på dette grundlag at give en tilbunds gående skildring af arbejde og fritid på Øland.

Det er karakteristisk for tjenestefolkernes udtalelser, at Øland var et lille, selvstændigt samfund. Der var så mange mennesker på gården, at der ikke var behov for at søge adspredelse andre steder. Det ville også være besværligt, eftersom man kun havde cykler som transportmiddel. Et godt kammeratskab var fremherskende, og der blev lavet mange »skåsstykker«. Om aftenen var folkestuen samlingspunktet. Her spiste man også ved det lange bord med fast bæk. Som noget specielt huskes det, dengang nogle karle og piger var ude at sejle i voldgraven, og båden kæntrede!

Det var ikke kun folkene, der havde det godt med hinanden. Også til familien Fibiger var der et godt forhold. For eksempel blev der hver onsdag afholdt en »indeaften«, hvor folkene blev inviteret ind i privaten. Det var en gensidig aftale parterne imellem, at der ikke blev lavet andre aftaler denne aften. Der blev lavet håndarbejde, mens Steen Fibiger læste højt, og der blev sunget, leget og drukket kaffe. Trygve Gulbrandsens romaner »Det blæster fra Dødningefjæld« og »Bag dem synger Skovene« nævnes i den forbindelse som eksempler på oplæsning.

Hver sommer blev der desuden arrangeret havefest en søndag eftermiddag, hvor tjenestefolkernes forældre kom på besøg. Så blev der holdt taler og drukket kaffe. Voldstedet blev vist frem og den skjulte guldskat omtalt. Gæsterne fik også et indblik i gårdens drift. I 1948 vakte det opsig, da der på gårdspladsen blev de-

monstreret en helt ny traktor (John Deere). Gården havde dog tidligere rådet over en traktor, en førkrigsmodel på jernhjul.

Høstfesten var også noget særligt. I 1946 var der f.eks. arrangeret en bustur, hvor højdepunktet var en rundvisning i de tyske kanonstillinger i Hanstholm. Festen sluttede selvfølgelig på Øland, hvor der blev serveret kyllingesteg og is, og som vanligt ved høstfesten have Bodild Fibiger forfattet en sang til lejligheden.

Øland er bygget op, som det er gængs for en herregård i Danmark. Hovedbygningen ligger som et trefløjet anlæg, og i passende afstand derfra er avlsbygningerne placeret. Vilhelm Fibiger rådede over midterfløjen, mens Bodild og Steen Fibiger boede i østfløjen, hvor der også var folkestue og et pigekammer. I vestfløjen var der pigeværelser og vaskehus. Hen over loftet kunne man bevæge sig fra den ene fløj til den anden.

Efter Astrid Fibigers død i 1941 havde Vilhelm Fibiger ikke længere brug for den store midterfløj. Han valgte at tage permanent ophold i København, og Bodild og Steen Fibiger kunne tage midterfløjen i besiddelse. Det betød en forandring i husførelsen, idet der ikke længere blev ført to husholdninger i sommerhalvåret.

Mens der endnu var to husholdninger, var der som regel fire tjenestepiger på Øland. I midterfløjen var der en stuepige og en kokkepige, og det blev opfattet som lidt »finere« at arbejde her. Stuepigens klædt i blå og hvidt om formiddagen og i sort og hvidt om eftermiddagen – da bar hun også kappe som hovedbeklædning. Stuepigens arbejdede udelukkende for herskabet i midterfløjen. I Astrid og Vilhelm Fibigers sidste fem år på Øland havde de Anna Riis som medhjælp. Hun kom senere på seminariet og blev lærer i Vestervig.

I slutningen af 30'erne var Astrid Fibiger allerede ramt af sygdom, og det var stuepigens arbejde at give hende morgenmad på sengen. Pigerne stod op kl. 7 og begyndte at forberede morgenmaden i midterfløjens køkken, hvor de selv spiste. Efter morgenmaden skulle huset gøres i stand, altså støvsuges, tørres støv af, redes senge m.v. Det var også pigernes arbejde at passe blomsterhaven. Den øvrige have og parken blev passet af en havemand. I flere år var det Niels Mikkelsen og senere Anders Tobiasen fra Koldby.

Frokosten kl. 12 skulle forberedes og derefter serveres (der blev altså ikke spist varm mad som i folkestuen). Om eftermiddagen var der tid til lidt mere fredelige sysler som f.eks. at stoppe tøj. Når Vilhelm Fibiger var på Øland, blev der serveret eftermiddagskaffe – ellers nøjedes fru Fibiger med en kop te. Den varme aftensmad skulle herefter tilberedes. Pigerne i midterfløjen kom ikke i folkestuen, men sommetider blev de inviteret ind i privaten om aftenen. Man sagde De til herskabet, der imidlertid sagde du til tjenestefolkene.

Når der kom gæster, var der selvfølgelig ekstra travlt. Det startede helt ude på gårdspladsen, hvor det var stuepigens arbejde at lukke bildøren op for gæsterne. Omgangskredsen bestod af folk fra andre store gårde, bl.a. Tøttrupgaard, Tandrup og Vestervig Overgaard.

I sidefløjene var der arbejde til en kokkepige og en »bittepige«. Kokkepigen skulle først og fremmest sørge for mad til syv karle samt et par daglejere. Uden nutidens mange hjælpemidler var det et krævende arbejde. Der var ikke tid til at sidde med ved bordet i folkestuen, og kokkepigen og »bittepigen« måtte sidde på køkkenborde, hvis de ville have sig et hvil.

Kosten afveg ikke meget fra det, der var gængs på gårdene dengang. Men portionerne var større end de fleste steder. Om lørdagen var der ofte øllebrød og pandekager på menuen. Det var imidlertid ikke populært, når der blev serveret plukfisk (opstuvede kartofler med fisk). På den anden side var det heller ikke så nemt at lave om på kostvanerne. Engang blev der serveret rødbedebøf, men så forlod karlene bordet.

Smagsløgene kunne også forstyrres på anden vis. Engang måtte en kokkepige sammen med Bodild Fibiger tømme sulkarret for flæsk efter en hel so, der var uspiselig, fordi den var fodret op med fisk på Vildsund Strand. Kødet blev begravet i dølgsmaal. Når det gjaldt fjerkrækød, så var Øland selvforsynende med høns og ænder.

»Bittepigen« måtte finde sig i at blive kostet rundt med. Hun redte bl.a. karlenes senge, hvor der engang imellem skulle skiftes sengehalm. Halmen blev ved den lejlighed rystet grundigt med en fork for at

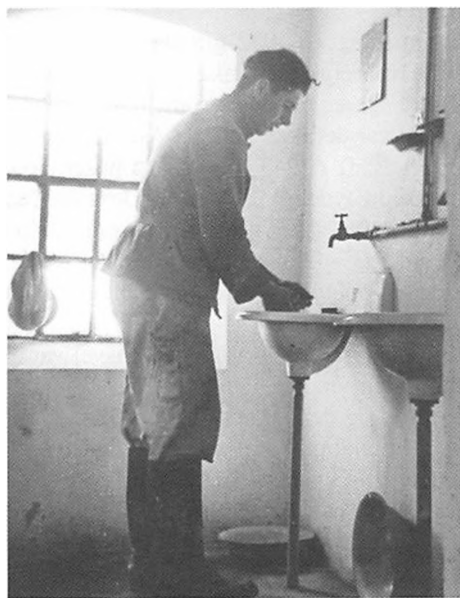
Amtmand H. Egedorf, Thisted
28/7 39. Hennette Egedorf.

Vilhelm Fibigers gæstebog findes i kopi på Thisted Museum. Den dækker perioden 1912-50, og som det kan ses, besøgte amtmanden og hans kone Øland i sommeren 1939.

undgå at få fingrene i en mus. At skrælle tre spandfulde kartofler hørte også dagligdagen til for »bittepigene«.

Da Bodild og Steen Fibiger omkring 1942 flyttede over i midterfløjen, blev den nyindrettet. Tidligere var der en lang gang langs sydturen, men den blev nu lagt på tværs af huset, så sollyset blev bedre udnyttet. Man bevarede spisestuen og dagligstuen (den røde stue), hvorimod den pæne stue (den gule stue) blev inddraget, så der kunne indrettes børneværelse, kontor og badeværelse.

Før Steen Fibiger overtog forpagtningen, havde der været folkestue i vestfløjen. Han indrettede imidlertid folkestue i østfløjen, men da han flyttede ind i midterfløjen, blev der lavet en ny folkestue i vestfløjen. Ved siden af blev der indrettet en dagligstue med bogreol og radio, og her kunne tjenestefolkene hygge sig, når de

Søren Rose ved de nye håndvaske, der blev installeret i 1941. Dengang var det ikke almindeligt, at karlene havde så gode hygiejniske forhold.

var klædt om. Midterfløjens køkken havde altid været i enden af vestfløjen, men nu blev hele Ølands kostforplejning styret herfra.

I østfløjen blev i 1947 indrettet moderne værelser med centralvarme og bad til karlene. Ombygningen gjorde, at tjenestefolkene fik mønsterforhold i sammenligning med tidens standard. Tidligere kunne det som andre steder være svært at holde de små »husdyr« ude. Én af pigerne fortæller blandt andet, at hun har prøvet at slå en rotte ihjel om natten (Åh så røj æ var!).

Oprindelig var karlekammerne i nordenden af kostalden. Da Bodild Fibiger blev frue i huset, fik hun ret hurtigt halmen i sengene erstattet med tangmadrasser. Disse madrasser sugede dog lugten til sig, så det var ikke nogen varig forbedring. I stedet blev der bygget fire rum bag hestestalden. I disse karlekammer kunne der sove to karle i hvert kammer. Lugten fra hestene kunne selvfølgelig ikke lukkes ude, og lugten af akkumulatører var også karakteristisk. De var i et rum ved siden af og blev ladet op ved hjælp af en vindmølle. I 1946 blev denne opgave overdraget til Thy Højspændingsværk, og møllen blev taget ned.

Logiet i hestestalden var udstyret med en kakkelovn, der var anbragt i væggen mellem to kamre. Engang lykkedes det karlene at vælte kakkelovnen, hvilket selvfølgelig var ubehageligt at skulle meddele husbond. Der faldt dog ikke brænde ned af den grund. Efter episoden fik én af karlene oven i købet lov til at låne Steen Fibigers bil til Thisted.

Tjenestepiger i København

Et ophold på Øland betød for nogle af pigerne en ekstra oplevelse i form af et

ophold i København. Sinne Toftdahl Olesen (f. Kusk) kom som nykonfirmeret til Øland i 1937, og i 1940 blev hun spurgt, om hun havde lyst til at tage med til København. Som 17-årig var det en spændende udfordring, man ikke sagde nej til. Fibiger besøgte derefter forældrene i Gærup og fik tilladelse til at tage deres datter med.

Turen til København foregik i bil. Først gik turen til Skanderborg, hvor de rejsende overnattede hos Astrid Fibigers søster. Næste dag kørte de over den ret nye lillebæltsbro og videre med færgen over Store Bælt.

For den unge pige blev de næste par år en uforglemmelig oplevelse. Det første år var præget af Astrid Fibigers sygdom. Hun var sengeliggende en stor del af tiden, og det var Sinnes opgave at pleje hende. Efter Astrid Fibigers død i 1941 stod Sinne alene for husførelsen. Hun var ikke henvist til køkkenet, men spiste i stuen sammen med Fibiger. Efter morgenmaden læste han op af en andagtsbog og sluttede af med at synge et vers. Han huskes for sin gode sangstemme.

Fibiger tog flere gange sin tjenestepige med på Christiansborg, hvor hun blev vist rundt. Hun var også med til flere kirkeindvielser og til forestillinger i Det kgl. Teater, hvor Fibiger fik tildelt fribilletter. Ved sådanne lejligheder blev hun præsenteret som en ven af huset. Søndag formiddag var hun med, når han gik til gudstjeneste i Messiaskirken. På vejen hjem købte han søndagsavisen og »basser« til kaffen.

Huset på Adolfsvej var ikke præget af det politiske i særlig høj grad, selv om Sinne har serveret for Christmas Møller mange gange. Han elskede brasede kartofler, og hun lod sig overtale til at strikke et par vanter til ham. Som venner af huset

i København, jule 42
10-2-42

*Kære Sinne kære
Tals for de fine Vanter, de plejede mig
meget, det var veldigt fint (af dem
bestemt) H. Møller*
/Christmas Møller

Sinne Kusk modtog i februar 1942 dette takkebrev fra Christmas Møller, fordi hun havde strikket vanter til ham.

huskes desuden Københavns biskop Fuglsang-Damgaard og landstingsmand Johs. Krarup.

Da Fibiger i 1942 giftede sig med Esther Hvidberg, var beskeden den, at Sinne skulle gøre tingene, som hun plejede. Sådan var det ikke helt, da Asta Langballe (f. Nielsen) i 1943 blev pige i huset. Hun mærkede tydeligt, at der var kommet en frue i huset. Asta havde haft ansættelse på Øland 1937-42 og var derefter på højskole. Hendes ophold i København blev præget af de urolige tider.

I kælderen i huset på Adolfsvej var et rum uden vinduer indrettet som beskyttelsesrum, og det var ret ofte i brug, når der var luftalarm. Om morgenen den 29. august 1943 var det Asta, som lukkede op for de tyske soldater, der bevæbnet med maskinpistoler var kommet for at hente Fibiger.

Efter at Fibiger var afhentet, dukkede imidlertid endnu en lastbil op, og soldaterne troede ikke på, at Fibiger allerede var

afhentet. De ledte i hele huset, og Asta måtte vise dem kælderen, hvor de bl.a. skrabte med deres maskinpistoler i en bunke koks for at se, om der skjulte sig nogen. Det var en særdeles ubehagelig oplevelse, fordi der hele tiden var nogen, der pegede på hende med en maskinpistol.

Mens Fibiger var interneret, fik han smuglet en seddel ud af lejren til Esther Hvidberg, som han bad om at skaffe ham noget skrå. Det skulle sikkert dæmpe trangen til de elskede cigarer, som det var svært at komme i besiddelse af.

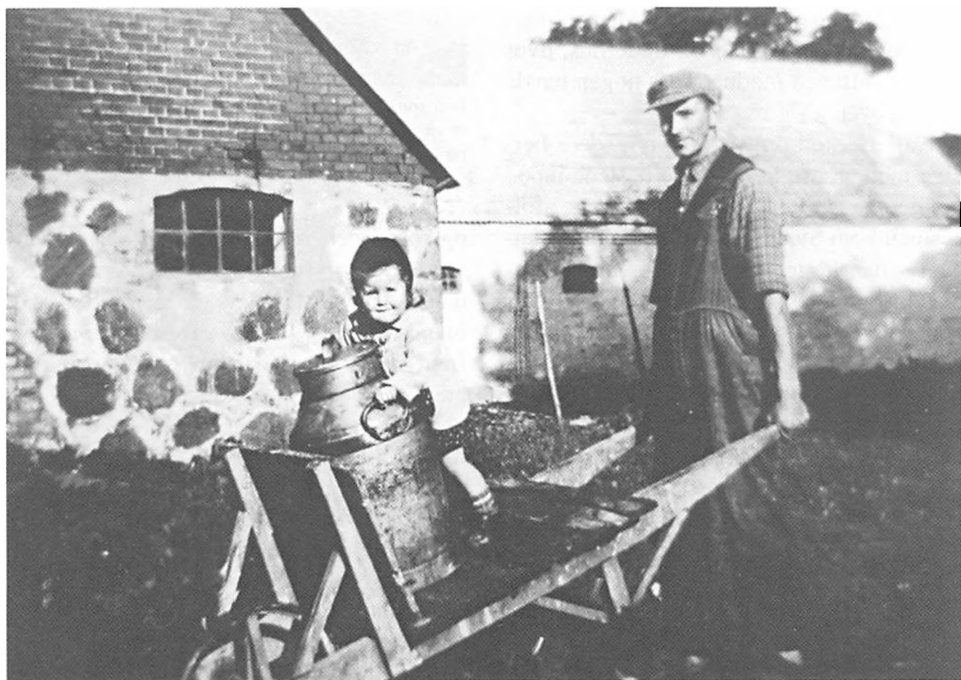
I 1944 kom Asta Langballe til at arbejdede på Diakonissestiftelsen, hvor Fibiger boede under dæknavnet direktør Frederiksen. Ole Bjørn Kraft boede her også og agerede blind mand med armbind og stok. I en periode var det Asta Langballes opgave

at bringe post til Fibiger, og hun havde også opsyn med hjemmet i Gentofte.

I stald og mark

I stalden arbejdede fodermesteren og hans medhjælper. Fodermesteren blev slet og ret kaldt mester. Da Chr. Knudsen kom til Øland i 1937, blev de 38 køer malket med hånd. Det tog hver gang et par timer, men året efter holdt malkemaskinen sit indtog i stalden. Så kunne fodermesteren selv klare malkningen, og medhjælperen begyndte først klokken syv.

Om sommeren stod fodermesteren op kl. 4 for at hente køerne i marken, så han kunne være færdig med malkningen, når mælkekusken kom kl. halv syv. Om vinte-

Kirsten Fibiger (født 1939) får en køretur af fodermester Harald Andersen, der var på Øland i syv år.

ren kunne han sove indtil klokken 6. Når køerne ikke var på græs, skulle de fodres efter malkningen. Efter udmugningen var der inden middag tid til mere forefaldende arbejde som oprydning og reparationer. Fodermesteren havde lang middag, hvor der var tid til en middagsøvn. Han fik kaffe klokken 14.30 og gik derefter i gang med at røgte og senere malke. Efter krigen var der en gift fodermester, der boede i annekshuset, og hans kone hjalp til med malkningen.

Kostalden var indrettet med tre rækker båse, hvoraf de to var med fodergang. Den 3. række bestod af lidt mindre båse til kalve og ungkreaturer. I nogle år blev der fra Vejlerne indkøbt ca. 20 kvier, som blev fodret hele vinteren og videresolgt om foråret som kælvekvier. I enden af stalden var der malke- og vaskerum samt roekammer. Vest for stalden var der et fritliggende hus til brændsel og cykler. Mange ungdomsminder knytter sig til dette hus, hvor man om aftenen mødtes, hvis nogen havde været i byen.

Karlene stod op, så de kunne være færdige med at strigle og fodre hestene inden morgenmaden kl. 7. Efter spisningen i folkestuen kom Steen Fibiger og holdt husandagt – han læste et stykke fra en andagtsbog og sluttede med Fader Vor. Derefter gav han instrukser om formiddagens arbejde.

Klokken 11.30 spiste karlene i folkestuen, og de fik kaffe kl. 12.50, før de igen tog i marken. Det skete dog først efter, at karlene havde fået nye anvisninger på, hvad der skulle gøres. Engang kom denne fremgangsmåde lidt bag på et par nyanstattede karle, der fortsatte med at køre roer, som de havde gjort om formiddagen. Men de lærte hurtigt den nye arbejdsgang.

Markerne blev efter krigen drevet i 6 marksdrift med korn i tre marker, græs i to

Lidt spas kunne der også blive plads til i marken. Her er det havemanden Niels Mikkelsen (Nille), der står på hovedet mellem gulerødderne. Øland ca. 1943.

og roer i den sidste (mest kålroer og runkelroer). Der var byg i de to kornmarker, mens den sidste blev tilsået med havre, blandsæd eller hvede. Desuden var der frøafgrøder imellem som rødsvingel, rapgræs, hundegræs og roefrø.

Trækkraften i marken blev leveret af tre-fire spand belgiske heste – desuden var der på gården et par unge heste eller plage. Den førømtalte traktor på jernhjul var en éncylindret Lanz-bulldog, der gik på dieselolie og blev startet ved opvarmning af glødehovedet med en blæselampe. Det var en stor, tung maskine, der en efterårsdag lige kunne trække en tofuret plov. Ellers blev den brugt til at trække harver og i høsttiden en

selvbinder. På den tid blev det første skår høstet for med le og bundet op i hånden.

En del af markarbejdet var at køre ajle og møg ud. Møddingen lå midt på gårdspladsen uden bund og afløb. Den var omgivet af en mur, for at den ikke skulle skæmme for meget. – Hvis det blev for slemt med flueplagen i sommervarmen, så gik vi en tur med det nyopfundne DDT-pulver, fortæller Peter Dahlgaard Jepsen, der kom til Øland som landvæseneselev i 1946. I parentes bemærket så blev stoffet dengang opfattet som et vidundermiddel, der et par år senere indbragte opfinderens Nobelprisen.

Om vinteren stod karlene og tærskede fra gulv til gulv i laden. Der var et stort 24

tommer tærskeværk (Nordsten), trukket af en 10 hk el-motor. I 1946 blev der anskaffet en ny transportør på en halv snes meter. Det var en stor »forletning«, når halm eller neg skulle højt op. Kornet blev i sække båret op på kornloftet over hestestalden. Efterhånden blev kornet igen båret til kværnen i den anden ende af laden.

Flere af de unge karle var ansat som landvæseneselever. Det var en uddannelse, der var oprettet af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab. Uddannelsen foregik på en godkendt arbejdsplads, hvor der en halv dag om ugen blev undervist i teori, som var formet som et brevkursus. På Øland foregik undervisningen under Steen Fibigers ledelse i den »pæne« folkestue, og

Indsamlingen af oplysninger til denne artikel førte til, at Steen Fibiger inviterede sine tidligere tjestefolk og deres ægtefæller til kaffe på Vildsund Strand den 2. august 1998. Over 60 tog imod invitationen, hvoraf den yngste var 65 og den ældste 90 år gammel. Det blev en oplevelse for mange, ikke mindst for Steen Fibiger og tre af hans fire børn. Før sammenkomsten i Vildsund besøgte familiegavstedet på Harring kirkegård, hvor Steen Fibiger (t.v.) ses i samtale med Johs. R. Nielsen.

der blev hentet hjælp hos konsulent Frandsen i Thisted. En landvæsenselev fik mindre i løn end en karl, men fik så til gengæld papir på sin uddannelse.

I 1946-47 var Harald Andersen fodermester og Arnild Poulsen forvalter. Harald Olesen var traktorfører og Egon Pedersen

førstelev. De øvrige landvæsenselever var Svend Kjær Sørensen, Peter Dahlgaard Jepsen, Johannes Rottbøll Nielsen og Jens Hauge Rasmussen. Desuden var der tre piger: Thora Olesen, Lilly Andersen og Magda Krogh.

KILDER:

C. V. Bramsnæs m.fl.:
Politisk Testamente, Berlingske Forlag 1962

C. Brunsgaard og Henry E. Pedersen:
Landet mod Nordvest, 1946-47

A. Christensen:
Rosholms Saga,
Historisk Aar bog for Thisted Amt, årg. 1928

A. Fibiger:
Familien Fibiger, Missionstrykkeriet 1916

Amalie Fibiger:
Fibiger. Slægtens Ældste,
Nordlundes Bogtrykkeri 1949

V. Fibiger:
Nogle optegnelser om proprietær Nyby. »Øland«,
Historisk Aar bog for Thisted Amt, årg. 1949

Ernst Fr. Hansen (red.):
Min Mor, De Unges Forlag 1947

Tage Kaarsted:
De Danske Ministerier 1929-1953

Liselotte Malmgart:
Kirkeminister Vilhelm Fibiger.
Artikel i Kirkehistoriske Samlinger 1997, s. 199-229

Viggo F. Møller:
Seks uger i Horserød, Gyldendal 1945

C. B. Schjørring m.fl.:
Min far var lærer, Lohses Forlag 1962

P. Chr. Sørensen:
Lærere i Snedsted Sogn,
Historisk Aar bog for Thisted Amt, årg. 1942
Thisted Amtsavis 30/12 1938, 18/10 1941

Kristeligt Dagblad,
citeret i Thisted Amtsavis 24/06 1939

J. P. Trap:
Danmark, femte udgave, Thisted Amt, 1961
Dansk Biografisk Leksikon
Mundtlige oplysninger fra Steen Fibiger, 1997

En thybo på jagt efter fortiden

Landet mod Nordvest – Thy og Vester Hanherred – har en rig historie. Interessen for at beskrive denne mangfoldighed har været stor, ikke mindst hjulpet af landsdelens historiske samfund og den fremsynede P. L. Hald, der påbegyndte udgivelsen af den historiske årbog, da århundredet endnu var ungt.

En af de mest produktive af egnens lokalhistorikere har været typograf Henry E. Pedersen. I en periode på over 15 år, indtil han fra Thisted flyttede til København, drev en enorm entusiasme for lokalhistorien ham til en omfattende skribentvirksomhed. Samtidig fulgte han en idrætskarriere op ved at deltage i ledelsen af Thisted Idræts Klub. Forfatteren, der er søn af Henry Pedersen, fulgte som dreng nøje med i disse fritidsaktiviteter og vil på grundlag af efterladt materiale og erindring give en beskrivelse af Henry Pedersens liv som lokalhistoriker.

Idrætsklubben

Som ganske ung fattede min far interesse for atletikken, uden tvivl inspireret – som så mange andre – af Marius Jørgensen, som efter sin ankomst til Thisted i 1918 førte byen frem til midt i 20'erne at indtage en dominerende stilling inden for atletikken i Jylland.

Det blev ifølge pointoversigten fra det år, han blev klubmester i 10-kamp, til habile resultater for min far i mange øvelser – med stangspring som den bedste disciplin. Højdepunktet for ham inden for atletikken var uden tvivl hans deltagelse på det klubhold, som i 1925 på Århus stadion hjembragte det jyske mesterskab i holdkamp. Det var en begivenhed, som blandt andet blev markeret ved, at Rymings orkester hin søndag aften med stort følge »afhentede« holdet ved bygrænsen.

I en af de lokale aviser kan man imidlertid i slutningen af maj 1927 læse følgende notits:

»Uheld under idræt – springstangen knækkede.

Under træning i fri idræt i går formiddags på sportspladsen i Thisted skete der et stygt uheld, der heldigvis ikke får alvorlige følger. Typograf Henry Pedersen trænede i stangspring, og under et af springene knækkede stangen, netop som han var højest oppe og var ved at vende sig for at komme over overliggeren. Han faldt fra en højde af ca. 3 meter ned på ryg, arme og hoved og blev stærkt forslået. Imidlertid kunne han dog selv – med ledsagelse – gå til læge for at blive undersøgt. Denne beordrede ham indlagt på sygehuset til røntgenobservation, som fandt sted om eftermiddagen. Efter hvad man på sygehuset udtaler til os, kan det dog endnu ikke siges, hvor meget Pedersen er kommet til skade, men det er næppe noget alvorligt. Efter omstændighederne har han det godt.«

Men det var nu alvorligere end som så. 3 måneder på ryggen i stræk på sygehuset blev efterfulgt af den kendsgerning, at her sluttede som 22-årig så karrieren som aktiv sportsudøver. Men ikke som aktiv i TIK.

Inden 1927 var omme kan Thisted Amts Tidende meddele:

Henry Emil Pedersen fotograferet midt i 30'erne. Han blev født den 10. november 1904 i Storegade 17 i Thisted af forældre, som stammede fra Thy. Faderen, som var født i Skinnerup, og som drev skrædderforretning i Storegade 17 indtil 1919 og derefter til 1942 i Toldbodgade 9, hed Anders Christian Pedersen (1862-1942). Moderen, Karen Marie, f. Jensen (1864-1945) var født i Røhr.

»Som man vil erindre vedtog Thisted Idræts Klub på sidste generalforsamling at oprette et medlemsblad for idrætsklubben – og dette blads første nummer foreligger nu for offentligheden under navnet »TIK«, redigeret af M. Jørgensen, E. Jensen og H. Pedersen.« Derefter følger en nærmere omtale af det første nummers indhold, og senere meddeles det, at bladets julenummer har fået en meget fin anmeldelse i »det store københavner-idrætsblad fra i går. – Hele anmeldelsen former sig som en ros til den dygtige redaktion og dens medarbej-

dere.« Rollefordelingen i redaktionen var, at Marius Jørgensen var ansvarlig redaktør, medens det var snedkermester Ejnar Jensen fra Bisgårdsgade og min far, som trak læsset.

Og andre opgaver meldte sig for min far i TIK-regi. Næsten 6 år i bestyrelsen – fra 1932 til 1938 med en kort afbrydelse – blev det til, selvom han som tidligere atletikudøver ikke var i kridthuset hos de i antal dominerende fodboldspillere. Men selv disse måtte erkende, at der var brug for min fars initiativer.

Om bestyrelsesarbejdet giver den senere formand for TIK (og folketingsmand) Martin Pedersen i »TIK« for december 1938 under overskriften »Der skal ske noget« min far følgende afskedsord med på vej ud af bestyrelsen:

»Længe før sit indvalg i klubbens bestyrelse havde Henry Pedersen på afgørende måde gjort sin indflydelse gældende indenfor denne. Han var således medstifter af dette blad i 1927, og det var Ejnar Jensen og ham, der skabte det økonomiske grundlag for bladets eksistens, der i de siden forløbne 12 år har været i princippet uforandret.

I foråret 1932 blev Henry Pedersen leder af den da indførte idrætsgren damehåndbold. Det var et lykkeligt valg. Man kan med rette sige, at han er skaberen af denne idrætsgren – ikke i den forstand, at han undfangede tanken om dens indførelse – men i den forstand, at han førte tanken ud i livet på en sådan måde, som man kunne ønske sig.

Ved efterårsgeneralforsamlingen 1932 valgtes Henry Pedersen med overvældende majoritet ind i bestyrelsen som ungdommens repræsentant, men allerede i 1934 afløstes han af Johs. Pedersen, men efter dennes bortrejse i 1935 kom Henry E.

Pedersen atter i bestyrelsen, hvor han derefter var indtil han nu trak sig tilbage.

Han har i bestyrelsen været en udpræget arbejdets, initiativets og idéernes mand. Der skal ske noget! var et udtryk, han ofte brugte og som i høj grad er karakteriserende for hans indsats indenfor klubben.

Man skal altid være på jagt efter nye idéer – ser man et eller andet, skal man opbevare det, man ved ikke, når der kan blive brug for det.

Andre interesser bevirker, at Henry Pedersen ikke mente længere at kunne få tilstrækkelig tid til varetagelsen af arbejdet som bestyrelsesmedlem i Thisted Idræts Klub.

Vi takker Henry Pedersen for veludført arbejde, for godt samarbejde og kammeratskab igennem årene i sikker forvisning om, at han stedse vil bevare interessen for TIK usvækket, og i troen på, at han engang ad åre på den ene eller den anden måde atter vil blive knyttet direkte til arbejdet indenfor bestyrelsen.«

Og der blev fortsat nye opgaver til min far indenfor TIK.

Allerede midt i 30'erne var han primus motor for et arrangement af usædvanlig karakter i Thy, nemlig afholdelse af galopløb. Hestene og jockeyerne havde for en enkelt dag forlagt residensen fra Pandrup-Blokhuss området. Det blev en dejlig og spændende søndag på Vestre Dyrskueplads, hvor TIK endnu holdt til.

TIK's basarer – hvert andet år – var tilfølsstykker. Højttalervognen – med min far ved mikrofonen – krydsede byen i 3 dage og trommede folk sammen i Hotel Aalborgs store sal. Og speakervirksomheden fortsatte ved stadionindvielsen i august 1937 og ved de store idrætsuger i begyndelsen af 40'erne.

Den unge idrætsmand på banerne på Vestre Dyrskueplads midt i 20'erne.

Jo, når der i TIK-regi skulle »ske noget«, var der bud til Margrethevej 33 – og så skete der noget.

Bogen til Marius

På forslag fra min far besluttede idrætsklubbens bestyrelse i 1935 at formidle en hyldest til Marius Jørgensen for hans ypperlige indsats i dansk atletik gennem 25 år.

Det blev også min far, der måtte realisere idéen. Fremtrædende idrætsfolk fra det ganske land, med formanden for Dansk Idrætsforbund i spidsen, blev anmodet om at bringe Marius Jørgensen en skriftlig hilsen.

Det blev til en fornem bog, indbundet – hos bogbinder Chr. Christensen i Vester-gade – i oaseged, indeholdende 107 indlæg, næsten alle i håndskrift, med hilsner og hyldest til Marius fra 160 idrætskammerater og -ledere.

Ved en fest den 8. oktober på Hotel Royal, hvor Marius endvidere fik tildelt Dansk Idræts Forbunds æresnål i guld, kunne TIK's formand gennem mange år, direktør Frederik Bredahl, overrække bogen til Marius. Fra lejligheden eksisterer en sang om »Marjus«, forfattet af 30'ernes »forlystelsesråd« i Thisted, typograf Ejnar Hansen (sangen gik på den på daværende tidspunkt meget anvendte »Konferensråd Wegener«).

Da jeg besøgte Marius på hans 85 årsdag, lånte jeg bogen, som jeg så nærmere beskrev i en artikel i Thisted Dagblad den 22. december 1978.

Hvor bogen, som har betydning for forskningen af dansk atletik i årene 1910-35, nu efter Marius Jørgensens død, befinder sig, ved jeg ikke.

Skribentvirksomheden

Som Martin Pedersen ved min fars afgang fra TIK's bestyrelse skrev, bevirkede varetagelsen af andre interesser, at han måtte træde et skridt tilbage fra sine aktiviteter i TIK. Og der sigtedes herved til den skribentvirksomhed, som efterhånden slutte hele hans fritid.

Ligesom Marius Jørgensen uden tvivl var inspirator til, at min far som stor dreng

erstattede medlemsskabet af »Elbrønds-hær« – en »drengebande« opkaldt efter slagtermesterens drenge – med den frie idræt, ligeså tydeligt er det, at P. L. Hald helt fra skoletiden inspirerede min far til at fordybe sig i Thisted og Thys historie, og Hald blev i alle Thisted-årene hans kloge rådgiver. I begyndelsen – sidst i 20'erne og i begyndelsen af 30'erne – bærer artiklerne da også præg heraf – i emnevalg, form og opsætning. Men med årene blev virkeområdet udvidet. Der tænkes herved ikke alene på emnevalg, men også på den kreds af blade, aviser og tidsskrifter m.v., som bragte hans artikler. I de første københavnerår – inden det hele sluttede – dyrkede han således næsten udelukkende den store magasinartikel med billeder (ofte egne optagelser) eller tegninger. Emnerne, som stadig var historiske, havde nu ikke alene tilknytning til hjemegnen.

Min far lagde naturligvis først og fremmest vægt på artiklernes indhold. Det skulle være rigtigt og have en god sproglig udformning. Men han var også helt klar over, at andre momenter var med til at »sælge« artiklen – først hos redaktøren og senere hos læserne.

Artiklens ansigt – overskriften – fandt han væsentlig, og der blev efterhånden gjort meget ud af den side af sagen. Som eksempler på titler, som »lykkedes« kan nævnes:

Agger – hvor havet æder af Danmarks land.

Øen som sælges i pundervis (om moleret på Mors).

Thyborøn – Limfjordens udfaldsport mod Vesterhavet.

De »russiske kameler« ved Løgstør Grunde.

Fra Aakjærs Jenle til Hjerl Hede.

Af andre ting, som min far kælede for,

kan nævnes artiklens indledning og slutning. Mange gange, når han sad ved sættemaskinen på Thisted Amts Tidende, fik han en idé til en god indledning eller slutning til den artikel, han netop havde på »beddingen«. Jeg har set ham stå ved vindueskarmen bag maskinen for at nedfælde den pludselige inspiration, og i mangel middagsstund – dengang var man hjemme til den varme mad midt på dagen – har han trukket lapper frem og indviet min mor og mig i sådanne brudstykker.

Han sluttede sædvanligvis på »bladet« kl. 16, og et kvarter efter sad han i hjemmet på Margrethevej ved skrivemaskinen – og en kop kaffe, og så gik det løs. Eller han havde lagt vejen omkring biblioteket, i gang med studier, som skulle give materiale til nye artikler.

Hvor fandt min far stoffet til alle de artikler, som det blev til i årenes løb?

Biblioteket – først i tagetagen i administrationsbygningen på Nytorv og senere i den dejlige bygning på Tingstrupvej – var ham naturligvis til stor hjælp. Ingen brugte måske dette bibliotek mere end han. Det skaffede også bøger hjem fra andre biblioteker, bl.a. fra specialbiblioteker i København.

Men der blev også øst af andre kilder. På det gamle rådhus' loft, som jeg husker som fyldt med murbrokker og fugleekskremitter, kravlede vi rundt for at finde gamle protokoller, som kunne fortælle om Thistedes officielle fortid. Her lå meget materiale til »*Thisted i Fjendevold*«, som også blev udgivet som særtryk i kommission hos Ballebys Boghandel. I dette skrift behandlede et emne, som optog min far meget – tyskernes besættelse af Thisted og Thy i 1864. At han gjorde meget ud af dette emne, findes der bevis på i det efterladte arkiv. Ved en korrespondance fra

1931 med Hamburger Nachrichten findes således fra dette blads udgave af 2. august 1864 en notits frem om besættelsen af Thy og Mors.

Min far opsøgte også kilderne selv. Han tog ud i oplandet for at tale med gamle mennesker, som kunne beretninger og billeder fra barndom og ungdom. På lejet tandem – med mig som »hjælpemotor« på bageste sæde – kunne vi en søndag nå helt ud til Klim Strand for at tale med folk, som havde været med til at bryde og save limstenen – og vi nåede andre besøg den samme dag.

Den over 90-årige Ole Toppenberg, som boede på Kristianslyst, besøgte os en anden søndag på Margrethevej. Min mor blev sat til at lave oksekødsuppe – Oles livret, havde min far opsnuset hos en slægtning, maskintrykker Marius Jensen – og inden dagen var omme, var stoffet hjemme til en stor artikel med overskriften: »*Med studetrækkeren ned gennem Jylland*«. I stor opsætning med tegninger blev produktet afsat til søndagsudgaver i såvel Aalborg som Århus, og samme emne behandles i artiklen »*Kræn Foged*« i Historisk Årbog 1935, s. 111-126.

En skikkelse, som optog min far meget, var Anne Søe til Kjølbygård. Midt i 30'erne gøres det ganske land bekendt med denne sagnagtige kvindeskikkelse gennem en midterside-artikel i Hjemmets Søndag (det agtede søndagstillæg til Socialdemokraten i København) med en dejlig tegning af Hans Bendix. I samme periode bringer Hjemmets Søndag en stort opsat artikel – »*En nat på Nordeuropas stærkeste fyr*« – som resultatet af min fars natteophold på Hanstholm Fyr sammen med fyrmester Holm Hansen.

Familiens cykelferier omsattes efterfølgende i artikler, hvor de besøgte lokalite-

ters fortid og nutid blev kædet sammen. Den allerede nævnte artikel om »Jenle og Hjerl« blev optaget i Aalborg Stiftstidende samt – nogle år senere – i Tidens Kvinder. De nævnte artikler om Agger og Thyborøn har ligeledes udgangspunkt i sommerbesøg. Den sidste artikel i denne »serie« – beskriver et besøg på »Limfjordsøen Fur« – bringes den 2. marts 1941 i Aarhus Stiftstidende. Den 3. marts går skrivelse fra chefredaktøren for Aalborg Stiftstidende, Alf Schiøtz Christensen til Margrethevej 33 i Thisted med følgende lakoniske ordlyd: »Vi har bemærket Deres artikel om Fur i Aarhus Stiftstidendes søndagstillæg af i går. Vi vil meget gerne aftrykke den, og tilhyder Dem vort sædvanlige honorar på 25 kr.«

Antallet af artikler steg voldsomt i de sidste år i Thisted. Til trods for, at alle

artikler er bevaret, er en nøjagtig beskrivelse af udviklingen ikke mulig. Min far har – mærkeligt nok, når man iøvrigt studerer hans efterladte arkiv – ikke haft øje for at påføre de fleste artikler dato og optagelsessted. Men med nogen sikkerhed kan dog følgende tal anskueliggøre udviklingen: I 1934 får han optaget 24 artikler og i 1935 er det blevet til 27. I 1943 – det største år – optager blade, aviser og tidskrifter over det ganske land i alt 91 artikler fra min fars hånd, og i 1944 – da mine forældre om sommeren flytter til hovedstaden – blev det til 62 artikler.

Det er for de senere år store tal. Udover artiklernes kvalitet og min fars ihærdighed – såvel med hensyn til produktion som med hensyn til »salgsarbejdet« – var han imidlertid begunstiget af to forhold: De enkelte blades geografiske udbredelse var

Henry var en rigtig Thisted-dreng. Her står han – i Storegade lige før 1. verdenskrig – i forgrunden til venstre sammen med legekammeraten Kaleb Christensen (senere Rønsbæk). Ejendommen til højre – nr. 17 – med A. C. Pedersens skrædderforretning og Martin Christensens 50 øres-forretning var i familien Christensens besiddelse i 60 år, og her havde Kaleb senere legetøj- og fotohandel. (Billedet er udlånt af Kalebs datter, Linda Rønsbæk, Thisted).

stærk begrænset i forhold til i dag. Dette forklarer, at samme artikel kunne »køre« i stiftstidenderne i såvel Århus som Aalborg med en uges mellemrum. Det andet forhold var besættelsen. Bladene manglede neutralt stof. Blandt andet i 1943 skriver Aalborg Amtstidende således til sine kronikører – og blandt disse var min far en af de mere produktive – og beder om et par ekstra kronikker. Fra min fars skrivemaskine foreligger alene i 1944 ni kronikker i Aalborg Amtstidende.

Min fars skribentvirksomhed var håndværk – gedigent håndværk, men en enkelt gang slog det måske over i lidt småindustri. Han havde – for at fordybe sig i thylandske præster – gennem biblioteket fået fat i pastor S. V. Wibergs tre-bind store fortegnelse over Danmarks præster siden Reformationen – et værk, hvis udgivelse påbegyndtes i 1870. Størsteparten af dette værk er navne og data, men der findes indimellem supplerende oplysninger om de enkelte præsters liv og færden – notisser, som rummer både godt og ondt. Studiet af dette imponerende værk førte ikke alene til en artikel om »Thylandske præsteskabner og præstetyper«, men også til 24 andre artikler, dækkende det meste af landkortet. Aviser over hele landet fik nemlig tilsendt lokalt tilsnittede artikler. Blade så fjernt fra Thisted som på Bornholm og på Falster gik ikke fri.

Skribentvirksomheden var båret oppe af min fars store kærlighed til det historiske og til hjemegnen. Men det skal da ikke skjules, at sagen da også havde en økonomisk indfaldsvinkel. Et honorar i 30'erne på 10-12 kr., opmålt efter en liniebetaling på 3-4 øre, var almindeligt. En stor artikel i Hjemmets Søndag i 1934 hjembragte 60 kr. Det lyder i dag ikke af meget, men en typograf's ugeløn lå dengang på godt 70 kr.

Hele året 1934 hjembragte for 24 artikler 514,25 kr. Det fremgår af bevarede regnskaber for årene 1934-44. I 1944 var den samlede indtægt for 62 artikler på 1.428 kr., eller svarende til vel omkring en trediedel af en håndværkers årsløn på daværende tidspunkt.

Af foreliggende korrespondance fremgår det tydeligt, at min far ikke lod sig spise af med hvad som helst i honorar for artiklerne. Heller ikke »tyveri« af hans artikler fra andre blade kom man godt fra. Det vidner et brev af 15. februar 1943 til min far fra Aalborg Amtstidende om. Heri skriver Jørgen Drachmann: *»Med trussel om lov og dom har vi aftunget Vendsyssel Venstreblad 20 kr. for den stjålne artikel, og Deres konto er herefter påført de 50% – altså 10 kr. som andel i rovet. Får De nys om lignende tilfælde så gør os lige opmærksom på det. Vi skal så forfølge sagen på samme måde. – Om den tilsendte kroniks skæbne skal De senere erfare.«*

En af de sidste artikler, min far fik publiceret, har en ganske morsom historie. I 1938 sendte han til Skive Folkeblad en artikel om dengang tyskerne og østrigerne besatte Skive-egnen i 1864. Først 25 år senere reagerer bladet. Ved udskiftningen af linoleumsgulvet i redaktionskontorerne havde man fundet artiklen – og spurgte så min far, om man nu måtte bringe den. Det skete i bladets julenummer i 1963, på hvilket tidspunkt emnet var blevet aktualiseret ved det forestående 100-år for krigen i 1864.

Min fars artikler var – når bladet eller tidsskriftet var udenbys – altid forsynet med hans navn. Anderledes forholdt det sig, når Thisted-aviserne lagde spalter til. Og det gjorde Thisted Amtsavis og Thisted Socialdemokrat ofte. Thisted Amts Tidende derimod var hans arbejdsplads, og

Henry E. Pedersen i sit professionelle element, fabrikation af maskinsats. Han satte en ære i at sende et »skib« med matricer af sted til støbning af fejlfrie blylinier.

bortset fra enkelte gange i de første år, holdt han tingene adskilt. I Thisted Socialdemokrat underskrev han sig således med »Histor«. Denne anonymitet på »hjemmebanen« i en lille by havde nok en vis sammenhæng med den på daværende tidspunkt af morsingboen Aksel Nielsen (Sandemose) endnu ikke formulerede, men alligevel gældende jantelov.

Et brev af 10. januar 1944 til min far fra redaktøren for Thisted Amtsavis kommer ind på problematikken. Kjeld Jensen skriver: »Fra »Dansk Tidsskrift Index« har jeg fået anmodning om at få opgivet, hvem forfatteren er til artiklen »En Lehnsmand på Ørum«. Jeg ved ikke, om De kan tiltræde dette, i så fald beder jeg Dem venligst udfylde medfølgende blanket og tilbage-sende mig denne. Synes De ikke, at De så gerne vil røbe anonymiteten, vil jeg gerne have lov til at tale med Dem herom, når De engang ved lejlighed kommer forbi. Jeg

kunne jo også tænke mig, at De gerne ville have nogen besked om, hvad »Danske Tidsskrift Index« er.«

Der er næppe nogen tvivl om, at min far udfyldte blanketten.

»Thisted Arbejderforening fylder 75«

I 1941 fyldte Danmarks første brugsforening – »Arbejderforeningen« i Thisted – 75 år. Det blev blandt andet markeret ved et jubilæumsskrift, hvor udviklingen fra provst Sonnes initiativ i 1866 og op igennem årene blev fæstnet til papiret.

Som en naturlig ting blev opgaven overdraget til min far, et af foreningens medlemmer, og på jubilæumsdagen forelå et veludført arbejde, som honoreredes med 75 kr.

Som altid, når min far arbejdede med et emne, gjorde han sig også i forbindelse med festskriftet tanker om, hvorvidt det udførte arbejde kunne anvendes for en videre kreds. Derfor sendte han i marts 1941 til Statsradiofoniens foredragsafdeling et foredrag om jubilæet, som – i betragtning af brugsforeningstankens udbredelse til det ganske land – måtte anses for at have almindelig interesse. Af den foreliggende korrespondance med foredragschef Jens Rosenkjær fremgår det, at foredragsafdelingen allerede havde »disponeret over emnet på anden måde« – og i en radioudsendelse, som »gik i luften« 11. august, behandles emnet – noget overraskende – af folketingsmand, tidligere indenrigsminister Bertel Dahlgaard, som på det tidspunkt pauserede i sine politiske aktiviteter. Til nogen fortrydelse for min far, som berettiget følte, at der her var tale om »hans stof«.

Et pressehistorisk dokument

Min far havde sans for at følge aktuelle begivenheder op med relevant historisk materiale.

I forbindelse med Vildsundbroens indvielse den 16. juli 1939 havde han således skildret minder fra svundne dage i en artikel med titlen »Over Vildsund i robåd, med færge og over broen.« Artiklen blev – med stort billedmateriale – optaget i Jyllands Postens tillæg »Jylland« søndagen før indvielsen.

Det var derfor naturligt for ham, der iøvrigt i adskillige artikler havde behandlet historiske problemer omkring Løgstør Grunde, at tage tråden op i 1942 og skrive en lignende artikel forud for Aggersundbroens indvielse den 18. juni.

Dette skete også – og manuskriptet blev sendt til Demokraten i Århus. Redaktør Frede Højmark måtte imidlertid den 9. juni sende artiklen retur til Thisted – ledsaget af følgende besked (i et håndskrevet, pressehistorisk dokument).

»Hr. Henry E. Pedersen, Thisted.

Jeg ville gerne have bragt Deres artikel om det gamle overfartssted i Aggersund, men beklageligvis foreligger der et udenrigsministerielt forbud imod, at blade udenfor Aalborg, Hjørring og Thisted Amt omtaler Aggersundbroens indvielse. Bladene i de 3 nævnte amter må ikke skrive noget om broens konstruktioner eller mål, ej heller nævne, hvilke materialer, der er anvendt; derimod må de godt bringe en historisk oversigt over færgestedets udvikling gennem årene. Det åbner jo en mulighed for, at De vil kunne afsætte Deres artikel til Aalborg- og Hjørring-aviser.

Ærbødigst Frede Højmark«.

At der ikke var tale om en dårlig undskyldning fra Højmarks side, kan læses i beretningen fra den parlamentariske kommission, som folketinget efter befrielsen nedsatte for at udrede trådene omkring forholdene under besættelsen. Det af Højmark nævnte udenrigsministerielle forbud findes side 41 i bilagssamlingen til bind V.

I forbindelse med Aggersundbroens 40 årsdag har jeg i Thisted Dagblad 19. 6. 1982 mere udførligt berettet om dette pressehistoriske dokument.

Landet mod nordvest

I de første år efter flytningen til hovedstaden i 1944 fortsatte min far sin skribentvirksomhed, men som nævnt med mindre sigte på emner fra Thy og de øvrige limfjordsegne. Alligevel var det i København, at min far fik lov til at sætte kronen på værket omkring sin skribentvirksomhed om hjemstavnen.

Under besættelsen gik en bølge af hjemstavnsfølelse hen over landet. Det gav sig blandt andet udslag i dannelsen af en lang række hjemstavnsforeninger i hovedstaden, heriblandt Thyboforeningen i 1941. På samme baggrund udgav forlaget Bauta, som ejedes af Bornholms Tidende, allerede under besættelsen »*Bornholmernes Land*«, og forlaget gik – godt begyndt – allerede omkring årsskiftet 1944-45 videre med planer om, at den næste udgivelse inden for emnet skulle behandle egne i den modsatte del af landet – altså Thy og Vester Hanherred.

Forlaget havde kontakt med Thyboforeningen herom, og det var oprindeligt planen, at værkets redaktion skulle forestås af forfatteren Bertel Budtz Müller, som var

med i ledelsen af foreningen. Budtz Müller nåede at opstille en skitse til en disposition for værket, som skulle beskrive hans hjemegn. Men det blev hurtigt klar for alle, at han ikke på daværende tidspunkt magtede opgaven (Budtz Müller døde den 2. marts 1946).

Formanden for Thyboforeningen, værk-mester V. Brandi henvendte sig derfor til min far, som accepterede at påtage sig opgaven, såfremt C. Brunsgaard, redaktør af Thisted Socialdemokrat, kunne formås til at træde til som medredaktør. I et brev

Henry Pedersen blev i 1926 gift med en Thisted-pige, Helga Marie Christensen. Hun var datter af snedker-mester O. P. Christensen (1866-1938) og Jensine, f. Pedersen (1870-1938), som fra århundredskiftet og frem til 1938 drev snedkerforretning fra Vestergade 56. På billedet ses Helga og Henry på søndagsspadseretur på Langelinie et af de første år efter bosættelsen i København.

af 6. februar 1945 skriver Brunsgaard til min far: *»Jeg takker for dit brev, og jeg vil naturligvis gerne være med i foretagendet. Det kan jo blive ganske interessant. Jeg skriver samtidig til Brandi, og så hører jeg nærmere fra dig, når der skal slås et slag.«*

Det hermed etablerede makkerpar var ideelt. Dels havde de to, som supplerede hinanden fortrinligt, arbejdet sammen i de fælles Thisted-år, og dels skulle det vise sig særdeles praktisk, at den ene var placeret i Thisted og den anden i København i nærheden af forlaget og den derboende del af forfatter-teamet samt specialbiblioteker og – arkiver.

Til trods for, at opgaven – som det kan ses af Brunsgaards brev – i februar 1945 endnu dårligt nok lå på *»tegnebrættet«*, kunne det fornemme to-bindsværk *»Landet mod Nordvest«* udkomme i 1946/47. Forbløffende – navnlig set i lyset af, at den første tid efter befrielsen var vanskelig. Blandt andet trafikale og forsyningsmæssige vanskeligheder måtte konkurrere med mange begivenheder, som fangede opmærksomheden. Mange gode præstationer fra de talrige bidragydere og en formidabel indsats fra de to redaktører var baggrunden for at det alligevel lykkedes på den relativ korte tid at nå frem til udgivelsen, som både teknisk og indholdsmæssigt holdt en høj standard.

Udover selve redaktionen sammen med Brunsgaard tog min far sig af den ret omfattende billedredaktion (det rette billedmateriales fremskaffelse og billedtekster), ligesom værket, hvortil han også udarbejdede en tidstavle over begivenheder i Thisted bys historie, har 3 store artikler fra hans egen skrivemaskine.

Denne store opgave var en spændende og fornem afslutning på en omfattende skribentvirksomhed.

De to redaktører afslutter værket forord med følgende: »Det fuldkomne er naturligvis ikke nået, men samtlige medarbejdere er med lyst og interesse og med den bedste vilje gået til opgaven. Nu må så læserne domme om, i hvor høj grad bestræbelserne er lykkedes. At værket vil blive en bibliofil sjældenhed, ligger uden for al tvivl, idet der kun fremstilles et begrænset antal eksemplarer, som alle nummereres.«

At de bibliofile spådomme omkring de 1450 nummererede eksemplarer gik i opfyldelse, kan helt klart konstateres nu mere end 50 år efter udgivelsen.

Thisted og Thy i billeder

Min far var meget opmærksom på, at en artikels billeder var en vigtig bestanddel af »produktet«, og han lagde vægt på selv at kunne levere dette billedmateriale.

Det førte blandt andet til, at han op igennem 30'erne i ordets egentlige forstand »tilvejebragte« en omfattende samling af billeder – først fra det gamle Thisted og senere fra Thy. Utallige hjem åbnede dørene for min far, som fik lov til at gennemgå stakkevis af gamle postkort hentet frem fra gemmerne.

Postkortene overførte han selv til dias – og mange foreninger i hjemstavnen, og Thyboforeningen i København, kunne indbyde til foredrag, hvor min far kunne ledsage disse lysbilleder »Fra det gamle Thisted« og »Fra Bulbjerg til pælediget på Aggertangen« med et historisk tilbageblik om landet mellem hav og fjord. Ved et diskret bang med pegepinden i gulvet kunne jeg nede ved apparatet skifte til næste billede.

Et udklip – en udateret notits fra en af Thisted-aviserne – fortæller således følgende:

»Thisted Sejlklub havde indbudt til en aften på hotel »Aalborg«. Der var mødt ca. 40 af klubbens medlemmer, der med stor interesse fulgte typograf Henry E. Pedersens lysbilledforedrag om det gamle Thisted. Først fik tilhørerne et lille historisk tilbageblik over Thisted bys historie, og derefter viste Henry Pedersen over 100 lysbilleder, kort og billeder fra forskellige tidsafsnit. Serien begyndte med kort over byen fra det 16. århundrede, og man fik mange interessante billeder fra byen efter havnens bygning i 1840 at se. Efter foredraget var der fælles kaffebord, hvor der blev holdt taler og sunget sange, og til slut var der selskabeligt samvær.«

Samlingen af de mange billeder overdrog jeg for år tilbage til arkivet på J. P. Jacobsens Plads i Thisted sammen med en kuffert fuld af udklip af min fars artikler.

Umiddelbar efter 25 år jubilæet på Thisted Amts Tidende fik min far i 1944 muligheden for beskæftigelse i København. Bogtrykfirmaet Dyva & Jeppesen blev her springbrættet til ønskemålet – maskinsætter på et københavnsk dagblad. Målet blev nået i 1950 ved ansættelse på Socialdemokraten (senere Aktuelt) og – efter dette blads udflytning af teknikken til Hillerød – afsluttende med ansættelse på Politiken. I 1971 – på tærsklen til ny teknologi indenfor faget – slukkede min far 67 år gammel for sidste gang for sættemaskinen efter mere end 52 års beskæftigelse indenfor typografien.

Omkring min mors død i 1952 forsvandt lysten til at skrive – og snart erstattet af trangen til at se det sydlige udland. Det blev til næsten 100 rejser – fortrinsvis til Middelhavsområdet. Starten til denne »virksomhed« var pionéragtig: Togrejse til Barcelona med overfart til det endnu ret

ukendte Mallorca. Rejseleder var Simon Spies himself, som på denne sin anden rejse overhovedet selv var med det lille selskab i kupeen, og hvor Simons overskud blev sikret ved valutaveksling under en halv times ophold i Schweiz.

Min fars sidste 2 år frem til døden i sommeren 1979 blev formørket af, at amputering af det ene ben blev fulgt op af en tiltagende demens – en afsluttende parentes på et særdeles virksomt liv.

Mange ville måske af foranstående slutte, at min far burde have valgt journalistikken som erhverv. Han holdt imidlertid af sit fag – typografien – og var velfornøjet

med at henlægge skribentvirksomheden til fritiden. Journalistik – navnlig indenfor det historiske – var og blev hans hobby. Han tænkte altid journalistisk – så altid nyheden i en historie. Når jeg – selv i hans sidste svære år – berettede om et eller andet, som han skønnede senere kunne have almindelig interesse, var hans råd: »Skriv det ned – du kan få brug for det!«

Foreløbig har jeg skrevet denne beretning, beretningen om et engageret menneskes indsats navnlig indenfor et område – det lokalhistoriske – som i disse år har oplevet en renaissance.

Thisted Realskole

Artiklens forfatter var 1940-47 ansat på Thisted Realskole på Plantagevej. Derefter virkede hun indtil 1981 som lærer på Thisted Gymnasium.

Den gamle Realskole på Plantagevej er tidligere omtalt i Historisk Årbog, og dens historie er sikkert kendt af mange. Derfor kun nogle få data:

Skolen blev indviet d. 27. nov. 1856 i bygningen, som dengang kun var i én etage. Skolen var for drenge. Senere blev den udvidet med nok en etage, og der kom nogle få piger til.

Efter en brand blev så loftsetagen udbygget, og overlæreren fik bolig i den lave bygning. Denne bygning blev – så vidt jeg ved – plaget så meget af myrer, at overlæreren måtte flytte derfra; senere blev der så indrettet to klasseværelser dér, men køkkenet blev bevaret.

Skolen optog i tiden 1935-40 i mellem-skolen 365 elever, og i tiden 1939-44 dimitteredes 365 elever, så der var altså ikke noget frafald. Skolegangen var gratis for Thisted-borgerne, men for udenbys elever var betalingen i '46: 15 kr. i mellemskolen og 18 kr. i realskolen pr. måned. Skolen havde i '40 315 elever, og dette tal holdt sig nogenlunde konstant. Også lærernes antal var konstant – de samme 16 lærere i '40 som i '47, dog var der kommet to yngre til. Jeg selv var i 1940 den yngste (24 år) og syntes jo nok dengang, at nogle kolleger var meget gamle, men ved nærmere efterregning var den ældste 51 år! I det hele taget var der en ældre del og en yngre del – Peter Skov, som var 40 år, stod på overgangen.

Jeg kom til skolen d. 1. okt. 1940, og derfor begynder mine oplevelser på Thi-

sted Realskole fra den dag. Straks den første morgen slog det mig med stor forundring, at så mange børn kunne stå stille på gangen, ventende på overlærerens ankomst. Jeg husker hans venlige ord til mig, den nyankomne, hans annoncering af salmenummer og derefter sangen, som nok var »Op al den ting, som Gud har gjort« (den sang vi nemlig meget ofte) – og så gik eleverne til klasseværelserne.

Jeg følte det som en drøm; der, hvor jeg kom fra, havde dette ikke været muligt. I det hele taget var der en god tone og en god stemning på skolen – og efter 40 år ved skolevæsenet kan jeg godt sige, at tiden fra 1940-47 på Plantagevej var den bedste tid.

Dagligdagen

Jeg vil prøve at beskrive lidt af dagligdagen inden for murene. Der var jo småt med plads, gamle møbler, ingen moderne apparater, men det fungerede. På lærerværelset stod et stort, grønt bord med gamle kurvestole omkring. De var ikke gunstige for vore strømper i en sparetid. Der var faste pladser ved bordet; ved den ene bordende sad de ældre lærere, som først i 1947 blev udnævnt til overlærere, samtidig med at lederen af skolen blev udnævnt til skoleinspektør. Ved den anden bordende sad de yngre lærere, dog sad frk. Stensgård for

bordenden der. Vé den, der satte sig på en forkert plads! I det hele taget havde de unge lærere ikke meget at skulle have sagt ved afstemninger og lignende; men alt gik fredeligt og fordrageligt.

Man startede med at give hånd og sige godmorgen, før man gik til morgensang – for øvrigt samledes man altid i frikvarterne og talte om tingene; det kunne være faglige spørgsmål eller samtale om en elev, som måske var lidt vanskelig. Man enedes om tingene i bedste forståelse. Dagens var lange – kl. 8-12, så hjem til middag, videre fra kl. 13-15 eller 16. Hvis man havde skriftlige fag i 4. ml. eller realen, var der skriftlige opgaver fra kl. 14-16, men det havde den fordel, at eleverne så kunne få hjælp til det, der var svært – og i nogen grad slap for skriftligt hjemmearbejde.

Jeg husker en meget dygtig 4. mellem, hvor eleverne regnede »Lomholt« fra kl. 14-16. Hvis de var færdige før tiden og havde alt rigtigt, måtte de gå. En dag var temmelig mange gået før tiden, da de havde arbejdet med den slags opgaver i nogen tid. Skoleinspektøren kom ind og skulle tale med mig i anden anledning, og han spurgte så, hvorfor der var så få elever. Ja, de var jo gået hjem. »Så har opgaverne været for lette«, sagde han, hvortil jeg svarede: »Eller også er eleverne for dygtige.«

Vi havde mange dygtige og flittige elever; mange tog dog først på gymnasium efter realskolen, og de dygtige trak de mindre flittige med, så resultatet blev godt.

Den 27. nov. hvert år fejredes skolens fødselsdag. Realskolen opførte en lille komedie (»Hans og Trine«, »Svinedrenge«, »Soldaterløjer«, »På Kastelsvold« etc.), og bagefter var der så chokolade og kager. Kagerne blev givet af hjemmene; vi lærerinder indhentede forinden tilsagn om

gaverne og regnede ud, hvor mange stykker der kunne blive. Efterhånden var en sandkage jo ikke, hvad den havde været, så det var temmelig besværligt at vide, hvad vi havde at råde over, og vi måtte derfor gå over til bagerbrød og sodavand. Aftenen sluttede med dans; mange gamle elever sendte fødselsdagstelegram.

Den sidste fødselsdag på den gl. Realskole måtte holdes over 4 dage (28.-30. nov. 1947). Hostrups »Feriegæsterne« blev opført. Derefter blev fødselsdagen flyttet til slutningen af januar.

Også den årlige udflugt var en begivenhed i skolens daglige liv. Turene blev jo under krigen kortere og kortere – først med tog, senere på cykel, og til sidst på gåben til Eshøj, men altid festligt.

Kollegialt samvær

Lærernes sammenhold var ualmindelig godt. Mange af de ældre lærere holdt i de år 25 års jubilæum, 50-års fødselsdag, sølvbryllupper – og alle deltog. Ti af lærerne havde sammen en lotteriseddel; den største gevinst var vist 2000 kr. – men for 200 kr. kunne man få et sæt tøj, så gevinsten var sikkert kærkommen. Vi yngre lærere var sammen om en halv seddel. For mindre gevinster blev der holdt sammenskudsgilder. På forhånd blev menuen indgående drøftet; nogle af forslagene lød på helstegt pattegris, rød og blå champagne m.m., men frk. Stensgård var realistisk og mente, at det måtte blive billigere, hvis hun måtte foreslå sild, bøv med spejlæg, Fedevare-Jensens gode rullepølse og ost. Så kunne Oscar Søndergård skaffe en kasse øl og Marius Jørgensen give en flaske snaps, og på den måde kunne alle så være med.

Lærerkollegiet på Thisted Gymnasium 1949. Her træffer vi også de fleste af de lærere, der virkede på den gamle realskole.

Forrest fra venstre: Karen Beck, Frida Madsen, Ragnhild Jørgensen, Louise Stensgård, Esther Hvid, rektor Rosholm, Johs. Kjær og A. C. Frederiksen.

I midten fra venstre: Torben Refn, Tage Lindskog, Peter Skov, Marius Jørgensen, Henrik Seedorf, H. C. Christensen, Harald Jensen og H. P. Krogh.

Bagest fra venstre: Orla Petersen, Wulfsberg, Søren Chr. Madsen, H. C. Nielsen, Knud Hillers-Andersen, Arne Grøn, O. Frederiksen, Else Marie Søndergård og Åge Elming.

Efter spisningen spillede de ældre kort, vi yngre prøvede at danse efter grammofon, men det endte med, at vi smuttede hen på »Royal«, hvor vi blot dansede – vi nåede ikke at sætte os ned, men måtte skynde os hjem igen til te og kringle. Undertiden nåede Marius Jørgensen hen at få en svingom, når han sad over i L'hombre.

I tidens løb forekom jo mange morsomme episoder og udtalelser, som dog nok er bedst i mundtlig gengivelse. Dog en enkelt kan vist godt beskrives her: Frk. Stensgård havde altid stor omsorg for de unge lærere, som ikke fik nogen stor løn og havde det temmelig knebent. Hun holdt så af og til en middag for os i det hyggelige hjem på Kirkegårdsvej. Engang også

med dans til grammofonen. Medens frk. Stensgård selv var ude af stuen, havde Wulfsberg og Grøn taget papnæser på, så da frk. Stensgård kom ind igen, slog hun hænderne sammen og sagde: »Sikke'n morsom næse, De har, herr Wulfsberg – og herr Grøn – og herr Rasmussen!« Sagen var bare den, at Rasmussen ikke havde papnæse på, så det vakte furor.

Besættelsen og dens følger

Hvis der var luftalarm efter midnat, begyndte skolen først kl. 9 næste dag, men engang var vi nogle stykker, der mødte kl.

8. for vi havde simpelthen ikke hørt alar-
men. Ellers gjorde krigen ikke det store
indgreb i dagligdagen – der var knaphed
på varer, bl.a. på materialer til håndar-
bejdsundervisningen, men vi klarede os
med lidt.

5. maj 1945 samledes alle elever og
lærere til morgensang, og overlærer Jør-
gensen mindedes de fem tunge år. Derefter
blev eleverne sendt hjem, da Frihedsbe-
vægelsen tog skolen i besiddelse og brugte
den til hovedkvarter i ca. 14 dage, indtil
lejren på Fårtoftvej var blevet indrettet.

Brændselsmanglen gjorde sig imidlertid
gældende også i årene efter krigen og blev
til sidst så mærkbar, at skolen måtte delvis
lukke fra 24. januar 1947 til 14. marts
1947; kun 4. ml. og realklassen kunne

undervises. Jeg havde selv en realklasse i
matematik; til eksamen skulle censor komme
fra Hurup. Det var et forfærdeligt sne-
vejr, så han kom først noget op ad dagen
med DSB's sneplov. Vi måtte skynde os,
da han gerne skulle hjem igen. Nu var det
imidlertid så heldigt for de små klasser, at
skoleåret samtidig flyttedes fra start 1.
april til start 1. aug. p.g.a. Gymnasiets
komme.

1. april 1947 blev rektor Rosholm ansat,
1. aug. 1947 kom dertil 5 adjunker. Det
var begyndelsen til Thisted Gymnasium,
som fra Plantagevej flyttede til de større
forhold i den tidligere Østre Skole på
Munkevej, hvor indvielsen fandt sted 26.
jan. 1948. Så var det slut med »Den gamle
Realskole« på Plantagevej.

Mejeribruget i Thisted Amt

Artiklen fortæller om udviklingen og afviklingen af mejeribruget i det gamle Thisted Amt. Artiklens forfatter har været formand for Sundby Andelsmejeri og medlem af bestyrelsen for Thisted Amts Mejeriforening.

Historie er jo mange ting. Det må også være historie at fortælle om de store forandringer, der er sket i dansk landbrug. Udviklingen i hele det danske samfund er navnlig i dette århundrede gået stærkt. Men når vi beskæftiger os med det danske bondesamfund, så må vi nok helt tilbage til bondestandens frigørelse i året 1788, enevældens ophør og grundloven i 1849.

Men Grundtvigs folkehøjskoler, som efter 1864 blev oprettet i landets forskellige egne, skal nok have æren for, at Danmarks bønder hurtigt fandt sammen i andelsbevægelsen, som blev et aktiv, mange andre lande misundte os (i alt fald dengang). Allerede 1882 oprettes det første andelsmejeri og 1887 et andelslagteri. Efterhånden kom der også andre fællesvirksomheder på andelsbasis. Landbrugets stærke udvikling krævede mange penge. Dem havde bønderne ikke selv. Derfor oprettede man kreditforeninger, der skaffede kapital ved at udstede obligationer, som kunne sælges på børsen.

Antal mejerier kulminerede 1935 med 1411 andelsmejerier og 228 privatmejerier. Meget af denne udvikling er jo sket i vort århundrede, men jeg skal indskrænke mig til at fortælle lidt om mejeribruget i det gamle Thisted Amt. Her føler jeg mig på hjemmebane, fordi jeg i en ret ung alder kom i bestyrelsen for det daværende Sundby Andelsmejeri, blev siden formand, og det førte til medlemskab af bestyrelsen for

Thisted Amts Mejeriforening og af repræsentantskabet for Danske Mejeriforeningers Fællesorganisation – en meget magtfuld organisation dengang – med Mejerikontoret i Århus som serviceorgan, med dygtige medarbejdere, der havde stor indflydelse på mejeridriften i Danmark.

Velfungerende mejerier

I året 1950 var ca. 21% af den danske erhvervsbefolkning beskæftiget i landbruget. Det var 4 år efter, at jeg begyndte som selvstændig. Men den tekniske udvikling, som rigtig tog fart efter 2. verdenskrig, betød mange arbejdspladser uden for landbruget. De nye arbejdspladser lokkede mange landmænd ind til byerne, for det var jo her, fabrikkerne lå. Landbruget havde ikke let ved at konkurrere med lønninger, arbejdstid og forhold i øvrigt, som her kunne tilbydes.

På landet var hele familien dengang beskæftiget i bedriften og skulle leve af indtægterne herfra. Og de var ikke store. Udviklingen betød også, at mange landbrug blev kvægløse, fordi manden tog arbejde uden for bedriften eller specialiserede sig med svin, fjerkræ eller planteavl.

De fleste landmænd dengang var vist klar over, at mejeribruget også måtte indrette sig efter de forandringer, som var sket i landbruget. Men der gik ca. 10-15 år, før

Interiør fra Sjørring mejeri.

der rigtig begyndte at komme gang i rationaliseringer her. 1950 var der stadig ca. 1500 mejerier i Danmark (andels- og privatmejerier). For Thisted Amt har jeg først tallet fra 1963. Da var der 36 mejerier tilbage, enkelte var nedlagt. Her følger navnene på de mejerier, som var i drift 1963:

På Thyholm:

»Godthåb«, Uglev – »Thyholm«, Hvidbjerg.

I Sydthy:

»Helligsø-Gjettrup« – »Frem«, Hurup – »Vestervig« – »Bedsted« – »Morup Mølle« – »Doverodde« – »Enighed«, Villerlev – »Nyhåb«, Hørdum.

I Nordthy:

»Sundby« – »Snedsted« – »Hundborg« – »Sjørring-Thorsted« – »Vang-Tvorup« –

»Vandet« – »Thisted Andelsmejeri« – Privatmejeriet »Pasteur« – »Nors« – »Hillerslev« – »Hanstholm«, Ræhr – og »Nordthy«, Østerild.

I Hanherred:

»Hannæs«, Vesløs – »Kaphøj«, Frøstrup – »Toftholm«, Torup.

På Mors:

»Hovgård«, Sejerslev. – »Flade« – »Solbjerg« – »Jølby« – »Erslev« – »Dueholm«, Nykøbing – »Engholm«, Nykøbing – »Lødderup« – »Damsgårds Mølle« – »Karby« – »Øster Assels«.

Mejerierne var velfungerende og udfyldte dengang en vigtig plads i lokalsamfundet på landet. De var arbejdspladser, hvor der foruden mejeribestyrer og mejerister også blev beskæftiget andre.

Mindre landbrug havde her mulighed for en indtægt ved at køre en mælkerute. Sundby Andelsmejeri, der var én af de mindste, havde i 1948 ikke mindre end 12 mælkekuske. Pladsen som mejeribestyrer var populær, og der kom mange ansøgere til en ledig stilling. Sundby Andelsmejeri søgte ny bestyrer 1957. Der kom 127 ansøgere.

De omtalte mejerier dækkede hele det store område, Thyholm, Thy, Hanherred og Mors. Her ved århundredets afslutning er alle nedlagt. Hvorfor, kan man så spørge? I det efterfølgende vil jeg forsøge at give en forklaring på dette forløb.

Moderne tider

Omkring 1960 begyndte nye tider – også inde på selve mejerierne. Sødmælken ude fra landmændene blev, lige fra det første mejeri var oprettet i 1882, tidligt om morgenen kørt ind på mejerierne af mælkekuske med hestevogn og i transportspande. Om formiddagen kom mælkevognen tilbage med skummet mælk, kærnemælk og valle, som blev brugt til foder. Eneste forskel indtil nu var, at nogle mælkeruter blev kørt med lastbil eller traktor.

Men så begyndte enkelte mejerier selv at hente mælken i store tankbiler. Det gav en arbejdsbesparelse på mejeriet, men var samtidig en forudsætning for, at man ude på gårdene bedst kunne udnytte den nye teknik med rørmalkning. Nu var man i stand til at malke direkte fra køerne ud i en køletank. Tankvognschaufføren afhentede så mælken her og afleverede returmælken i en anden tank. Indførelsen af denne teknik betød stor arbejdslettelse, såvel for landmanden som på mejeriet, og det gav større sikkerhed for en god mælke kvalitet.

Konsummælken var på samme tid i søgelyset. Hidtil havde mejerierne tappet sødmælken på glasflasker, som deres egne forhandlere kørte direkte ud til kunderne hver dag. Men nu kom der strenge krav om dyrlægekontrol, og de store indkøbskæder begyndte at vinde indpas i dagligvareforretningerne. De mente at kunne tiltrække kunder ved at forhandle mælk og de nye surmælksprodukter, som var kommet frem. – Dette var nu muligt, fordi der var kommet engangsemballage i plast og pap på markedet.

Samtidig var landmændene utilfredse med byernes mælkekoncessioner. Man havde givet enkelte mejerier eneret på at sælge mælk inden for bygrænsen. Herved fik disse mejerier en fortrinsstilling. Man skal tænke på, at det var flere år, før vi kom i EF, og mælkeprisen til landmændene var meget lav. Det var en bedre forretning at sælge konsummælk i stedet for at kærne smør eller lave ost.

Landbrugets produktpriser var ikke fulgt med den almindelige prisstigning, vi havde i årene før EF. På Fællesorganisationens foranledning var jeg på kursus i 1972. Herfra har jeg Landbrugsrådets tal for pris- og omkostningsudviklingen 1950-1970. Den pris, landmanden fik for salg til hjemmemarkedet, var kun steget med 59%, mens det almindelige prisniveau var steget med 98%.

Denne udvikling var mejeribrugets nødt til at tage stilling til. Og EF skulle vi også forberede os til. Men nu vil vi gå tilbage til 1966. Mange steder ude i landet var man nu i gang med at samle mejerierne til større enheder. Man ville undgå, at de enkelte mejerier selv investerede i det dyre inventar, som sammen med tankvognsdriften var nødvendigt. Her skal blot nævnes store rustfri ståltanke, smørpakkemaskine,

aftapningsudstyr til konsummælk og fremstilling af surmælksprodukter (og byggeomkostninger). Osteproduktion regnede man med blev en god forretning i EF, men den var meget dyr at starte. Ved overgang til tankvogn betød afstandene ikke så meget længere. Det ville være fejlinvesteringer, dersom de enkelte mejerier købte det kostbare udstyr og udnyttede det alt for dårligt. Og det var der kun landmændene til at betale.

Mejeriselskabet »Thy«

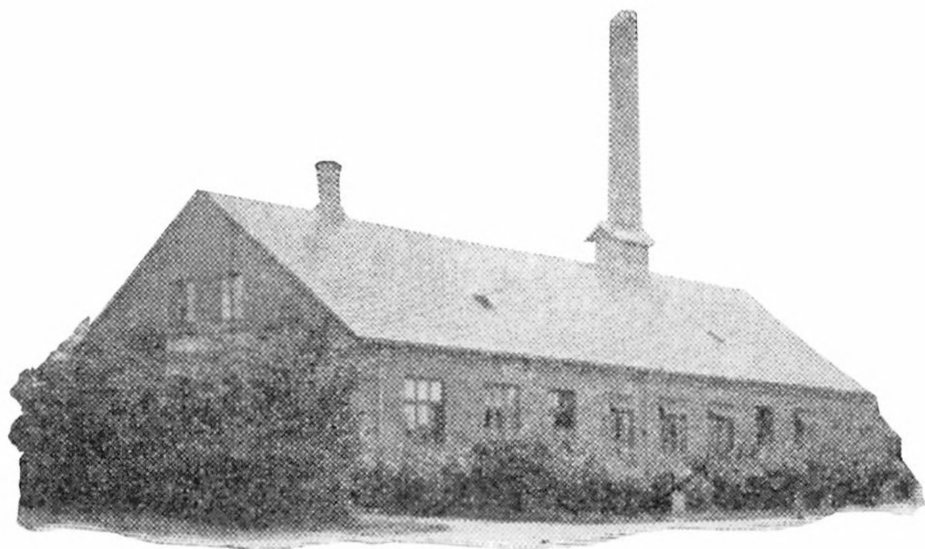
Inden for Thisted Amts Mejeriforening havde man drøftet mulighederne for samarbejde, men Mors var ikke med på ideen. Men i Thy blev der nedsat et udvalg, som arbejdede med flere modeller. Sjette april 1967 var udvalget til møde med M. C. Toft fra Mejerikontoret i Århus. Her drøftedes,

hvordan man kom videre med planerne. I løbet af foråret blev der afholdt flere møder. Resultatet blev, at kun de 6 mejerier omkring Thisted var interesseret.

At Mors ikke var interesseret, skyldtes nok, at mejerierne derovre var større, og de havde næsten alle etableret osteproduktion, som var mere lønsom end smørproduktion. I Thy og Hanherred var mejerierne mindre, og af 25 andelsmejerier var der kun 5, som havde osteproduktion.

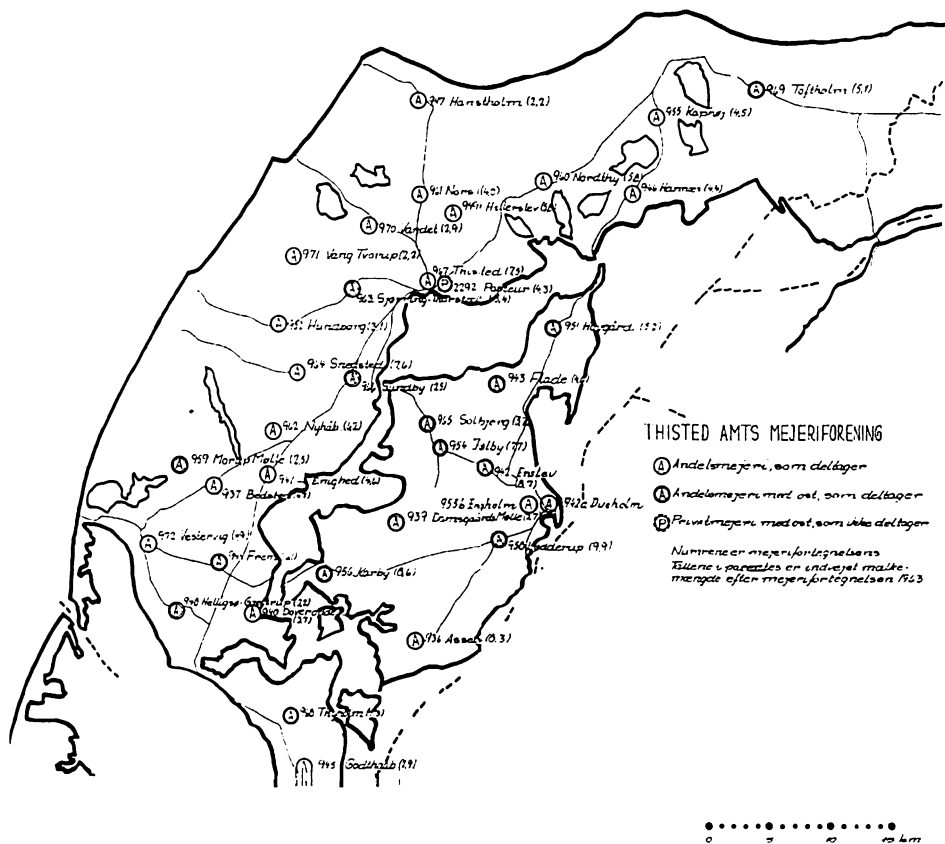
19. juni 1967 var interessen i Thy vokset så meget, at Thisted Amts Mejeriforening indkaldte til møde. Her deltog bestyrelserne og mejeribestyrelserne for følgende mejerier: »Nordthy«, Østerild – »Snedsted« – »Sundby« – »Vandet« – »Sjørring-Thorsted« og »Thisted Andelsmejeri«.

Mejerikonsulent Sigurd Nielsen fra Mejerikontoret i Århus fortalte, hvordan man havde grebet sagen an, hvor man havde startet lignende sammenslutninger.

Sundby Andelsmejeri.

Mejerier i 1963.

Det vedtoges at nedsætte et udvalg bestående af de 6 mejeriers formænd og mejeribestyrere. Dette udvalg holdt møde 21. juni, og her valgtes jeg til formand for udvalget. Det vedtoges at indkalde til orienterende møder i de 6 mejerikredse.

»Nordthy«, Østerild, valgte at melde fra, men de 5 øvrige vedtog efteråret 1967 at danne sammenslutningen Mejeriselskabet Thy med start 1. marts 1968. Vi blev hurtigt enige om følgende plan for selskabets drift:

Sjørring mejeri var nybygget dengang og havde plads til en stor ostproduktion. Der var en stor grund, så der var plads til udvidelse, og den lå ca. midt i området. Derfor ville vi satse på at køre det meste mælk hertil. Thisted skulle bruges som konsummælksmejeri og have den mælk tilført, som var nødvendig. De 3 andre mejerier skulle nedlægges. Snedsted og Sundby havde begge en trussel hængende over hovedet. De skulle betale store beløb til rensningsanlæg, dersom de ikke blev nedlagt.

Til den første bestyrelse valgtes følgende: Henry Sørensen, Chr. J. Christensen, Karl Jensen, Niels Jeppesen, Jens Støvring, Niels Agerholm og Chr. Houmark Hammer (formand).

Allerede fra starten blev det indføjet i vedtægterne, at bestyrelse og repræsentantskab var bemyndiget til at indmelde »Thy« i mejeriselskabet »Danmark«. Men der gik 10 år, før det skete (1978). På dette tidspunkt var udviklingen gået meget stærkt, også heroppe i området. Resultatet er så blevet, at alle de tidligere selvstændige mejerier i det gamle Thisted Amts område nu er tilsluttet »Mejeriet Danmark«.

I 1968 byggede »ØK« en mælkekonserveringsfabrik på havnen i Thisted. Men grundlaget forsvandt jo sammen med mejerierne. Derfor har den stået tom i mange år. Privatmejeriet »Pasteur« flyttede omkring 1970 ud fra Østergade og blev til »Mejerigården«. Et stort og dygtigt ledet foretagende, og det blev også det mejeri, som holdt ud længst. Isproduktionen var allerede i min tid meget betydelig. Men nu har man med navnet »Polar Is« koncentreret sig om denne produktion.

Om mælkeruter og priser i 1946

Afskrift fra mejeriprotokol, Sundby Andelsmejeri:

1. Trædholm-Harring udliciteret til: <i>Marius Jensen</i> for	3350 kr.
2. Ås: <i>Martin Mortensen</i>	4700 kr.
3. Stagstrup-Sundby: <i>Anders Olesen</i>	2950 kr.
4. Stagstrup: <i>Kr. Poulsen</i>	3150 kr.
5. Øland: <i>Kr. Damsgård</i>	3150 kr.
6. Meldbjerg: <i>Askov Mikkelsen</i>	2795 kr.
7. Gærupør: <i>Harald Tøfting</i>	3100 kr.
8. Teglværket: <i>Chr. Mouritsen</i>	1350 kr.
9. Nr. Skjoldborg: <i>Chr. Ibsen</i>	5000 kr.
10. Gjersbøl: <i>Johs. Kjeldsen</i>	3450 kr.
11. Snedsted-Beersted: <i>Aksel Larsen</i>	2850 kr.
12. Møgelvang: <i>Johs. Christensen</i>	3750 kr.

Smørkørselen udliciteredes til vognmand Johs. Nielsen for 50 øre pr. drillet smør. Samling af smørdritler til tømmer P. Poulsen for 90 øre pr. stk. Kørsel af brændsel (dampkedel) – kvas fra klitplantage, for 15 øre pr. knippe til vognmand Mejner Borggård, Harring. Reservevogn udlejes til mælkekuske for 2 kr. pr. dag.

KILDER:
Mejeri-protokoller. Egne notater fra 19 års deltagelse i mejeribranchen netop i de år, hvor udviklingen gik stærkt.

Siden sidst

Kommentarer og rettelser til tidligere årbøger.

Rettelser til årbøgerne 1993-94

I forbindelse med en research forud for grundlovsspillet på Ashøje i 1999 er jeg blevet klar over, at der er tre fejl i årbøgerne 1993-94 vedrørende Thys landspolitiske repræsentanter:

1. Folketinget 1920-71

(1993, s. 130):

Valgperioderne for Aage G. Holm (V) skal være 30/10 1945 - 5/9 1950 og 20/4 -22/9 1953.

2. Folketinget fra 1971

(1993, s. 130-131):

Helt glemt er Børge Møller (FRP), Nors, der var valgt 15/2 1977 - 23/10 1979.

3. Det var en fejl, når jeg (1994, s. 141)

afviste Dagmar Mørk Jensens indvending om Hans Bach (FRP), Klitmøller. Godt nok trådte han ind som suppleant i 1974, men han blev rent faktisk som kandidat i Thistedkredsen, valgt ved folketingsvalget 9/1 1975.

Villy Dall, d. 8. april 1998

Lokalhistorisk litteratur om Thy og Vester Hanherred 1997-1998

Damsgaard Jensen, Leif
Salmer af hjertens lyst: salmer og den
slags. - Svanens Forlag, 1997. - 58 sider

Jensen, Jens Peter L.
Thisted Amtstidende som indikator for den
kolde krig – belyst ved udvalgte emner i
tiden fra 1949 til 1957 / vejleder Finn Løk-
kegaard. - Eget forlag, 1997. - 30,
34 sider : ill.

Jensen, Olav
Fra Sjørring sø til Sjørring volde. - Eget
forlag, 1997. - 47 sider : ill.

Den kommunale dagpleje i Thisted Kom-
mune 1973-1998 : Jubilæumsskrift. - Thi-
sted Kommune, 1998. - 33 sider : ill.

Langkjer, Georg
Det var så det : erindringer. 1. udgave. -
Knakken, 1997. - 266 sider : ill.

Mørk Jensen, Villy og Dagmar
En mur har to sider. - Modstandsmanden
og politikereren. - Forlaget Knakken, 1998. -
111 sider : ill.

Skipper, Flemming
Kunstværk på biblioteket. - Thisted Biblio-
tek / Forlaget Knakken, 1998.
- 27 sider : ill.

Stensvig, Niels Peter
Den signede dag. - Amfora, 1997. - 120
sider : ill.

Sørensen, Svend (red.)
Skovsted og Kåstrup i tilbageblik. - Lokal-
historiske skrifter for Hillerslev-Kåstrup
sogne. - Nr. 2, 1998. - 53 sider : ill.

Thisted Gymnasium & HF-kursus 1947-
1997 / redaktion: David Nors Hansen,
Gunnar Roed, Bent Windfeld og Orla
Poulsen. - Gymnasiet, 1997. - 98 sider : ill.

Lydbøger, CD-ROM og video

Fredborg, Jens
Nye salmer / musik : Jens Fredborg ; tekst
: Lillian Kristensen m. fl. - BM-Musik,
1997. - 1 cd.

Formandens beretning 1997-98

Efter at vi beklageligvis måtte aflyse den historiske udflugt til Hanstholm i 1996 p.g.a. for få tilmeldinger, fandt bestyrelsen frem til alletiders spændende udflugtsmål for 1997: Staarup Hovedgaard øst for Skive. Via annoncer og omtale i de lokale blade, og godt hjulpet på vej af en helsides artikel i Jyllands Posten, håbede vi på en stor tilslutning til årets udflugt den 7. september 1997.

Men vore håb blev desværre ikke indfriet. Ca. en halv snes tilmeldinger blev det til, men ikke nok til at turen kunne gennemføres på et økonomisk forsvarligt grundlag. Endnu en gang måtte vi aflyse turen.

I lyset af disse erfaringer, har bestyrelsen på et møde den 13. maj i år, vedtaget at holde en pause i de historiske udflugter. Årsagerne til den manglende tilslutning kan være mange. Der er mange tilbud om udflugter i løbet af året, og flere og flere vælger nok at besøge de interessante steder i egen bil og med den nærmeste venne- og bekendtskabskreds. Under alle omstændigheder vil vi i bestyrelsen se tiden an, inden vi igen tilbyder et udflugtsmål.

Traditionen tro blev årets lokalhistoriske bogperle »Historisk Årbog 1997« præsenteret i en af de i bogen omtalte historiske rammer. Det overordnede tema var »Kirkeliv i Thy og Vester Hanherred«, og receptionen den 21. november 1997 blev derfor passende henlagt til Thisted Kirkecenter i Vestergade.

Årbogens omslag var prydet med et foto af Hansted Kirke, mens vignetterne i år var i Kr. Rusbjergs fine streg. Indholdet strakte

sig fra fredelige, men spændende sysler som kirkerestaureringer til voldsomme og dramatiske begivenheder på Sumatra. Jeg er sikker på, at indholdet har givet mange timers spændende læsning i vinterens løb. Igen var det lykkedes vores forfatterstab, redaktion og trykkeri at få lavet et flot »produkt«. Alle der har medvirket med årbogens tilblivelse skal derfor have stor tak.

Dette års årbog er allerede på plads, men jeg vil igen i år benytte lejligheden til at opfordre alle medlemmer til at bidrage med kortere eller længere artikler. Ingen artikler – ingen årbog. Mange tøver måske og er usikre på form og stil. I de tilfælde kan redaktionen altid konsulteres med henblik på råd og vink.

Fra begyndelsen af februar til midten af marts, afvikledes i år vores foredragsrække under titelen »Havet omkring Thy – i kulturhistoriske glimt«. Via 5 foredrag fik tilhørerne indblik i forskellige facetter af den lokalhistoriske forskning og formidling, når det gælder havet der omgiver os, set i et kultur-, kunst-, litteratur- og bevidsthedshistorisk belysning. Også her var tilslutningen lidt mindre end i de foregående år, men foredragsrækken gennemførtes.

Historisk Samfund vil fortsætte traditionen og vinterens samlede tema har overskriften »Nordvestjylland i middelalderen«. Der er således lagt op til endnu en spændende foredragsrække i det tidlige forår 1999.

Vort kontaknet af lokalhistorisk interesse – kaldet »rødderne« – er fortsat et aktiv for Historisk Samfund. Kontakten

mellem bestyrelsen og »rødderne« varetages af Ingvard Jacobsen fra Øsløs. Vi vil i fællesskab forsøge at få tingene ud til tiden.

I år 2003 vil Historisk Samfund fylde 100 år. Det er der lang tid til, men af erfaring går tiden hurtigere end man tror, selv i et Historisk Samfund. Jeg vil derfor opfordre medlemmerne til at overveje, hvordan vi bedst markerer dette jubilæum, således at vi kan lægge en femårsplan. Det kunne f.eks. være en udstilling, en jubilæumspublikation eller, som bestyrelsen vil foreslå, en multimedie-CD-rom som bl.a. vil indeholde: udvalgte artikler fra Historisk Årbog 1906-2003, lydklip med de lokale dialekter, lokale kunstners bidrag, Thy og

Vester Hanherreds historie gennem 100 år fortalt med billeder, lokale musikeksempler og meget mere.

En CD-rom-udgivelse vil samtidigt markere Historisk Samfunds indtræden i den elektroniske tidsalder, selv om vi småt er begyndt. Vi har således allerede en e-mail-adresse: *HistSamfThy@909mail.dk* som kan benyttes af alle, der vil i kontakt med bestyrelsen eller redaktionen.

Sluttelig vil jeg rette tak til bestyrelsen, redaktionen, »rødderne«, Thisted Museum, Wadmann Bogtryk og alle andre, der har bidraget til årets lokalhistoriske ind- og udtryk.

Thisted, 3/6-1998
Frank Weber

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Bestyrelsen

Formand	: Frank Weber, Platanvej 25, 7700 Thisted	97 92 11 31
Næstformand	: Ingrid Vang, Østerallé 25, 7760 Hurup	97 95 13 51
Kasserer	: Esper Lønborg, Rosenvænget 21, 7752 Snedsted	97 93 40 63
Sekretær	: Knud Holch Andersen, Røllikevej 11, 7700 Thisted	97 98 16 48
Bestyr.medl.	: Ellen Helvind, Rugmarken 13, 9690 Fjerritslev	98 21 38 33
Bestyr.medl.	: Ingvar Jakobsen, Landbæk 10, 7742 Vesløg	97 99 35 08
Bestyr.medl.	: Jette Kjær, Thisted Museum, Jernbanegade, 7700 Thisted	97 92 05 77
Revisor	: J.V. Præstgaard, Lunegårdsvej 33, 7752 Snedsted	
Revisor	: Aksel Thinggaard, Rosenvænget 35, 7752 Snedsted	

Redaktionen

Jytte Nielsen, Heltborg Museum, Skårhøjvej 15, 7760 Hurup	97 95 20 77
Svend Sørensen, Thisted Museum, Jernbanegade, 7700 Thisted	97 92 05 77
Knud Holch Andersen, Røllikevej 11, Hillerslev, 7700 Thisted	97 98 16 48

Kontaktpersoner – »Rødderne«

Jens Andersen, Blåbærvej 10, Agger, 7770 Vestervig	97 94 26 29
Svend Bro, Bautavej 8, Sjørring, 7700 Thisted	97 97 12 18
Martin Dreschler, Tøvlingvej 32, Hørsted, 7752 Snedsted	97 93 41 30
Chr. Houmark Hammer, Gudnæsvej 10, 7755 Bedsted	97 94 60 86
Otto Hansen, Tyskerbakken 2, Nørhå, 7752 Snedsted	97 93 42 23
Gunnar Jensen, Bjerregaard, Randrupvej 9, 7770 Vestervig	97 94 13 20
Gudrun Kaspersen, Rønnebærvej 23, 7741 Frøstrup	97 99 10 81
Johannes N. Kjær, Tømmerbyvej 29, Tømmerby, 7741 Frøstrup	97 99 11 27
Mogens Kristensen, Islandsvej 33, 7700 Thisted	97 92 28 36
Christian Mikkelsen, Vestervigvej 47, 7755 Bedsted	97 94 51 17
Grete Lyngs Mikkelsen, Møllegade 6, Lyngs, 7790 Thyholm	97 87 80 73
Peder Ottosen, Lundvej 17, 7741 Frøstrup	97 99 11 82
Verner Paulsen, Faddersbøl Bro 11, 7700 Thisted	97 93 74 74
Frede Rødbro, Basaltvej 14, Østerld, 7700 Thisted	97 99 71 14
Knud Søe-Larsen, Hanstholmvej 127, Nors, 7700 Thisted	97 98 10 37
Niels Søndergaard, Bryggerivej 6, 7760 Hurup	97 95 20 04

Forfatterfortegnelse

- Ane Marie Holmehave, Vesløs Huse 12, Østerild, 7700 Thisted, 97997393.
- Søren Præstholm, Bergthoresgade 53, 5. th., 2300 København S., 32546654.
- Jens Andersen, Østerbrogade 238, 2. tv. 2100 København Ø.
- Jens-Henrik Bech, Todløvej 13, Gjersbøl, 7752 Snedsted, 97934606.
- Karen Bech, Anne Søesvej 17, 7700 Thisted, 97921356.
- Bent Christensen, Rødovrevej 315, 1., 2610 Rødovre.
- Ib Christensen, Drosselvænget 10, Hjerting, 6710 Esbjerg V., 75116606.
- Peter Eigaard, Godsbanegade 6, st. th., 1722 København V., 33216963.
- Chr. P. Fogtmann, Fjordbakken 8, 7700 Thisted, 97921957.
- Ellen A. Gregersen, Skovbrynet 5, 7741 Frøstrup, 97991129.
- Chr. Houmark Hammer, Gudnæsvej 10, Villerslev, 7755 Bedsted, 97946086.
- Arne Ringgaard Pedersen, Schweizerdalsstien 77, 2610 Rødovre, 36702210.
- Aksel Kirk, Engkjærbro 30, Elsted, 7752 Snedsted, 97934323.
- Elsa Brandt Lassen, Ashøjgade 6, 7760 Hurup, 97951681.
- Hanne Mathiesen, Tårnvej 3, 7730 Hanstholm, 97962012.
- Morten Stenak, Kronborggade 9, 3. tv., 2200 København N., 35831858.
- Bodil Nørgaard Skoust, Rosvangvej 37, 7700 Thisted, 97971408.
- Svend Sørensen, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted, 97920577.
- Henning Thalund, Strandvej 98, 5700 Svendborg, 62218355.

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

og Thisted Frie Oplysningsforbund tilbyder:

3 foredrag om
MIDDELALDEREN

ved lektor Henrik Bolt-Jørgensen, lektor Johannes Iversen og
museumsinspektør Jens-Henrik Bech

Torsdage:
4/3, 11/3 og 18/3

Sted:
Thisted Museum og Thisted Gymnasium, lokale 72

Tidspunkt:
kl. 19.00 - 22.00

Pris:
120 kr.

Den 4/3 vil Jens-Henrik Bech fortælle om *vikingetidens Thy*.

Det sker på det Gamle Rådhus / Thisted Museum.

De øvrige foredrag afholdes i lokale 72
på Thisted Gymnasium, Ringvej 32.

Tilmelding kan ske ved henvendelse til:

Thisted Frie Oplysningsforbund

Tlf. 97 91 18 80 (dagtimer)

Tlf. 97 74 62 52 (aftentimer)

